

De stad Utrecht : album bevattende afbeeldingen harer voornaamste gebouwen en gezigspunten met historische bijschriften

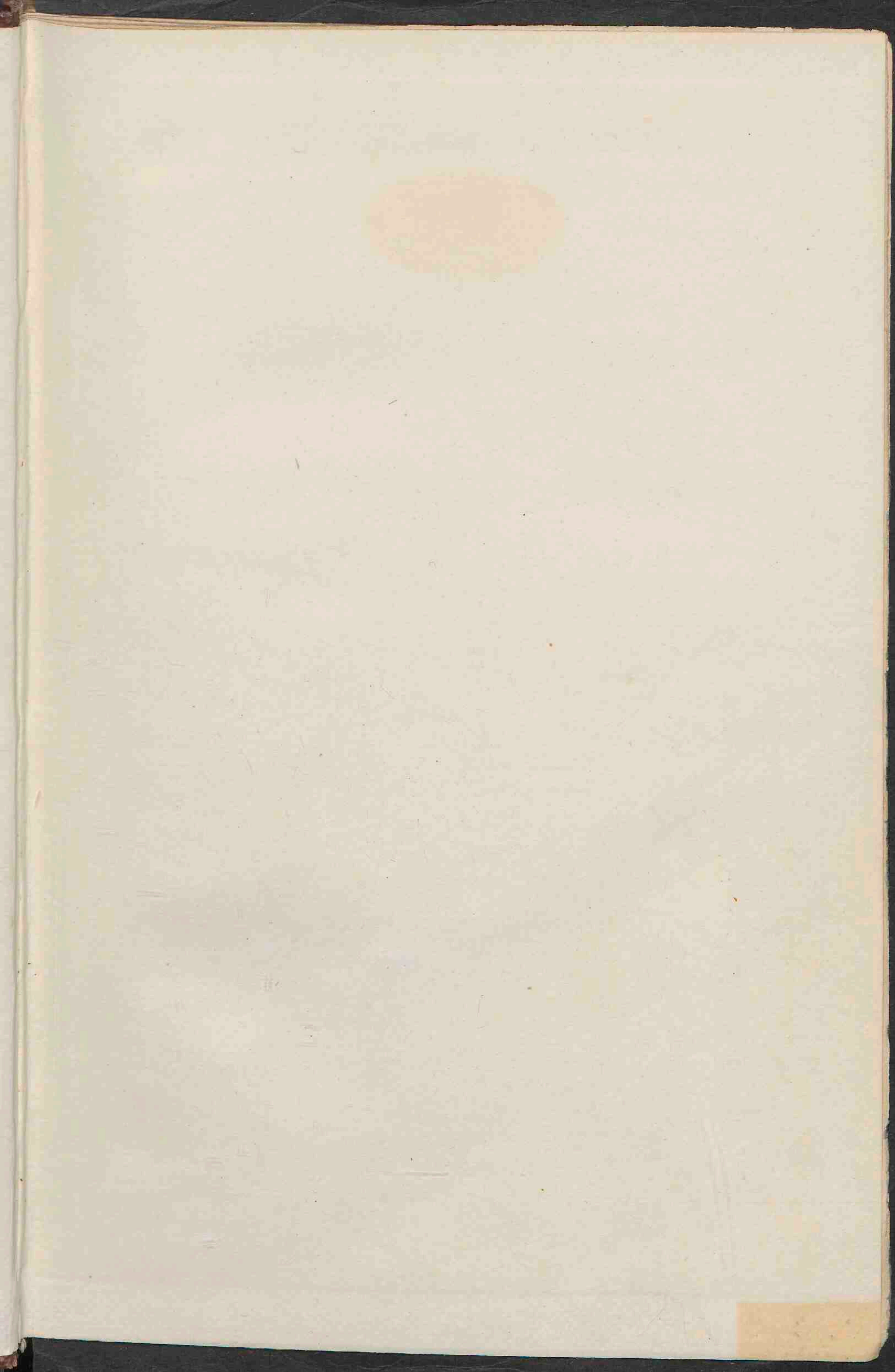
<https://hdl.handle.net/1874/297003>

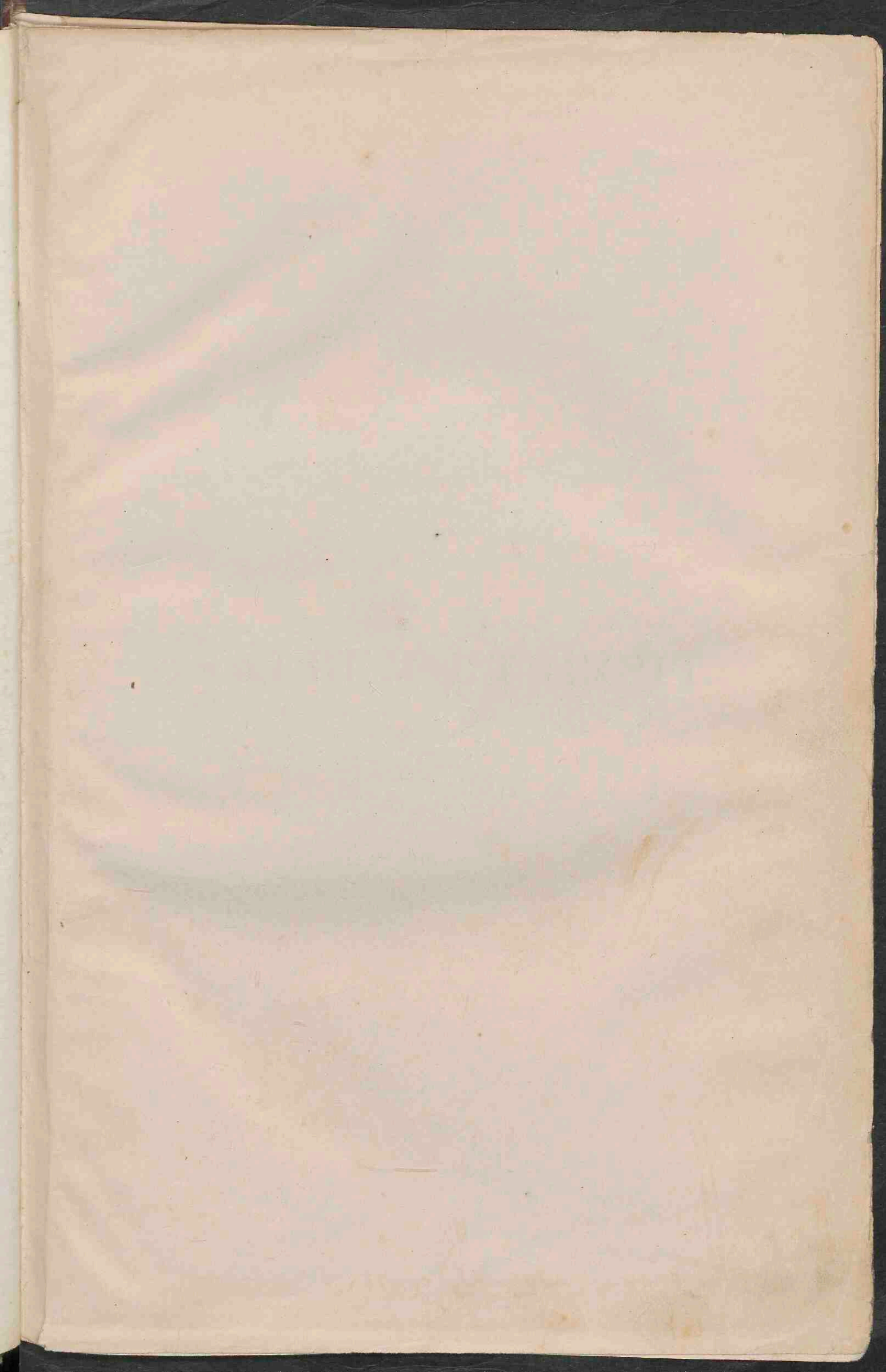
ALBUM

T. oct.

718

Geestenvan d' 28-3-'96
(2' linn)

ALBUM-UTRECHT.

Toel. 708

DE STAD UTRECHT A N B V M

BEVATTENDE AFBEELDINGEN HARER VOORNAAMSTE

GEBOUWEN EN GEZIGTSPUNTEN

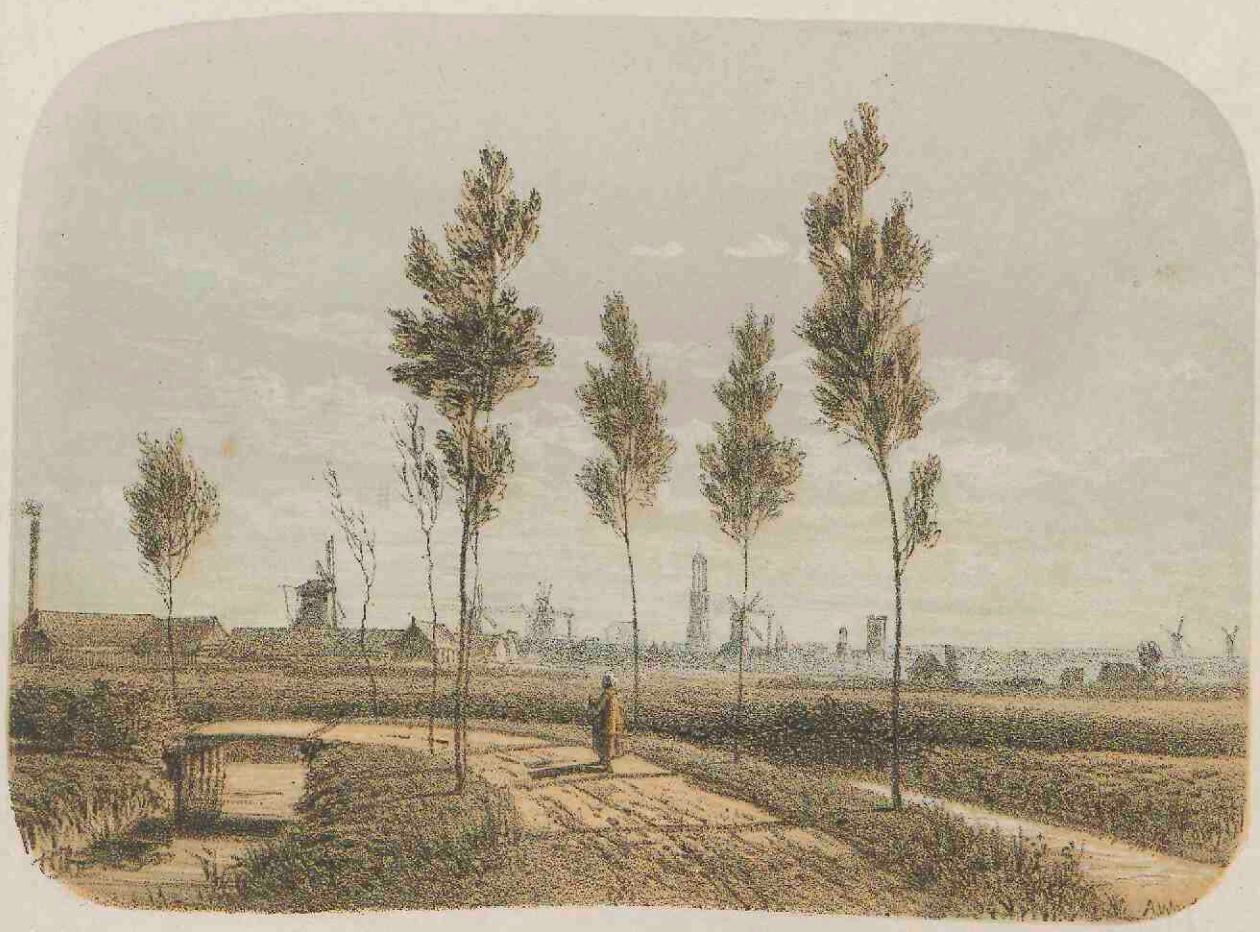
MET HISTORISCHE BIJSCRIFTEN

DOOR

Dr. WAP.

77F

1432

TE UTRECHT, BIJ J. G. BROESE.
1859 - 1860.

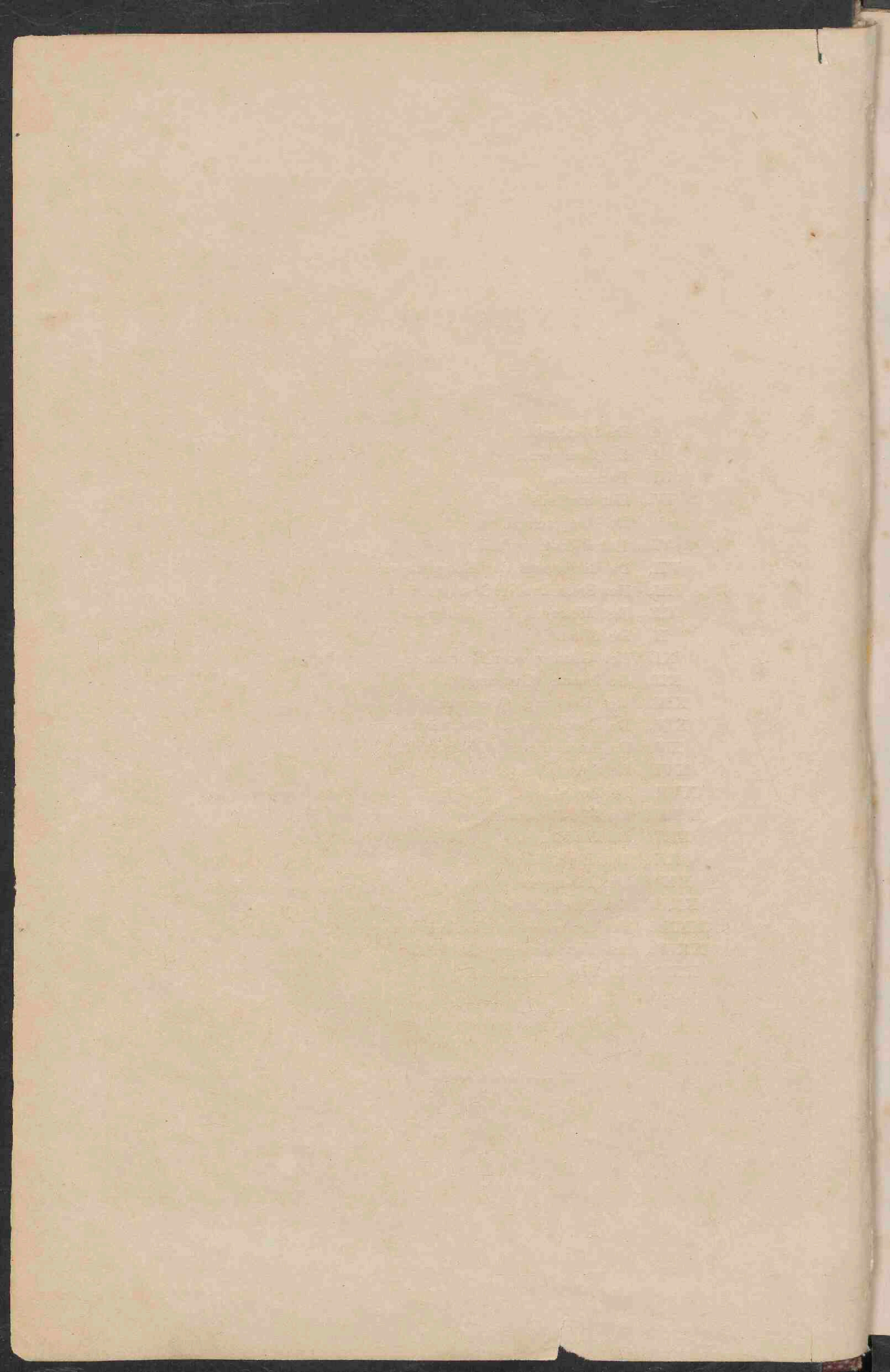
RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

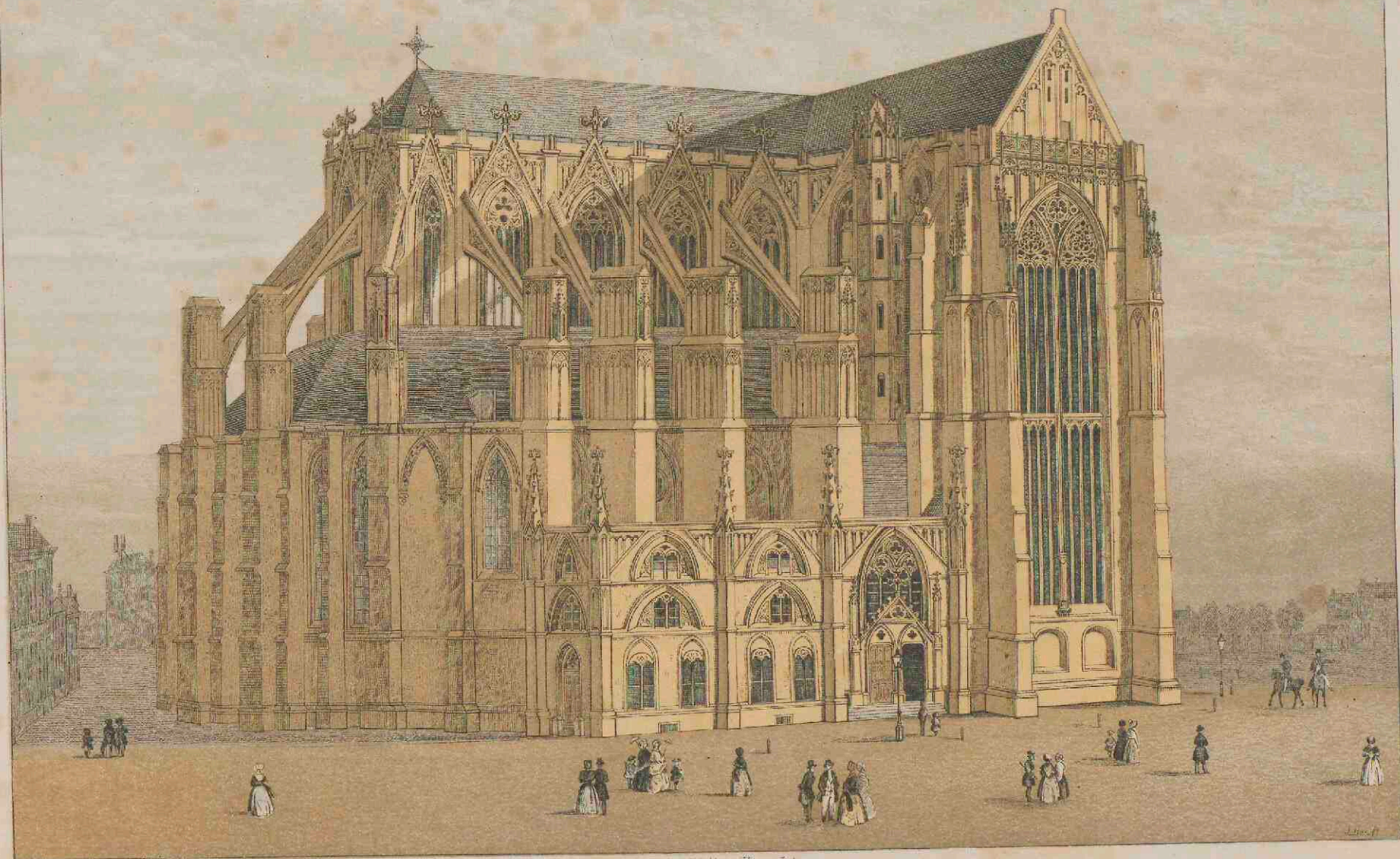
0889 5512

I N H O U D.

- I. De Domkerk.
 - II. De Domtoren.
 - III. Paushuize.
 - IV. Het Stadhuis.
 - V. De Hoogeschool.
 - VI. Het Rijks-Hospitaal.
 - VII. De Bibliotheek der Hoogeschool.
 - VIII. Het Sterrekundig Observatorium.
 - IX. Het Meteorologisch Instituut.
 - X. De Munt.
 - XI. Het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.
 - XII. De Neude. (Graanmarkt.)
 - XIII. Het Vreëburg. (Veemarkt.)
 - XIV. De Ganzenmarkt. (Fruitmarkt.)
 - XV. De Marie-plaats. (Groenmarkt.)
 - XVI. De Schouwburg.
 - XVII. De Zwem- en Badinrigting.
 - XVIII. De Rijn-Spoorweg-Stations-Gebouwen.
 - XIX. De Maliebaan.
 - XX. Het Park Tivoli.
 - XXI. Het Plantsoen.
 - XXII. Het Fundatiehuis.
 - XXIII. Het Nederlandsch Gasthuis voor Ooglijders.
 - XXIV. Het Krankzinnigen Gesticht.
 - XXV. Het Sint-Janskerkhof.
-

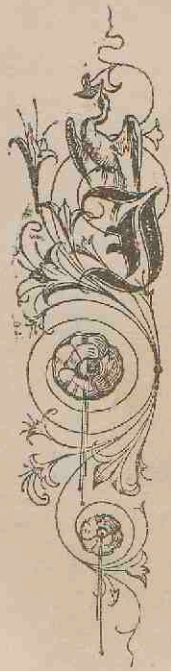

Steend. P. W. v. d. Weijer Utrecht.

DOMKERK.

DE DOMKERK EN HAAR TOREN.

k ben een geboren Burger van Utrecht!" — was het siere antwoord, nu ruim drie eeuwen verleden, gegeven door den zoon des schuitenmakers, toen men hem wilde doen gevoelen, dat de driedubbele kroon van Adriaan VI., naar sommiger meening, weinig voegde aan een man zoo laag van afkomst als een kind van Florens Boeyenszoon. Indedaad, de vermaarde Paus had regt, om zich te verheffen op een titel, waarmeê een Koning van Duitschland, de Graaf van Holland, praalde, nog vóór hij 's Gravenhage aanlegde tot een vorstlijk verblijf. Bovendien, welke schoone herinneringen waren er voor een Opperherder niet verbonden aan de plek, waar Willebrordus, de Apostel der Nederlanden, als Bisschop der Friezen, zijn zetel vestigde, en er aan Sint-Maarten eene Kerk toewijdde, die sinds de Kathedraal werd van het Sticht.

Utrecht, het oude Wiltenburg, of Trajectum ad Rhenum, beslaat in de geschiedboeken van Nederland en der wereld, reeds twaalf honderd jaren lang, eene eerste plaats: als de bakermat des Christendoms voor onze gewesten, als een brandpunt voor Kunsten en Wetenschappen, in vroeger of later tijd, als de wieg van tallooze groote mannen op ieder gebied van den beschaafden

geest, door den stoutsten onzer Dichters in de volgende pennetrekken geschilderd, waar hij zegt:

Zie, hoe de Stad hier rijst uit haeren ouden gront,
Die door merkteekens tuight hoe Utrecht eertijds stont
Den Roomschen Keizeren ten dienst, en uit Brittanje
Den Adelaer, geplant op 't uiterst' van Germanje,
Voorzagh van voorract, hem van Katwijk teghens stroom
Te water toegevoert, 's Rijks vijanden ten schroom.
De burghers van den Rijn treên dus, als bontghenooten
Des Tibers en zijn Stadt, gesterect met zeven sloten.

Maar hoogher draeft huone eer, als Willebrort uitheems,
Door last van Rome, hen, nog Heidensch, van den Teems
Komt wasschen in de vont, en met den mijter kroonen.

De wilde Heidens, die spelonek en bosch bewoonen,
De Vrancken, Saxen, Deen, en Friesch, en Noortsch gespuis
Bespringhen Christus Bruit, geteekent met zijn kruis.
Wat heeft ze, reis op reis, by wissclingh van tijden
En heerschappijën, wreet gemartelt, niet te lijden!
Toch schept ze t' elkens aëm, van hoogher hant beschermt;
En, als het spreekwoord luit, dat zelden brand verermt,
Verijstze na den brant veel schooner uit haar assen,
Recht als de fenicks woër geteelt en opghewassen:
Gelijck de Doms Kroon noch ten hemel inne dringht,
En uit het ax-ront van den steenen wal, omringht
Met kercken, kloosteren en heerelijcke hoven,
Den Dichtren stof geeft, zulck een wonderwerk te loven.

De Koningh Willem, groot van naem door 't Roomsch gezagh,
Is moedig dat hy zich haer burgher noemen magh.
Men zoude een langhe rey doorluchte stammen noemen,
Die op het burgerrecht der Stede zich beroemen,
En rekenen een eer, dat zy, ten dienst gereet,
Van onds verbonden staen met een gestaefden eedt.

Het heiligh Rijk, zoo hoogh gevoert op arentspennen,
Plagh in den breeden Raet de Bisschoppen te kennen
Voor zijne medeleën en Vorsten van het Rijk.
't Gewijde Bisschopsrecht verstrekte een wisse wijk
Voor onderdruckten, waar de boosheën t' zamenspannden;
Beheerschte ook Eems en Schelt, nog zeven Nederlanden
En hun gebuuren met den heerelijcken staf,
Totdat de tijdt een krack aan 't heiligh voorrecht gaf.

Het huis van Adriaen den Zesten, uitghekoren
 Tot hoofd der kercke, tuight van zulck een ingheboren,
 Die, om zijn deeghlijkheit, zoo wijt alom besaemt,
 Sint Petrus stoel geenzins ontluistert noch beschaemt.

Dees Stadt, de Hoofdstadt van het Sticht in top gesteghen,
 Leght in een vruchtbren schoot van klaygrond, rijk van zeghen.
 Hier zwelt de koorenair, daer d'uier vet van room;
 Hier rust de herder in de schaduw van den boom,
 Hier vloeijen Vecht en Rijn door boomgaart en priëlen
 En heere-slotten heen. Hier locken boschtooncelen
 De tortels en het wilt. Daar zuight de honinghbey.
 Gins zinght de nachtegael en leenrick, even blij,
 Een lieflijk velmuziek, dat noit het oer verveelde. —
 Hoe noemt men Utrecht dan? — Een Paradijs vol weelde.

Koning Dagobert, die de nog zwakke en weêrlooze gemeente van Utrecht onder opzigt stelde van Keulens Bisschop, had voor haar een bidplaats of kapel gesticht, welke hij den H. Thomas wijdde, doch die weldra, bij een inval, door de heidensche Friezen werd verwoest. Toen de barbaren evenwel verdreven waren, en Willebrordus uit Engeland overgekomen was, bouwde men er weder een bedehuis, als eene kapel van het Heilig Kruis. Kort daarna schreef men 700, en opende zich de werkkring van den grooten Christen-zending voor goed. Hij was omringd van de edelste mannen, en daarbij zelfs enkelen, die scepter en kroon hadden opgegeven, om zich te scharen onder des Verlossers banier, nu zij zich ging ontplooijen aan gene zijde der Britsche kust: Swidbert, des Graven van Nottinghams zoon; Adelbert, een telg van Edilbaldus, den Koning der Zuid-Saxen, in Engeland; de geleerde Wigbert, onder Radbout met den palm der Martelaren gesierd; Werenfried en Marchelmus, ziedaar de strijdgenooten van Willebrordus in den heiligen kamp tegen de duisternis des Heidendoms, en voor de waarheid en het licht.

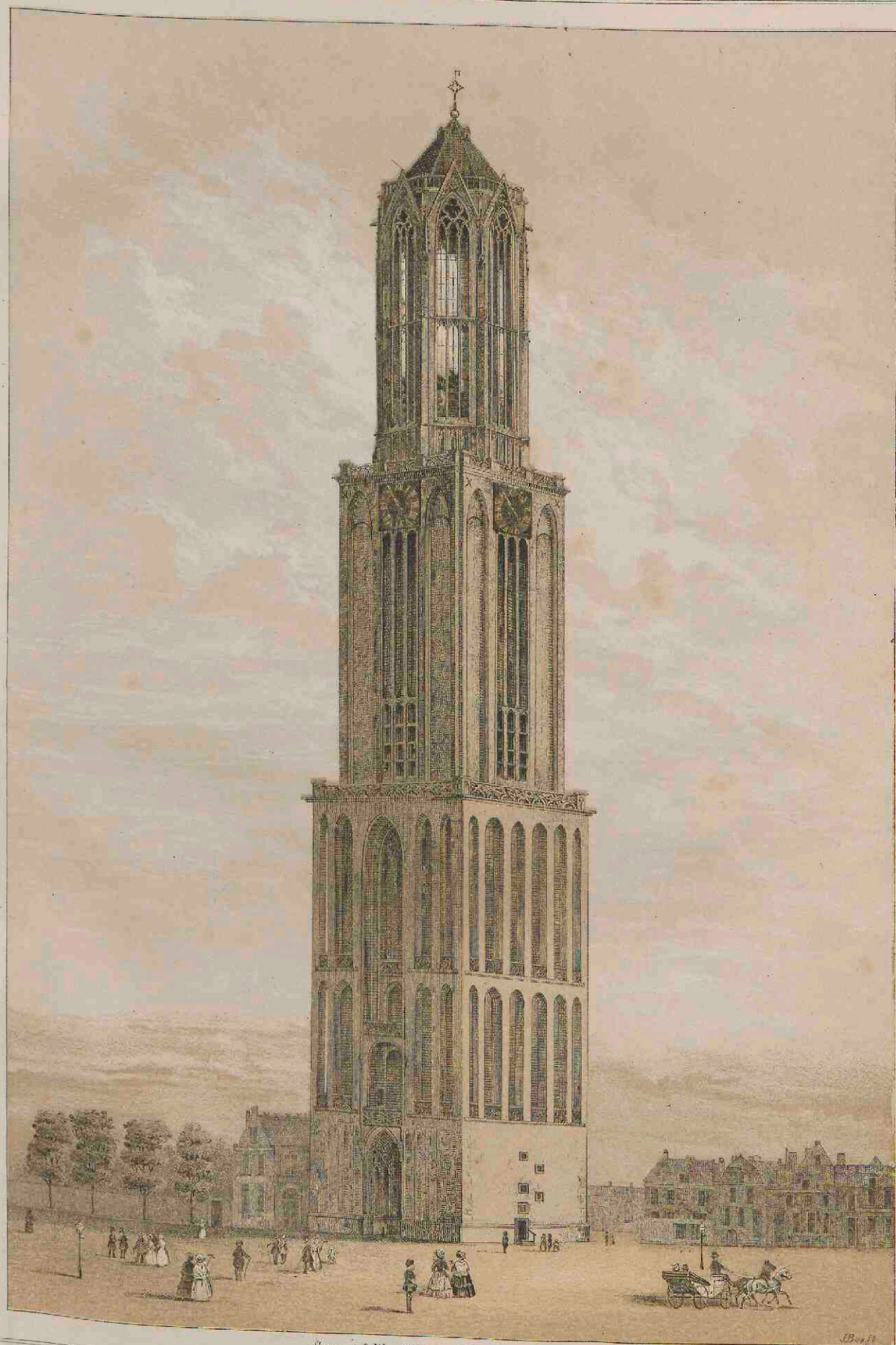
Daar keert de veertigjarige Godsgzant, door Paus Sergius I., tot Aartsbisschop van Friesland, onder den naam van Clemens, gewijd, uit Rome, te Utrecht weder; hij wordt er door Swidbert, die hem, gedurende zijne afwezigheid had vertegenwoordigd, plegtig ingehaald, en weldra (719) rijst op de puinen der St. Thomas-kapelle, onder aanroeping van Sint-Maarten, den Bisschop van Tours, een Tempel, God gewijd, en die, naar Willebrords bevel, ten eeuwigen dage, de Bisschoplijke zetel, en de hoofdkerk van het Bisdom zou wezen.

Nu ging van Utrecht, als het middenpunt van licht, de beschaving uit over gheel het land: alomme ontstonden kerken, kloosters en scholen; Willehad en Ludger, vanhier uitgezonden, bragten in Friesland, Walfridus in Groningen, een volkomen maatschappelijke hervorming te weeg. De laatste, vooral, bevorderde in hooge mate den veldarbeid, en onze voorouders eerden hem als een goeden genius, met eene spade in de hand, en den straalkrans der Heiligen om het achtbare hoofd.— Doch, naauw nog is eene eeuw verstreken, of daar breekt een alverwoestende storm uit het Noorden los: de Denen overzwalpen, tot tweewerf toe, als een stortvloed, het land, en toen men 857 schreef, lag Sint-Maartens kerk in de asch, en zwierf Hungerus, den Bisschopsstoel ontweken, in ballingschap rond. Eerst na verloop van zeventig jaren, zien wij Bisschop Baldric Sint-Maarten herbouwen, en,

„Als fenicks weêr geteelt en opghewassen,
Rijst Utrecht na dien brant veel schooner uit haar assen.”

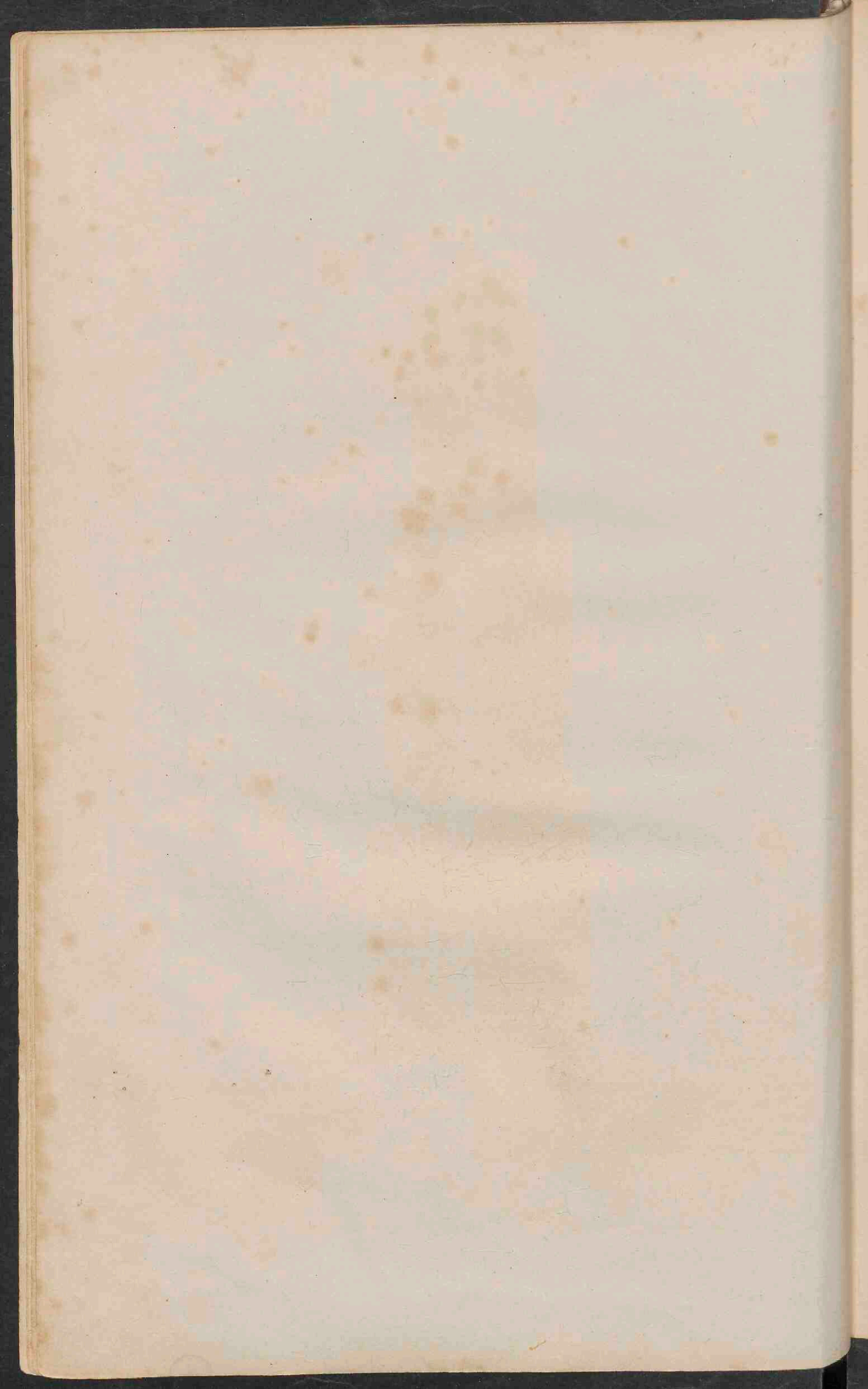
Keizer Otto I. gaf aan Baldric het regt, om binnen Utrecht te mogen munten, en verleende hem, daarenboven, ook nog vele goederen aan de Lek en den IJssel, benevens de vrije jagt in de bosschen van Drenthe. Van lieverlode namen nu de aan Utrecht geschonken privilegies zoodanig toe, dat de Bisschoppen spoedig als Rijksvorsten, onder den titel van *Principes Imperii*, werden aangeduid. Hun geestlijk gebied strekte zich uit over geheel Nederland, het Land van Kleef, en tot in Brabant en Vlaanderen toe; terwijl zij onder hunne Vazallen telden den Hertog van Brabant, de Graven van Vlaanderen, Holland en Zutphen, den Burggraaf van Groningen, de Hooeren van Cuyk, Heusden, Arkel, Kuilenburg, Vianen, Amstel, Woerden en anderen meer, zoodat ze, voor dien tijd, eene ontzettende krijgsmagt in het veld konden brengen, een leger van veertig duizend man. De menigte kleine Graafschappen, in het geestlijk domein versmolten, deed langzamerhand de Provincie Utrecht ontstaan.

Daar zien wij (1023) den godvruchtigen Keizer Hendrik II., door een digte schaar van vreemde Prelaten omstuwd, tegenwoordig bij de inwijding van den door Bisschop Adelbold geheel vernieuwden Dom, die evenwel, gedurende de XII. eeuw, tot driewerf toe, een prooi der vlammen werd, tot, eindelijk, Hendrik van Vianden, die, in 1249, den Utrechtschen mijter ontving, dezen tempel Gods op Sint-Maartens grondslagen herbouwde, in gothischen stijl, zóó, gelijk men dien, tot op het laatst der XVII. eeuw, als eene der grootste sieraden van het land, heeft gezien, en wij thans nog het achtergedeelte en den grijzen, in 1321 aangevangen

Steend. P. W. d. Weyen. Utrecht.

DOMTOREN.

en in 1382 voltooiden, Toren, als een achtbaar overblijfsel er van, mogen aanschouwen.

Het statig kerkgebouw had nu drie eeuwen van rust vóór zich, en zag gedurende dat tijdsverloop, tot zestig Bisschoppen toe St. Maartens-zetel bestijgen in het Sticht, en — als ware het de laatste glorieflikkering, die een nacht van allerlei ramp voorafging — een Monarch er binnentreden, in wiens gebied, zoo het heette, de zon nooit onderging: Karel V., die, in de week vóór Kersmis van het jaar 1545, in den Dom kapittel hield van het Gulden-vlies, bij welke feestgelegenheid twaalf nieuwe Ridders werden uitgeroepen, waarvan zes uit de Nederlanden, en Egmond onder dit laatste getal.

Intusschen had Hendrik van Beijeren, in de volle bewustheid zijner onmagt, het wereldlijk gebied des Bisdoms moede, daarvan, voor een jaarlijksch inkomen, aan den Keizer (1528) de overdragt gedaan: en zoo zag men dan nu, hand over hand, den luister van den Utrechtschen Kromstaf tanen, en, geen zestig jaren later, toen de grijze Schenk van Tautenburg, de een-en-zestigste Bisschop, overleden was, (25 Augustus, 1580) zijn lijk met moete heendragen over de puinhoopen, tot een trofee der overwinnende beeldstormers opgestapeld, en hoorden Sint-Maartens kerkgewelven, in stede van het aloude Latijnsche *Requiem*, den weërgalm van Psalm CXXX, in het Hollandsch, volgens Dathenus berijming, aangcheven, boven het graf van den pas tot Aartsbisschop van Utrecht benoemden Prelaat.

Nadat de Unie van Utrecht, den 23. Januarij, 1579, in het groot kapittelhuis der Domkerk geteekend, en de Aartsbisschop overleden was, werd de Koning van Spanje vormlijk afgezworen, terwijl de Groote Zwijger, na de eerste maal aan het verraderlijk lood van Jauregui levend ontkomen te zijn, den 10. Julij, 1584, bezweek onder het moorddadig schot van Balhasar Gerards, den Bourguignon. Elisabeth, die de jeugdige Republick onder hare bescherming beloofde te zullen nemen, zond Robert Dudley, Graaf van Leycester, naar de Nederlanden af, en deze, die zich (1586) door de Staten-Generaal de algemeene Landvoogdij zag opdragen, plaatste nu, nevens een Raad van State, zijnen zetel te Utrecht, waar wij hem, met zijne meer bijzondere raadslieden, Reingoud, Van Thillo, Prouinck, en De Borchgrave, in den Dom de predicatiën zien bijwonen van Modet, die den gewijden kansel meestal tot eene tribune voor

zijne politiek misbruikte, en groote verdeeldheid in den lande stichtte, waarvan het slot uitliep op des telcургestelden Leycesters afscheidsbrief en vertrek, na een verblijf van ongeveer twee jaar.

Wederom vervloog er eene halve eeuw, en hoor, daar verkondigt Sint-Maartens blijde klokkenspel, dat het Utrechtsch Athenæum, in 1634 op kleine schaal aangelegd, door 's Lands Staten is verheven tot een Hoogeschool, die in den Dom met groote plegtigheid zal worden ingewijd. (1636) Gisbertus Voetius trad daarbij voor de Godgeleerdheid, Antonius Matthæus voor de Regten, Guilielmus Stratenus voor de Geneeskunde, Henricus Renerius voor de Wijsbegerte, Antonius Aemilius voor de Geschiedenis, Justus Lyraeus voor de Letteren, en Bernardus Schotanus, als eerste Rector-magnificus op. De burgemeesteren en vroedschap der stad ontvingen de geleerden in het kerkgebouw, waar zich ook bevonden de twee zonen van Frederik V., gewezen Koning van Boheme, benevens den Paltsgraaf en Hertog van Beyeren, Johan Lodewijk. Muziek en zang luisterden de plegtigheid op, en voorspelden deze Academie in de toekomst een luister en een bloei, die voor den roem van Leyden en Groningen niet zou behoeven te wijken, en het bestaan van Franeker en Harderwijk glansrijk heeft overleefd.

De vrede van Munster (1648) had den tachtigjarigen krijg geëindigd; doch, was, door vereenigde krachten, de vijand van buiten gekeerd of geslagen, al ras bragt inwendige verdeeldheid den vrijgevochten Staat in allerlei beroering en, na vijf-en-twintig jaren woelens, onder vreemde dwingelandij. In Junij, 1672, trokken de Franschen, bij Lobith, over den Rijn: Gelderland en Overijssel gingen verloren, Ravestein en Grave vielen den vijand in handen, en de Markgraaf de Rochefort bragt de Veluwe, Wageningen, Rhonen, Wijk-bij-Duurstede, Amersfoort en Naarden weldra onder Fransch gezag. Den 23. Junij liet men hem te Utrecht binnen, waar de Hertog de la Feuillade Gouverneur werd, en Lodewijk XIV. den 5. Julij een vlugtig bezoek aflegde.

De Dom moest nu den Franschen worden ingeruimd, en onverwachts hoorde men van een Utrechtschen Bisschop gewagen. Necreassel, Bisschop van Castorië, en Vicaris-Generaal der Hollandsche Missie, nam de kerk werkelijk voor de Katholijken in bezit, tot groote ergernis vooral van Voetius, die, uit zijne nabijgelegen woning, in de naar hem nog altijd genoemde Steeg, dien ommekeer van zaken magtloos moest aanzien, en zich alleen dáármeê kon

troosten, dat tenminste al de overige hoofdkerken gebleven waren in der Protestanten bezit.

In dien uitersten nood werd het Eeuwig Edict herroepen, 'Ter Vere zette de Oranjevlag op den toren, en reeds den 4. Julij, 1672, was de stadhouderlooze regering alomme in het land ten val gebragt, en Prins Willem III. bevestigd tot Stadhouder, Kapitein- en Admiraal-Generaal.

Montmorency, hertog van Luxemburg, die intusschen te Utrecht bevel voerde, kreeg, nadat de Prins zich de zaken aangetrokken, en Naarden den 30. Junij, 1673, reeds hernomen had, bevel, om de Vereenigde Nederlanden grootendeels te verlaten. Hij vertrok dadelijk, met een bagaadje, die door drieduizend lastpaarden getrokken werd. Zijn veldleger, te Utrecht zaangetrokken, volgde, nadat eerst de ontruimde plaatsen geplunderd of gebrandschat waren, en de hoofdstad van het Sticht hem nog 450,000 gulden had opgebragt. Bij den aftogt der Franschen vertrok tevens de Bisschop Neercassel, en een uur later was de Dom weder in het bezit der Gereformeerden gebragt. (23 November, 1673.) Hadden nog 's ochtends van dien dag de Katholijken godsdienstocfening in het grijze kerkgebouw — tooneel van zoovele en zoo groote lotwisingen — gehouden, in den vooravond zond er de Predikant Landtman reeds een dankgebed ten Hemel wegens de verlossing der Vereenigde Gewesten van een bijna wissen ondergang, en het gefnuikte voornemen der twee magtigste rijken van Europa, Frankrijk en Engeland, die, door den Keurvorst van Keulen en den Bisschop van Munster bijgestaan, met elkander besloten hadden den ondergang van onzen Staat.

Nog stond de grijze Dom daar uiterlijk in dezelfde gedaante, gelijk hij zich vier eeuwen vroeger vertoonde, toen zijne groote onbekende Bouwmeester er de laatste hand aan had gelegd. — Grootsch Bedehuis, hebt gij thans geen nieuwe stormen meer te wachten? ô Mogt het zijn! — maar neen: nog bleef de felste ramp voor u bewaard.

Acht maanden waren er sedert het vertrek der Fransche bezetting uit Utrecht naauwlijks verstreken, of zie, daar trof de oude Bisschopsstad een onheil, als waarvan de geschiedrollen der wereld slechts zeer weinige voorbeelden opleveren: wij bedoelen, zoo als Godfrieds Cronyk het uitdrukt, den beruchten, vreeslijken storm, die „in een groot kwartier, of een klein half uur, de gansche Stadt als tot een puynhoop deed geraken, en waarby de Domkerk ten cone male werd geruïneerd, te weten van den toren af tot aan het koor, zulks dat de pilaren niet hooger dan zes a zeven voet van den grond staande bleven.”

Men schreef, naar den ouden stijl 22 Julij, naar den nieuwen, 1 Augustus van het jaar 1674, zijnde Woensdag en tevens Biddag, toen, 's avonds, omstreeks half 8 ure, een orkaan begon te woeden, „vermengd met donder, bliksem en rogen, zoodanig, dat het aardrijk zich scheen te bewegen, en alles onderst boven gekeerd dreigde te worden, terwijl de desolaatheid der stad zich met geene penne beschrijven liet. De huizen, die aan daken, spitsen en gevels schade leden, zijn zeer menigvuldig in getal, en weinig groote gebouwen daarvan bevrijd gebleven, zoodat men op verscheide plaatsen in de stad door de puinhoopen de straten kwalijk passeren kan; ja, dat allergrootste, oude, kostelijke en door 't gansche Christenrijk vermaarde gebouw, hetgeen zoo menige eeuwen gestaan heeft, de Domkerk, is meer dan de helft, met de schoone pilaren, ingestort, tot nagenoeg bij den Proëkstoel toe, en daardoor onbruikbaar gemaakt; doch de Toren is blijven staan. Of de Heer verder gaan zal, met ons te verderven, is ons onbekend: dit zijn schuddingen aan onze steenen kerken; de Heer beware ons voor kwader, maar geve ons zijnen Geest, opdat wij, door zijne oordeelen en gerigten, gerechtigheid mogen leeren oefenen. Andere oorden en steden zijn op verre na zoo niet getroffen, gelijk men ook naderhand van alle gewesten tijding bekwam, dat dit onweder zijn schriklijke uitwerkingen geheel Europa had doen gevoelen: maar het ellendig Utrecht heeft de kelk van Gods toorn moeten drinken tot den droesem toe.”

De Predikant Johannes van Vollenhoven heeft die ramp, bij wijze van boetgezag, behandeld, en, zinspelende op de kort te voren plaats gehad hebbende verlossing van de Franschen, zegt hij:

Niettegenstaende wy, verlost uyt wrede handen,
 Syn wonderlyck gespaerd,
 Soo schynt Gods vrees met haer verhuyst is uyt den landen,
 Het Land en Landaert syn te samen als veraerd;
 Waerom de Heere komt syn woning op te breken,
 Met licht, met vuur en heerd,
 Gelyck in vele blyckt, dat hy is wegh geweken: —
 En keerden wy doch om, eer God heel van ons keert!

De orkaan verstomde, het onweder trok voorbij, en, nadat er van 1677 tot 1683 in den Raad der Stad over was gedelibereerd, werd tot de algeheele opruiming der ruïne en het restaureren van Kerk en Toren, eindelijk, besloten, waarvoor eene som van dertig duizend twee honderd guldens aan kosten was geraamd. Hoe ver men met dit gering cijfer is gekomen, ligt in het duister;

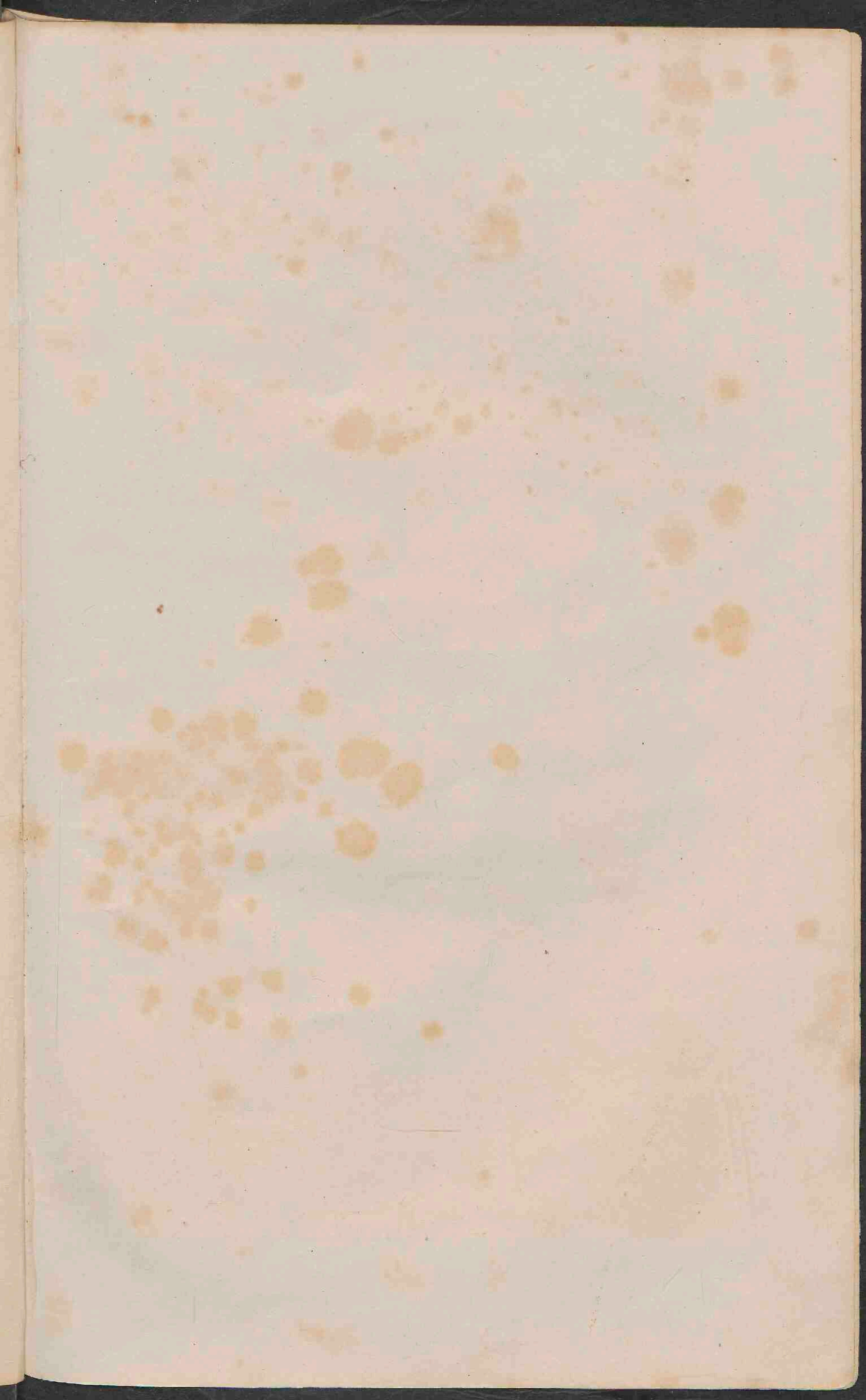
maar zeker is het, dat, in onze dagen, nu een Architect, zoo bekwaam voor zulk werk als de Heer Kamperdijk, de restauratie der Domkerk op zich heeft genomen, er, zeker, geen gebrek aan fondsen kan wezen, zoo lang zijn hoogst-verdienstlijke arbeid niet geheel zal zijn voltooid.

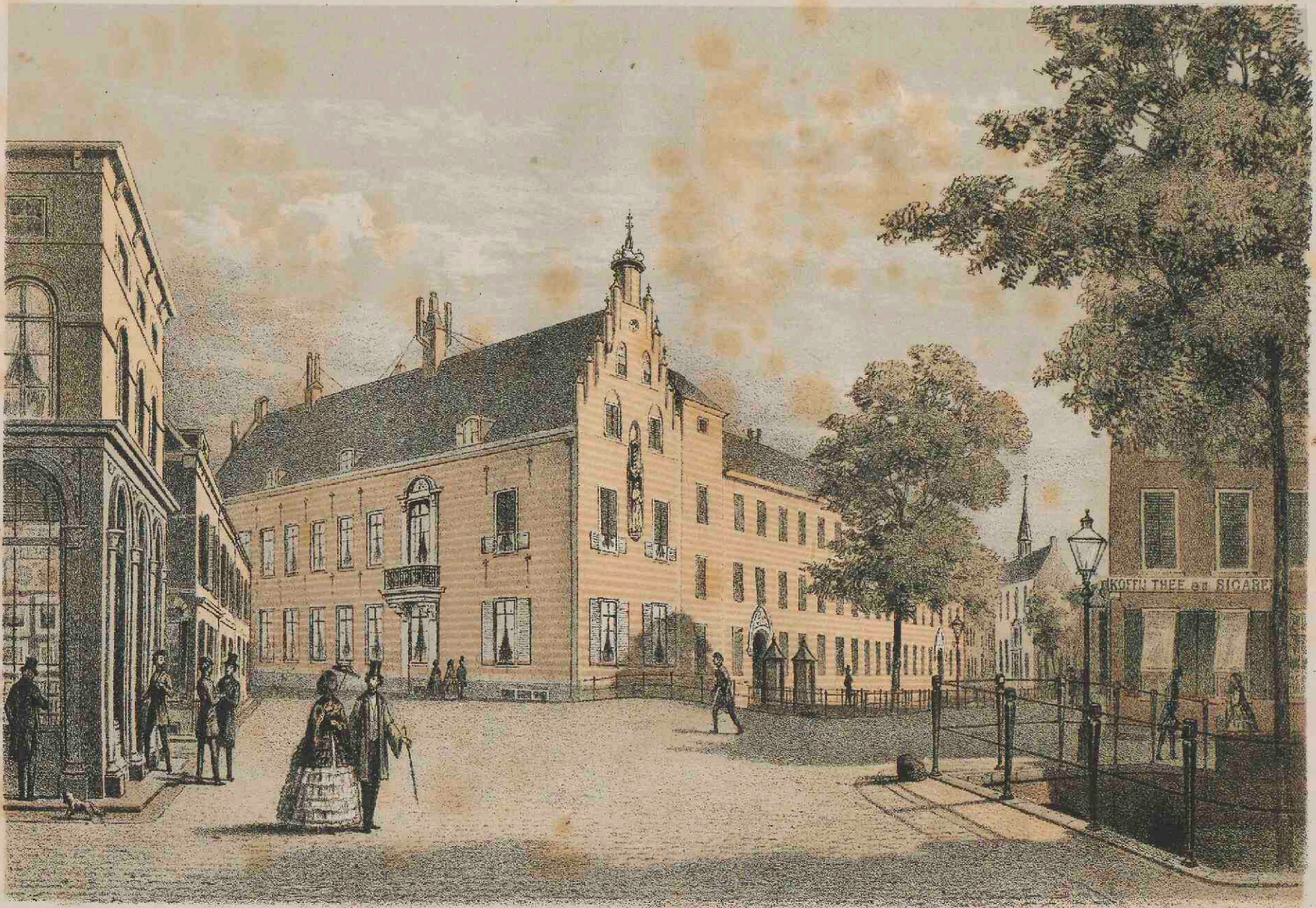
Wie het Kerkgebouw in ruïne wenscht te aanschouwen, zoo als het zich voordeed, terstond na den orkaan, hij bezige daartoe de zich ten Stadhuijze van Utrecht bevindende voortreffelijke twintig Teekeningen van Herman Saftleven, wiens door Vondel verheerlijkte kunst zich een troon wist te stichten, zelfs op de puinen van een der grootste meesterwerken uit het schoone tijdvak der christlijke architectuur.

En nu, alvorens wij afscheid van u nemen, merkwaardige Dom, willen we nog even de vierhonderd-zestig trappen van uwen grijzen Toren bestijgen, en, onder herinnering van wat de grootste onzer oude Dichters zong, vandaar een oog in het ronde slaan, den wijden omtrek door. Welk een panorama! Ginds ontrollen zich aan onzen voet welige boekweitvelden, tusschen digte dennewouden, en, verder op, zijn het heuvelachtige heide- en zandvlakten, met donzig kruid begroeid, terwijl bloeiende dorpen, half achter het digt geboomte verscholen, niet weinig bijdragen tot verlevendiging van het tooneel. Aan den gezigteinder verheffen zich de kerkspitsen van Doorn en Amersfoort, en op de grenzen dier heide ziet gij, noordwaarts, het schoone Gooiland, met zijne bonte schakeringen van akkers en bosch. Meer naar het westen, waar de grond veenachtiger wordt, daar kronkelt zich door eene vruchtbare landstreek de Vecht. Wendt gij u nog verder om, dan rust er het oog op de Nederlandsche weiden, en in 't zuiden ruischen rijke graanakkers, ingesloten door den IJssel, de Lek en den Krommen Rijn. Overal rijzen torens omhoog, want zes-en-twintig steden vormen als een cirkel om u heen; en te midden van die welige en tegelijk zoo verschillende gronden, waar boschrijke zandvlakten, weilanden en korenvelden elkander ontmoeten, en de Oude en Kromme Rijn en de Vecht zich scheiden, daar ligt Utrecht, door Vondel, te regt, genoemd: „een Paradijs vol weelde!”

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

[Handwritten mark]

Stoed P. W. & Weyer Drecht.

PAUSHUIZE.

PAUS-HUIZE.

n, zou ik ook Paus worden, zeker, te Utrecht moest men mij een huis bouwen, want dáár wenschte ik te wonen." — Dus schreef Adriaan, vijf jaren vóór hij Sint-Pieters-stoel beklom, uit Madrid, den 16. Julij, 1517; aan Mr. Joan Dedel, te Utrecht, en, aangezien hij in zijn laatste Testament, den 8. September, 1523, melding maakt van het huis, hetwelk hij onder het gebied der H. Petrus-kerke, te Utrecht, nieuw had laten stichten, zoo mag men het er voor houden, dat Paus-huize tusschen de twee voornoemde jaren werd aangevangen en voltooid. — Dewijl Keizer Maximiliaan hem de St. Salvators-Proostdij geschonken had, zoo deed hij in den zijgevel het Beeld van den Verlosser der wereld plaatsen, dat, tijdens de kerkberoeving van 1580, den hamer en het breekijszer der losbandige menigte ontzag inboezemde, dewijl de verblinde schaar den Salvator aanzag voor den beroemden Burger van Utrecht, Adriaan Bocyens, des schuitenmakers zoon.

Dat Paus Adriaan dit gebouw tot een Collegie of Hoogeschool voor de Godgeleerdheid zou bestemd hebben, is even min bewezen, alsdat men met zekerheid kan zeggen, wat er, terstond na des stichters dood, met

dit huis is geschied. Waarschijnlijk, verbleef het aan Sint-Pieters-kapittel, en verviel het later, tijdens de troebelen in de Nederlanden, met de meeste kerkelijke goederen, aan den Staat; tenminste Bor, die een Utrechenaar was, heeft geboekt, dat het Hof van Holland er zijne zittingen hield.

Men wete echter wel, wat men door het toenmalig Paus-huize te verstaan hebbe: een gebouw, nu achter, toen vóór Sint-Pieter, en op den hoek van den Regenboog (thans Kromme-nieuwe-gracht), gelegen, te weten, de lengte van den gevelmuur in de straat, tot en met den puntigen zijgevel, waar, te midden in, het Beeld des Salvators prijkt. De tegenwoordige achtergevel loopt in eene regte lijn door, met, op de vleugels, twee kleine bijbouwingen, waarvan die aan de waterzijde een hardsteenen poortje had, dat, sedert 1830, digtgemetseld werd. De brug, tot toegang aan den kant der gracht, bestond vroeger niet. De zoogenaamde bel-étage had een hoekvertrek, op de twee einden, en de overige ruimte werd ingenomen door eene groote zaal, met hooge gothische ramen aan den tuinkant, en een plafond, dat tegenwoordig de zoldering uitmaakt onder de kap. Alleen boven de hoekkamers waren vertrekken; men kwam daarin door middel van een in de bovenbedoelde twee bijbouwingen aangelegden trap. De zaal had nagenoeg de gedaante van het zoogenaamd Groot-Auditorium der Utrechtsche Hoogeschool. De wijde schoorsteenmantel, geheel van Bremersteen, met ornamentwerk, volgens den smaak dier tijden, opgetrokken, doch die later weggebroken en opgeruimd werd, vertoonde het Wapenschild van Adriaan Boeyens: drie Wolfshaken, door een Nar, met de zotskap, gehouden, als tenant. Dit monument, ten jare 1831, in den tuingrond, overdolven gevonden, is door den toenmaligen Provinciaal Architect, Christiaan Kramm, in den muur bij de stallingen van het tegenwoordige Gouvernementsgebouw geplaatst, en zoodoende voor verdere verduistering of algeheele vernietiging bewaard.

Den 18. November, 1616, kwam Paus-huize, uit handen van Jo. Dirk van Eck, aan Daniel d'Ablaing, reeds kooper sedert 1612, in vollen eigendom. Deze heeft, waarschijnlijk, in de groote zaal een tusschenvloer doen leggen, en alzoo eene geregelde eerste verdieping in zijne woning gebragt, alsmede aan de zijde achter St. Pieter raamlichten laten maken, terwijl hij, zeventien jaren later, in 1633, eene geheel andere uitbreiding aan het gebouw gaf, namelijk, aan de grachtzijde, het lagere gedeelte, tegen het hockgebouw aansluitende, en waarin hij eene poort van gothischen vorm geopend heeft. Hij legde ook eene, hem voor zijne nieuwe deur daar noodige brug. — 11 Junij, 1633. — Alles, wat nu de verdere in- en uitwendige verbouwing, verandering of versiering van Paus-huize, tot in het begin der XVIII. eeuw

betreft, dit behoort meer in een architectonisch, of archeologisch, Verslag, dan in een Album van Smaak, welks lezers liever vernemen zullen, wat er, als publiek gebouw, verder met deze pauslijke stichting is geschied.

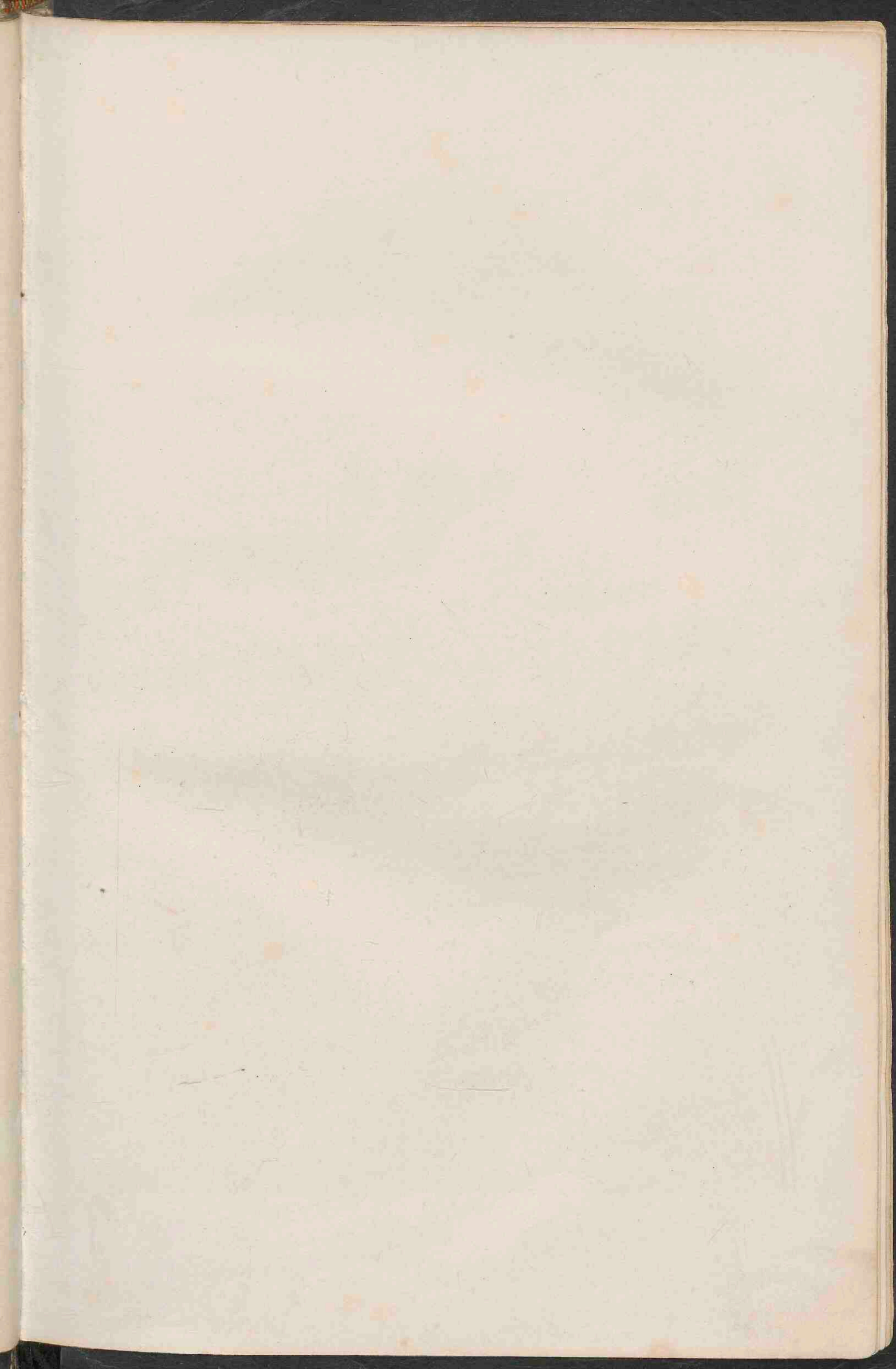
Toen, den 22. Junij, 1672, het Hof van Frankrijk, met uitzondering van den Koning, die te Zeist in het kamp achterbleef, naar Utrecht was gekomen, werd er in Paus-huize goede sier gemaakt, en namen er twaalf hooge gasten, waaronder de Hertog van Orleans, de Hertog van Monmout, de Aartsbisschop van Rheims, drie Prinsen van Lotharingen en de Hertog van Angien, aan een grooten maaltijd, bij den Hertog van Luxemburg, deel. Deze Landvoogd van Lodewijk XIV. in de Nederlanden had zich daar, terstond bij zijne komst, gevestigd, en het was van uit dien zetel, dat hij de roof-, moord- en plundertogten tegen Bodegraven en Zwammerdam decreteerde; terwijl er, behalve dagelijksche hofpartijen, nu en dan, door een troep Italiaansche tooneelspelers ook voorstellingen werden gegeven, tot, eindelijk, den 5. November, 1673, het Fransche treurspel voor goed was afgespeeld, nadat echter, eerst nog, vier dagen vroeger, almede van uit Paus-huize, aan de Stad en de Staten het uit Parijs ontvangen schrikbevel werd kenbaar gemaakt, te weten, om Utrecht in brand te steken: „dewyl de Coningh wist, dat daer veel quaetwillighen waren.” Men vond echter bluschmiddelen, nog vóór het opgaan van de vlam: Luxemburg, namelijk, vergenoegde zich met ruim anderhalf miljoen guldens en trok bevredigd af!

Sedert woonde in Paus-huize, nu eens, op 't laatst der vorige eeuw, de Douairière van Jan Floris Grave van Nassau la Lecq, en dan weêr de weduwe van een kok en pasteibakker, Willem Gravelaar, die er, met haren zoon, in 1805, een Logement begon te houden, onder den naam van *Groot-Paus-huize* — straks *Hôtel de Koningin van Holland* — bekend. Lodewijk Napoleon, wiens gemalin daar, in Januarij, 1807, eenige dagen, met den kroonprins (vier maanden later, te 's Gravenhage, overleden), vertoefde, kocht het voor haar, om met 1. November, 1807, betrokken te worden; doch, reeds den 28. October, kwam hij naar Utrecht, en nam, zooals desliijds de Courant meldde, zijn intrek in het „Konings-paleis, voormaals *Groot-Paus-huize* genaamd,” waar hij, achtereenvolgens, verscheiden audiënties, en den 5. November een groot Concert gaf; maar den 23. verliet Zijne Majesteit Paus-huize, als Paleis, al voor goed, en vestigde zich voorloopig in het zoogenaamde *Huis van Amerongen*, bij de Wittevrouwen-poort, dat, zeven jaren later, een prooi der vlammen werd.

Den 1. Julij, 1810, abdikeerde Koning Lodewijk, in zijn klein paviljoen, Vlietzorg, bij Haarlem, aan het Zuider-Sparen gelegen, en, eerst een jaar later, zien wij Oudinot, den Hertog van Reggio, in hetzelfde Paus-huize optreden; doch

zijn keizerlijke meester, Napoleon, die, in October van het jaar 1811, Utrecht bezocht, nam, voor eenige dagen, zijn intrek bij zijn broeder Lodewijk. Paus-huize behoorde toen aan de Domeinen van den Staat. — Na Neêrlands herstelling werd het, — 25 October, 1814 — op magtiging van den Souvereinen Vorst, voor tienduizend gulden, ten behoeve van het Rijk, dat 't van het Fransche Gouvernement in eigendom had verkregen, aangekocht, om te strekken tot woning voor den Gouverneur, Baron Van Tuyll van Serooskerken van Vleuten, tijdens wiens verblijf aldaar, (dat tot 1828 voortduurde) het gebouw volstrekt geene verandering heeft ondergaan. — De gouvernements-bureaux waren in die dagen gevestigd in het voormalig Koningspaleis, bij de Wittevrouwenpoort. Zijn opvolger, evenwel, de Ridder Van Ertborn, bragt ze weldra allen vandaar, onder zijn oog, naar Paus-huize heen, dat nu, door aanbouw van bijgekochte panden, aan de grachtzijde werd uitgebreid, en met welk een en ander eene som van twee-en-zestig duizend gulden was gemoeid. — Wat Van Ertborn aanving, werd voleind door diens opvolger, Mr. Lodewijk van Toulon, die er dan ook in 1839 is overleden. — Van 1840 tot 50 zetelde er de oud-Burgemeester van Amsterdam, de Heer Fredrik van de Poll, voor het laatst, als Gouverneur, welke waardigheid sinds van titel veranderde, en voor dien van Commissaris des Konings in de Provincie Utrecht werd verwisseld; terwijl, sedert, in dat Staatsambt 't eerst optrad Mr. S. Baron Van Heemstra, die, bij zijne aftreding, in den loop van 1858, in Paus-huize is opgevolgd door den tegenwoordigen provincialen bewindvoerder, Jhr. Mr. H. H. Roëll.

Ziedaar, zoo volledig mogelijk, de lotgevallen van Paus-Adriaans Stichting, in vlugge trekken, geschiedkundig, geschetst. Bijna vierde-halve eeuw ligt er tusschen het begin van den bouw en den oogenblik, waarin wij er thans over spreken. De adem des tijds is ook over deze steenen heengegaan, en heeft ze telkens van gedaante doen veranderen, zoodat er van den grondvorm zelfs bijna niets, nog naauwlijks kenbaar, meer overbleef. Overmoedige of goedhartige Vorsten, vermaarde krijgs- en edellieden, verlichte en werkzame Staatsmannen, met een woord, allen, die in Paus-huize magt en gezag uitoefenden, zijn, op twee of drie na, van het groote wereldtooneel verdwenen; doch, de aloude Salvator is bewaard gebleven, als kenmerkend teeken van een gebouw, dat, onder hooger dan aardse bescherming, werd opgetrokken, uit liefde van een doorluchtigen Utrechenaar voor zijne hem dierbare geboortestad.

Geendr. P. W. & W. Wager, Utrecht

HET STADHUIS.

HET STADHUIS.

Reeds voor acht eeuwen had Utrecht een zekeren vrijen Burgerstand, die in Gilden verdeeld was. Een Charter van het jaar 1122 maakt van Schepenen der Stad gewag. De Roomsche-koning Willem II. liet zich A°. 1247 vereeren met eenen Utrechtschen Burgerbrief. De meest-gegoede vrijen voerden de wapens, bestuurden de gemeente, en leefden op hunne goederen, of uit de inkomsten daarvan. De meeste patricische geslachten, die destijds in het bewind zaten, land en luiden hadden, vrije leenen hielden, en de regten des adels genoten, zijn enkel bij namen overgebleven, doch die van lieverlede óók verdwijnen, naarmate hunne aloude woonzetels weggebroken en vervangen worden door huizen in den nieuwerwetschen trant. Zoo viel, dezer dagen, onder onze oogen, het hulsel van 't eerwaardig kasteel der magtige Freso's, of Frese's, voor den moker der sloopers onmagtig in 't stof. Het heugde van de XIII. eeuw, uit de dagen dat de Graaf van Holland zijn hof aan den Vijverberg bouwde, en stond met die Ridderzaal de proef der architectonische vergelijking glansrijk door.

Beroemder nog dan de Freso's waren de Lichtenbergen, die, aan de andere zijde der Oudegracht, mede een kasteel bezaten. Een hummer, Jacob

van Lichtenberch, door Heda Proconsul Trajectensis, zooveel als Burgemeester van Utrecht, genoemd, vinden wij, in 1300, aan het hoofd van een opstand tegen Bisschop Willem, dien hij gevangen nam, en een jaar lang in zijn huis hield opgesloten, doch om, later, op zijne beurt, in Fresenburg gekerkerd te zitten, en vervolgens achter dit kasteel, op het Catharijneveld, — nu het Vreeburg — te worden onthalsd.

Het Huis Lichtenberg, eenvoudig van voorkomen, met twee verdiepingen en een vierkant bovenstuk, als een burgtoren, daar tegen aan gebouwd, was een leengoed, en werd, in 1537, door Keizer Karel V. aan de Stad tot een Raadhuis afgestaan, en getrokken bij Hasenberg, dat er naast lag, met drie verdiepingen, een fraai-versierden zijgevel naar de Vischmarkt, en een achtkant torentje, dat vier uurwijzers en een slagklok had. De hoofdingang tot beide gebouwen was in Lichtenberg, waar men binnenging door eene wit-arduinsteen poort, met het beeld der Gerechtigheid er boven. Hooger op zag men een balkon, en nog hooger het Stads-wapen, uitgehouwen in steen. — Het Postkantoor was in Hasenberg op de onderste verdieping. Eenige trappen opgaande, kwam men in de groote Raadkamer, waar, ten jare 1712 en 1713, de bijeenkomsten der Vredehandelaars werden gehouden, en in 1747 een prachtige armstoel werd geplaatst, ter gelegenheid der verheffing van Willem IV. tot Stadhouder, Kapitein- en Admiraal-Generaal. — In Lichtenberg was de Vierschaar, de Geregtszaal, het Archief, de Stads-finantickamer, het vertrek van den Schout, en daaronder een diepe kelder, tot zware gevangenis en waar heimlijke straffen ten uitvoer werden gelegd. Boven in het gebouw woonden, bij de gijzelskamer, de gijzelmeester en de cipier.

Ziedaar, vlug weg, de twee huizen getcekend. In 1546, gaf de bouwmeester, Willem van Noordt, er aan een — namelijk aan Hasenberg — een nieuwen gevel, terwijl „die wapenen mit alle ander cyraitgjen van candelabers, friesen, capitelen, hoofden ende anders, verguldet werden mit fynen goude.” — Wat, in 1826, van den afbraak, bij de slooping dier kostelikheden, als der aandacht waardig gekeurd, nog bewaard is gebleven, kan de belangstellende oudheidvorschcr, op het tegenwoordig Stadhuis, gaan bezigtigen, in een der twaalf vertrekken, die zijn ingenomen door Utrechts Stedelijk Museum en Archief.

Vóórdat, in 1537, de vergaderingen der Schepenen in het nieuwe Raadhuis begonnen plaats te hebben, diende het zoogenaamde Schoonhuis, op de Oudegracht, en aan den Steenweg uitkomende, tot datzelfde doel. Dit gebouw

stond op een groot plein, dat den naam droeg van de Plaats, zijnde niet de tegenwoordige Stadhuisbrug, maar het plein vóór het Schoonhuis, op den Steenweg, en dat naderhand is bebouwd. Die Plaats was oudtijds het brandpunt van alle volksbewegingen, de zetel van den handel, het midden van de Stad: daar vond men de meeste kasteelen, als Oudaan, Lanscroom, Proeysenburg, Renessenhuis, Vinckenborch en anderen, gelijk ook de eerste steenen huizen, en de vroegste bestrating, waardoor een Steenweg ontstond, die tot aan de Zoutmarkt doorliep, lang vóórdat de Choorstraat (1587) aanwezig was.

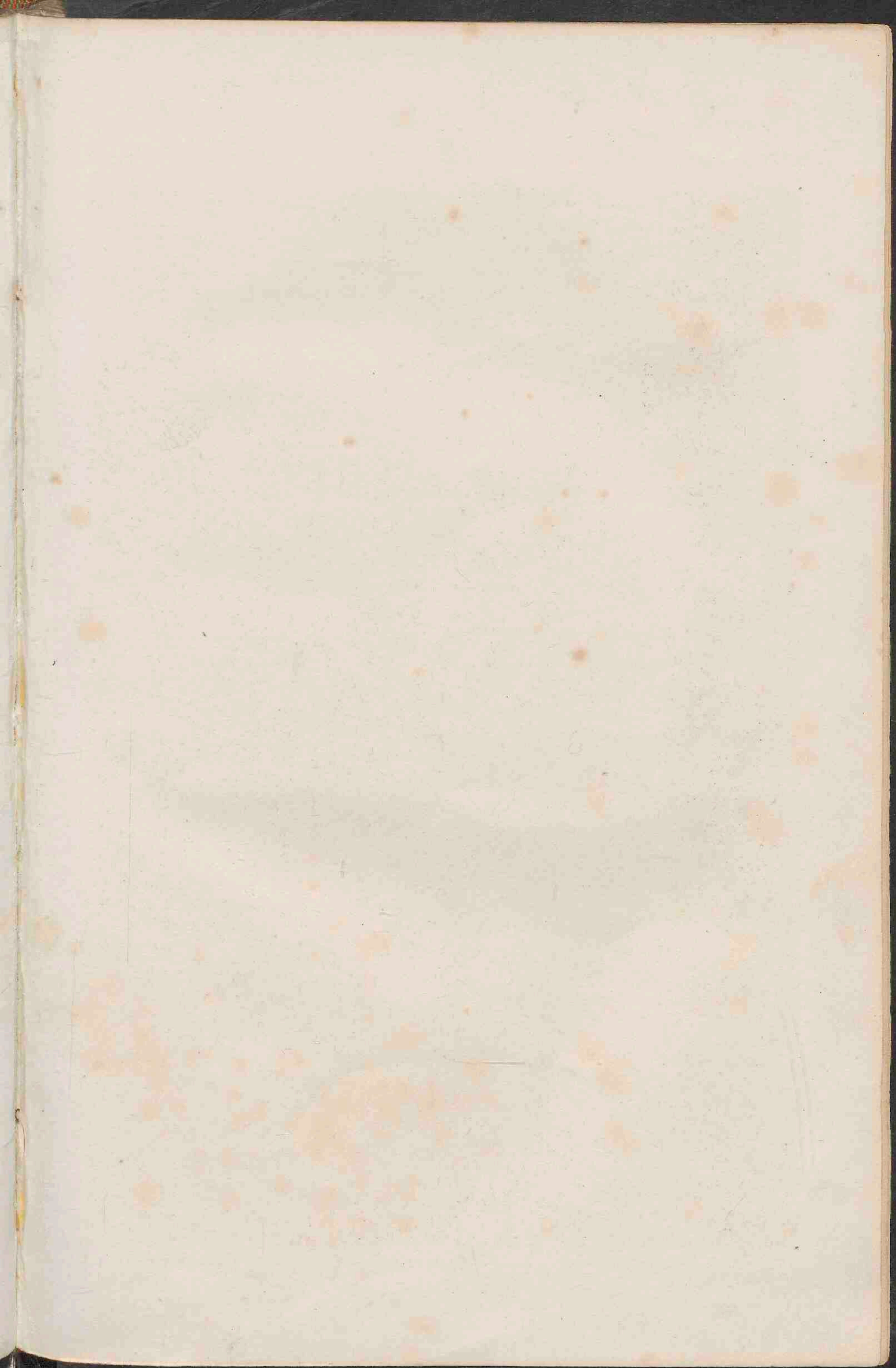
In de XV. eeuw werden op de Plaats ligte lijfstraffen uitgeoefend, dat heette, geesselen, branden met sleutels op de wang, ooren afsnijden enz.; — men trok er de Loterij, gaf er Tooneelspelen en hield er Concerten, terwijl door de twee laatstbedoelde openbare vermaaklijkheden verstaan moeten worden: A°. 1561, „een tragœdie met een comœdie, door de clercken van Sint-Hieronymus-Schole, onder directie van broeder Johan van Huls, pater van Sint-Hieronymus, tot eere van de Stadt ende recreatie van een yegelijk gespeelt;” en voorts: „het blazen van vyf Stadstrompers in de vrye marckten des middachs voor de Stadshuysinge van Lichtenberch.” — Welke soort van stukken deze Trompetters voordroegen, is niet bekend, maar wel weten wij, dat de Sint-Hieronymus-klerken in het Latijn speelden nu eens „*Medeam SENECAE*, ende *Hecastum PHILIPPI MORI*,” maar soms ook wel „ageerden in 't Duytsche eene tragie-comœdie ofte spel van sinnen, opte woorden, staende Deuteronomion, in 't XVIII. capittel.”

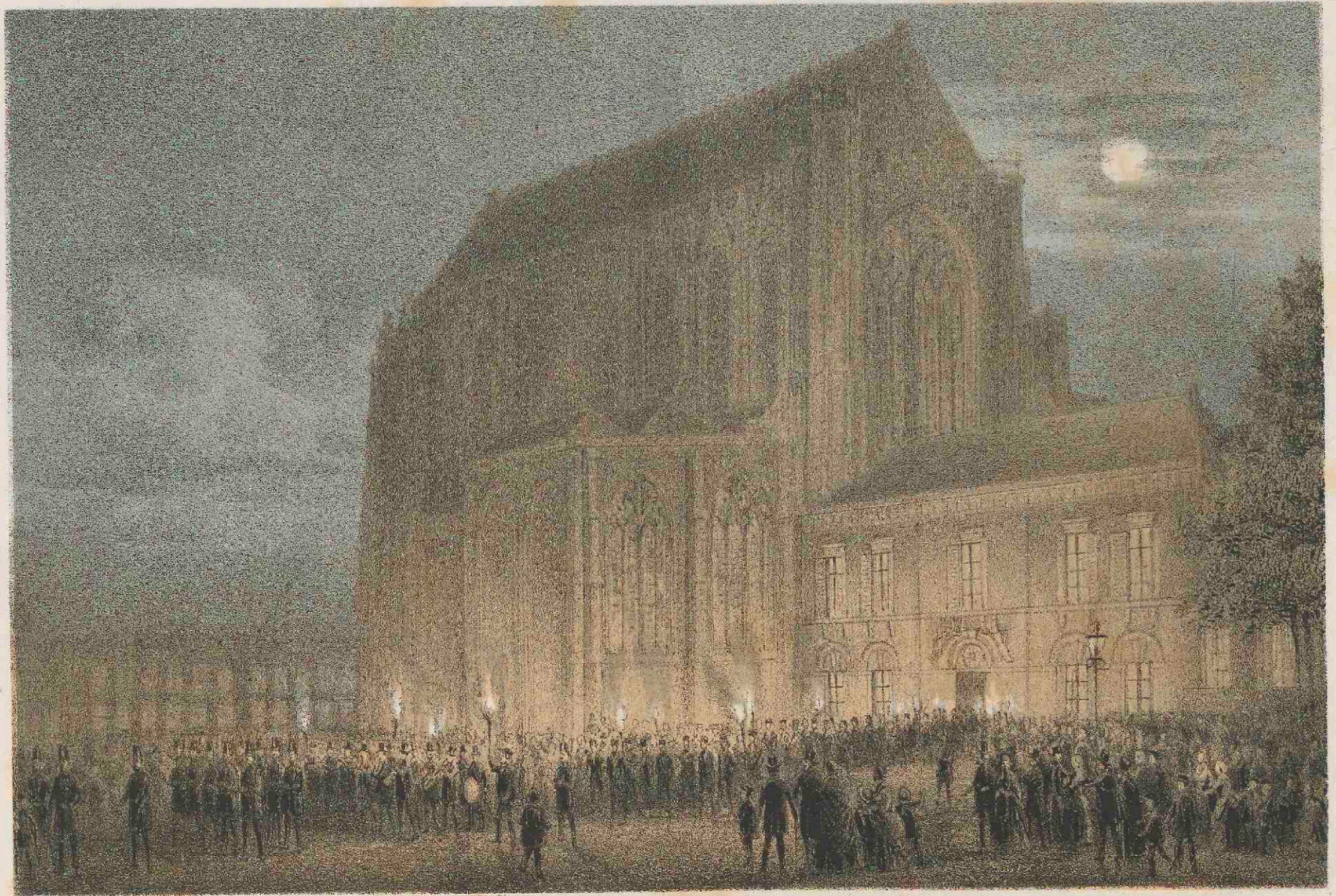
Na, ongeveer drie eeuwen, tot Raadhuis gediend te hebben, sloeg, eindelijk, Hasenbergs klok het laatste uur van zijn eigen bestaan, toen men, in 1824, een aanvang maakte met den bouw van een nieuw Stadhuis, door den Stadsfabriek Van Embden ontworpen, hetzelfde, wat wij thans, ter plaatse waar het oude stond, aanschouwen, en dat, in 1846, onder opzigt van den kameraar, den Heer W. G. Deketh, geheel werd voltooid.

Op een der drukst-bezochte punten gelegen, levert het uitwendige van Utrechts Stadhuis, aan de Beijerbrug, van de Oudegracht gezien, met zijn statigen gevel van hard- en bremersteen, een indrukwekkend gezicht op, terwijl, inwendig, de ruime, met marmer bevoerde vestibule een aangenaam denkbeeld geeft van de onbekrompenheid, die, gansch het gebouw door, ook werkelijk in al de twee-en-dertig, tot verschillende doeleinden bestemde vertrekken heerscht. Is de eerste verdieping, met hare schoone lokalen, bijna geheel voor het eigenlijk oogmerk, namelijk, het Bestuur der Stad, ingerigt, op de tweede

vindt men het hoogst-belangrijk Stedelijk Archief en Museum, door wijlen den waardigen en onvergetelijken Burgemeester, Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wyck, in zijn vurigen ijver voor de Geschiedenis en Oudheid van Utrecht, aangelegd, en waarbij, in 1847, nog het Museum van Romeinsche en Germaansche Oudheden van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap werd gevoegd.

Geen inwoner, geen vreemdeling, geen bezoeker der Hoofdstad van het Sticht verzuime, den dáár vergaderden schat van Historie, Wetenschap en Kunst te gaan bezigtigen, om zoodoende een eerbiedigen blik te mogen werpen in Utrechts grijs en groot verleden, doch om tevens zich te kunnen overtuigen, dat het Nageslacht, met waardigheid, in de voetstappen der vaderen voorttredende, hunne gedachtenis dankbaar in eere bewaart.

Steend. P. W. n. d. Weyer. Utrecht.

HOOGESCHOOL.

DE HOOGESCHOOL.

anno 1470 magtigde Utrechts Magistraat eenige van hare leden „om te besien ende te spreken mitten ghenen, die daerthoe dienen, dat men alhier een Universiteyt brenghen mochte.” Het schijnt bij „besien ende spreken” te zijn gebleven, tenminste, eerst in 1580 werd deze zaak weder op het tapijt gebragt, toen het Stedelijk Bestuur eene Commissie benoemde, om over dezelfde aangelegenheid met de Staten in overleg te treden, doch welke poging, even als de vorige, en nog eene latere, in 1606, zonder eenig gevolg bleef, totdat, eindelijk, een paar wakkere Burge-meesters, Dirk van Velthuysen en Antony de Goyer, den 3. Mei, 1632, met den Raad, tot het besluit kwamen, om, op Stads eigen kosten, binnen Utrecht op te rigten eene Doorluchtige School. Twee jaren later, den 17. Junij, 1634, had, in de groote gehoorzaal van de daartoe ingerigte gebouwen bij de Domkerk, de plegtige inwijding er van plaats. Nadat de Secretaris der Stad, Mr. Johannes van der Nypoort, in eene toespraak, het oogmerk der stichting genoegzaam ontvouwd had, werden er vier toepaslijke redevoeringen uitgesproken door de beroepen Hoogleeraren Antonius Matthæus, in de beide regten, Antonius Aemilius, in de geschie-

denis en staatkunde, Justus Liræus, in de letteren, en Henricus Renenius, in de wijsbegeerte. — Gisbertus Voetius, Predikant te Heusden, kon eerst later komen, en deed den 21. Augustus zijne intrede als Professor der Theologie. De inwijding werd, in het Agniete-klooster, besloten met een maaltijd van negen-en-tachtig couverts.

De snel toenemende bloei dezer School deed al spoedig de Regering besluiten, om aan de Staten der Provincie octrooi te verzoeken, teneinde haar tot eene Academie te mogen verheffen. Dit werd den 16. Februarij, 1636, bij open brief, toegestaan, en, eene maand later, op Woensdag, den 16. Maart — naar den Ouden Stijl, — de nieuw gestichte Hoogeschool allerdeftigst ingewijd, nadat de Hoogleeraar Voetius, Zondags te voren, in den Dom, naar aanleiding van Lucas II, vs. 46, daarover eene voorbereidings-leerrede had gehouden, en in de overige kerken 's Hemels zegen over het aan te vangen werk, ootmoedig en ernstig, was afgesmeekt.

De inwijding-zelve had plaats in den Dom. Onder gelui en klokkenspel trokken de Professoren, met groote statie en veel gevolg, derwaarts, door Bernhardus Schotanus voorafgegaan, die in 1635 beroepen was, en nu tot eersten Rector Magnificus zou worden aangesteld. Wederom hield de Stadssecretaris eene plechtige rede, en las vervolgens het Octrooi voor, dat de Doorluchtige School tot eene Hoogeschool verhief, wier bestuur bij de Magistraat verbleef, terwijl de promotiën, voortaan, in naam en op gezag der Staten zouden geschieden. Schotanus aanvaardde het Rectoraat met eene Latijnsche Oratie; zijn ambtgenoot Aemilius sprak mede eene redevoering uit, terwijl instrumentale en vocale muziek de feestlijkheid afwisselde en besloot. In een eere-gestoelte waren, behalve andere doorluchtige personen, ook gezeten drie zonen van Frederik V., gewezen Koning van Boheme. — Het Agniete-klooster ontving, van Stadswege, honderd-twee gasten op een prachtig feestmaal; 's avonds was geheel de stad verlicht, men brandde piktonnen, stak vuurwerk af, en de burgerij bragt een gedeelte van den nacht in groote vreugde door.

Zoo was dan het „*Sol Justitiæ illustra nos*,” als omschrift eener Zon, door het Stedelijk Wapen gedekt, van de Doorluchtige op de Hoogeschool, tot eene schitterende leus, overgegaan, en werd al spoedig door deze de magistrale en doctorale waardigheid voor 't eerst aan Martinus Schookius en Justus Criex verleend, ter gedachtenis waarvan de Regering den eersten een geschenk gaf in geld, en den laatsten een zilveren bokaal vereerde, benevens het burgerregt

Zes-en-dertig jaren van ongestoorden bloei had de Utrechtsche Pallas genoten, toen, in spijt van 't „*cedunt arma togæ*,” de wapenen van Frankrijk den achtbren tabberd deden wijken: de Academische gehoorzalen werden in krijgsmagazijnen herschepen; de studenten snelden voor 't vaderland te wapen, of keerden huiswaarts terug; het onderwijs stond stil, en, eerst na het vertrek der Franschen, — 23 November, 1673, — kwam Minerva weér tot rust, en wist zij zich spoedig te herstellen in haren vorigen glans.

Den 17. Maart, 1686, vierde zij, wederom in de Domkerk, onder fraai muziek, haar vijftigjarig jubel, waarbij als Latijnsche woordvoerder optrad de Hoogleeraar Grævius, terwijl, na afloop zijner rede, op het Stadhuis, een prachtige disch gespreid was, waaraan ook de Heeren Staten deelnamen. Drie dagen lang bedreef geheel de stad vreugde, en vuurwerken besloten het feest.

Natuurlijk, veel plegtiger, oneindig luisterrijker werd het honderdjarig bestaan der Hoogeschool, op den 27. Maart, 1736, gevierd. Professor Drakenborch noodigde, als Rector Magnificus, in het openbaar, een ieder tot het feest, dat opgeluisterd zou worden door de promotie, *more majorum*, van zes candidaten, zoogenaamd, met de kap. De Hoogleeraar Hiëronymus van Alphen hield, twee dagen te voren, naar aanleiding van Jesaja XXX, vs. 18—21, eene toepaslijke godsdienstoefening in den Dom. Daags vóór het feest werd, bij eene toespraak, in de Senaatkamer, uit naam van Curatoren, aan iederen student, eene op de viering van het Jubileum geslagen Medalje uitgereikt. Doch, eindelijk, daar brak de groote feestdag aan, onder het lossen van eereschoten, het luiden der klokken en het steken van de trompet. Ten 10 ure 's ochtends, trok men, in grooten stoet, van het Raadhuis naar den Dom, waar nu de Rector den sierlijk getooiden kansel betrad, onderwijl een personeel van vier-en-zestig toonkunstenaars, een half uur lang, stem en snaren deden klinken, de statige kerkgewelven door. Muziek en zang wisselde des hooggeleerden Sprekers rede af, en kroonde ook, ten slotte, waardig zijn deftig werk. Toen de klok van Sint-Maarten 2 ure verkondigde, verliet de trein de kerk, door de deur aan de oostzijde, waar eene eerewacht van grenadiers, met ontrolde banier, had post gevat, en reed, in vijftig staatsiekoetsen, naar het Raadhuis terug. Middelerwijl men zich in Sint-Agniete tot een feestmaal van honderd-acht couverts gereed maakte, trok een twintigtal Studenten in cavalcade door de stad, voorstellende Bacchus, in een met zes, als tijgers vermomde, paarden bespannen wagen gezeten, en door een Silenus en een schaar van Bacchanten vergezeld. De Wijngod dronk de burgerij lustig toe, de Saters schonken hem den nectar, of speelden op

hunne fluiten; het volk was opgetogen; de trein keerde naar zijn uitgangspunt terug, en de studerende jongelingschap bragt, toen zeker niet minder dan nu, in gulle vrolijkheid den dag ten einde, aan een keurig maal, waarvan het nageregt, in opgewonden stemming, voortgezct werd tot laat in den nacht.

Ook in Sint-Agniete (destijds het Stads-kinderhuis genoemd) ging het lustig toe: daar prijkte de zaal, die vóór honderd jaren mede tot een soortgelijk feest was ingerigt, nu met schilderwerk, doelende op de vreugde van den dag; daar was een orchest opgerigt, om de ooren der gasten op keurmuzijk te onthalen, even als hun oog en smaak gestreeld werden door twee hoofd-geregten en een kostbaar nageregt, uit een bloemperk van honderd-zes-en-vijftig stukken bestaande, en waaraan aller bewondering ten deele viel. De genoodigden ontvingen uit handen der gecommitteerde gastheeren Burman en Van Mansveld elk een zilveren gelegenheidspenning, door Drapentier gesneden, doch die, wat smaak van ordonnantie en fiksheid van uitvoering betreft, jammer genoeg, veel te wenschen overliet. Gelukkig, dat de uitmuntende medaljeur Holtzhey er ook een vervaardigde, die van wege de Stad werd uitgereikt, en waard is, om naauwlettend beschouwd te worden, zoo niet in 't origineel, dan in de Beschrijving en Afbeelding der Nederlandsche Historiepenningen, in het Vervolg op Van Loon.

Toen de maaltijd was afgeloopen, gingen de gasten deelnemen aan de algemeene vreugde der stad. De Domtoren blonk, tot de spits toe verlicht, hoog boven de jubelende scharen uit, en verkondigde zoo, heinde en ver, dat Utrecht een feest vierde, waarvan de wereld gewagen mogt: immers, in het afgeloopen tijdperk, had Minerva, onder de leiding van drie-en-zeventig Professooren, hier aan drieduizend mannen den adelbrief der Wetenschap uitgereikt, en zag zij onder hare kweekelingen zelfs Vorsten plaats nemen: Johan Willem Friso, Willem Karel Hendrik Friso, in 1747 tot Stadhouder verkoren, en, als zoodanig, den 25. Julij, door zijne voormalige medestudenten plegtig ingehaald en gevierd; Karel, Landgraaf van Hessen en diens zonen, van wie Frederik later den troon van Zweden besteeg. De groote feestdag werd besloten met een bal in het Duitsche Huis.

Den volgenden dag hield men rust, ter voorbereiding tot de plegtige promotie, die den 29. Maart, 's ochtends ten 9 ure, in de Domkerk plaats had, *more majorum*, of met de kap, onder leiding der Hoogleeraren Voorda en Otto, en waarbij aan de Heeren A. Ram, Ph. L. van Westrenen, E. van Harskamp, D. Schmidt, A. van den Steen en J. van Rheden de doctorale tabberd, de ring, de met lauweren versierde muts werd toegestaan, en hun een gouden penning, ter eeuwige gedachtenis, geschonken. — Sint-Agniete

had inmiddels weêr den disch gespreid voor zeventig couverts, die, onder uitgelezen muziek, tegen 's namiddags 2 ure, door de gasten waren bezet. Twee uren later werden den Doctoren, door zes Stadsboden, twaalf kannen aangeboden, waarin men gewoon was, den eerewijn te gieten, doch die nu ledig waren; intusschen ontving iedere gepromoveerde, in stede van den nectar, eene aanwijzing van twaalf gulden en tien stuivers, ter ontvangst bij den Thesaurier van de Stad.

De zes getabberde Doctoren bragten, door hunne paranymfen en eenige muzikanten vergezeld, aan de Dames, die hunne kappen gelauwerd hadden, to middernacht, eene serenade, en den volgenden middag werden driehonderdvijftig weeskinderen aan den feestdisch, dien zij verlaten hadden, gul, ruim en vrolijk onthaald.

Even als, in 1747, Willem Karel Hendrik Friso, werd ook Prins Willem V., den 8. Julij, 1766, bij zijne inhuldiging te Utrecht, door de studerende jongelingschap, met hooge belangstelling in de zaak des vaderlands, luistervol en hartlijk begroet.

Het honderd-vijftigjarig bestaan der Utrechtsche Hoogeschool werd op den 8. Mei, 1786, plegtig herdacht. Wederom was de Domkerk de groote schouwplaats van het Feest, dat er 's ochtends ten 10 ure, met eene Latijnsche redevoering, aanving, en, ten half 2 ure, met eene Cantate van Mr. J. P. Klein, door den Heer F. Nieuwenhuis in muziek gebragt, en door zeventig meesters en liefhebbers uitgevoerd, werd besloten.

Sint-Agniete (toen het Fundatie-huis geheeten) wachtte de feestvierenden, als altijd, vrolijk op het maal, waar men dan ook in twintig staatsiekoetsen heenkwam, en deftig werd ontvangen door eene Commissie uit den Raad. Aan den prachtigen disch hadden honderd-vier-en-veertig gasten plaats genomen, toen hun onverwacht het verrassend bezoek werd gebragt van eene Cavalcade, uit zes-en-dertig ruiters-studenten bestaande, met ontrolde banier, in fraaije uniform gedost, door hoornblazers, trompetters en paukers voorafgegaan, en met den destijds 21jarigen Jhr. J. H. van Lijnden tot Lunenburg — later, meer dan een kwarteeuw, voorzitter van het Collegie van Curatoren der Utrechtsche Hoogeschool, — aan de spits. Afgestegen en, met nog andere Studenten in deputatie binnengeleid, ledigden zij den hun door het hooge gezelschap toegebragten beker op den bloei der Academie, en trokken vervolgens de stad weder door, om naar de rijsschool, vanwaar zij waren uitgegaan, terug te keeren.

Een souper der Studenten van twee-honderd-zestig couverts, in Place-Royale (nu het R. K. Kinderhuis), blouk vooral door de vindingrijke dessert-stukken uit, en staat uitvoerig beschreven in een Werk, opzetlijk in het licht gegeven over Utrechts CLjarig Jubilé.

Op hunne beurt, zagen zij zich nu vereerd met een wederkeerig bezoek der hoofdgasten uit het Fundatie-huis, en, na tot aan den morgen vrolijk bij elkaër te zijn geweest, ging men tot eene korte rust over, om ten 10 ure in den Dom de promotie, *more majorum*, bij te wonen van vier Candidaten, de Heeren Jhr. J. E. N. Baron van Lijnden tot Hoevelaken, P. C. R. Baron van der Borch tot Verwolde, A. G. Smith, en E. Westenberg, onder leiding der Hoogleraren Voorda en Bondam.

Toen deze plegtigheid was afgelopen, trokken de nieuwe Doctoren, in statigen optogt, door de stad, naar het Kasteel van Antwerpen (Gauzenmarkt), waar eenige ververschingen werden gebruikt. Ten 4 ure 's namiddags, werd de Cavalcade van den vorigen dag herhaald, waarbij zich nu ook, in een open, met zes paarden bespannen wagen, de Gepromoveerden in hun plegt-gewaad vertoonden, en die, ten 9 ure 's avonds, in voornoemd Hôtel, aan een luisterrijk maal meer dan honderd gasten ontvingen, waarvan de meesten niet scheidten vóór het aanbreken van den dag.

Den 20. Junij eerst werd de Feeststandaard, in cavalcade, naar de groote gehoorzaal der Hoogeschool teruggebracht, om daar bewaard te worden bij de overige vreugdteekenen, reeds heugende van vroeger eeuw.

Sedert deze Feestviering, verliepen er voor de Utrechtsche Pallas vijf-en-twintig jaren van wetenschappelijke rust, totdat, met de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk, ook haar val scheen beslist. De wakkere Hoogleeraar Heringa stond toenmaals, en gedurende geheel dien bangen tijd, als Rector Magnificus, aan de spits der Academie. Keizer Napoleon bragt den 7. October, 1811, de stad Utrecht een bezoek; de Academische Senaat werd niet ten gehoore toegelaten, en vijftien dagen later de Hoogeschool opgeheven en vervangen door eene *École secondaire*, of *Lycée*. Het aantal Studenten daalde tot zestig, en de jaarwedden der Professoren hielden op. Heringa echter volhardde, tegen het Keizerlijk besluit in, met het in eere handhaven der aloude *Sol Justitiae*, wier glans, ja, een oogenblik overwolkt mogt worden, doch straks, bij de spoedig gevolgde herstelling onzer onafhankelijkheid, weder in al haren luister zich vertoonde aan de kimmen van het herboren dierbaar Vaderland. — Bij een Koninklijk Besluit van den 2. Augustus, 1815, werd de Hoogeschool van Utrecht verheven tot eene Rijks-Hoogeschool. Den

6. November van dat jaar was de Dom getuige, hoe de Hoogleeraar Van Oordt, in eene plegtige kerkrede, de inwijding als zoodanig voorbereidde, die den volgenden ochtend indrukwekkend plaats had, en waarbij Professor Heringa, in eene sierlijke toespraak, het groote voorregt schetste, aan de haren ondergang zoo nabij geweest zijnde Utrechtsche Hoogeschool te beurt gevallen, en het nut, dat van haar, met regt, te wachten was.

Het Fundatie-huis der Vrijvrouwe van Renswoude ontving Curatoren, Professoren en Autoriteiten aan een feestlijk maal, terwijl de honderd-zes-en-dertig ingeschreven Studenten zich tot een vrolijk collation vereenigden in een lokaal van het voormalig Koninklijk Paleis, thans de Akademische Bibliotheek.

Nu vingen, onder leiding van zeventien Hoogleeraren, de verschillende lessen, op nieuw, met verdubbelden ijver en ware geestdrift, weêr aan, om onafgebroken voort te duren, veertien jaren lang, tot nogmaals het belang en de eer des Lands, voor een poos, ook Neêrlands studerende jongelingschap het vreedzaam letterperk deed verlaten, om, even als in 1815, naar een ander eereveld heen te snellen, en ook dáár, mogt het zijn, voor Vorst en Volk lauweren te plukken, al ware het zelfs ten koste van haar bloed en haar leven. Den 11. November, 1830, zag men tweehonderd-drie-en-vijftig in krijgslieden herschape Minerva-zonen, onder de bevelen hunner Officieren, moedig oprukken naar de vesting Bergen-op-Zoom, om nog vóór nieuwjaar bij het leger te velde te worden ingedeeld. Na in al de oorlogsgevaren, maar ook in de overwinning der Nederlandsche Wapenen, tot bij Leuven, ruimschoots gedeeld te hebben, keerden de verschillende Studenten-korpsen weder rustig naar de drie Academiën terug, en zag men dat van Utrecht, den 21. September, 1831, zegevierend de Tolsteegpoort binnenkomen, om met lauweren en eermetaal ontvangen te worden door Hoogeschool en Burgerij. De Hoogleeraar Simons vierde de hervatting der studiën, den 10. October, met de voordragt van een Dichtstuk in den Dom, waar, zes dagen later, Professor Royaards eene dankrede uitsprak, waardig het roemvol feit, dat daarbij, onder erkentlijk opzien tot God, hoog-ernstig werd herdacht.

Intusschen naderde langzamerhand de tijd, dat het tweede Eeuwfeest der Hoogeschool stond gevierd te worden, en Zondag, de 12. Junij, 1836, — met nog vijf volgende dagen, — werd daartoe verordend en bepaald. De Hoogleeraar Bouman hield, als Academieprediker, 's avonds van dien dag, een opzetlijken dank- en bedestond, in den Dom, waar, den volgenden morgen, Professor Van Heusde als Latijnsche Feestredenaar optrad, terwijl, na afloop

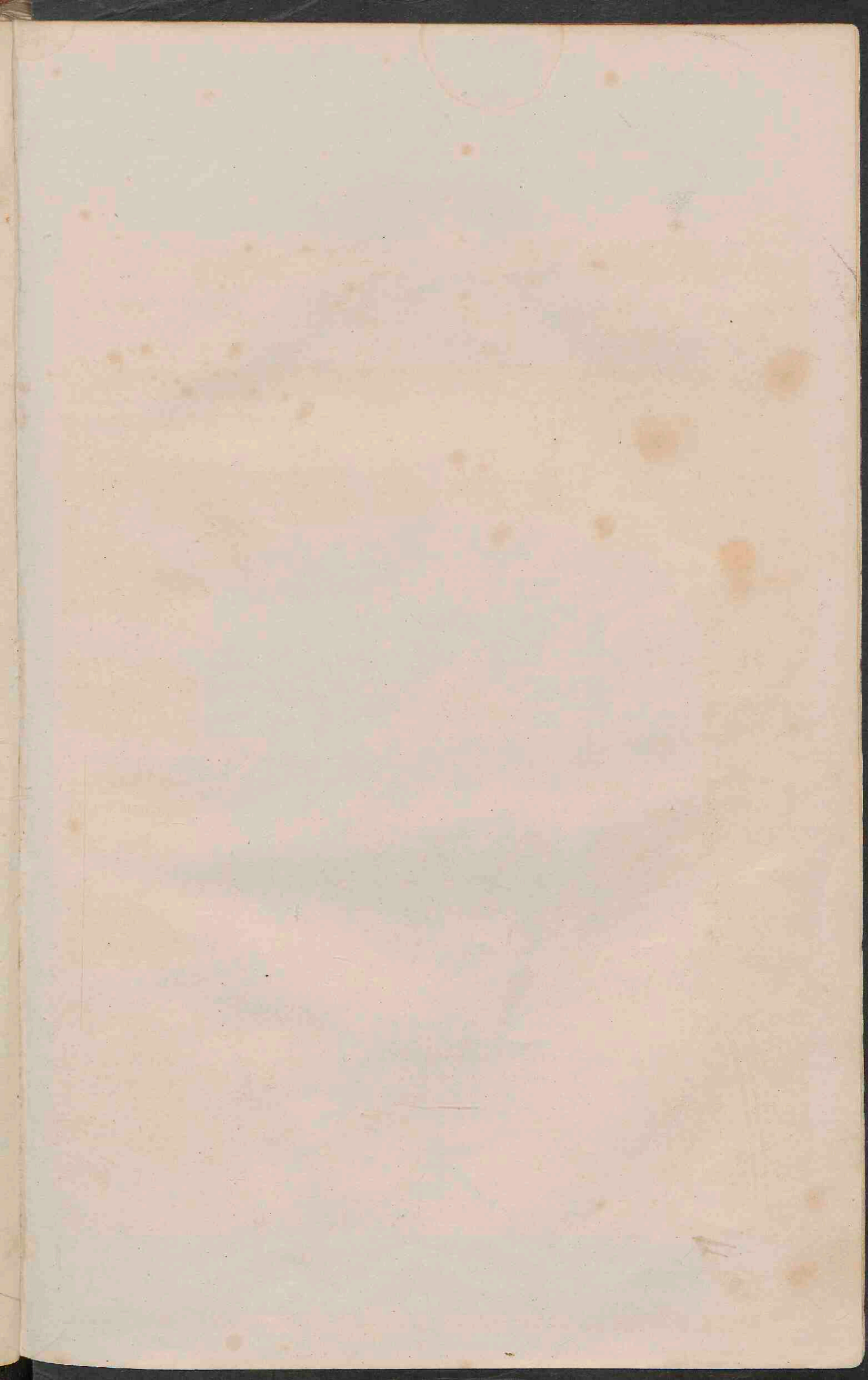
dier plegtigheid, op het Stadhuis teruggekeerd, aan allen, die aan den optogt deel hadden genomen, namens de Curatoren der Hoogeschool, een bronzen gedenkpenning, tot herinnering aan het merkwaardig oogenblik, werd uitgereikt, en vervolgens een prachtig middagmaal een groot honderdtal gasten in *Sic Semper's* Buiten-societeit vereenigd zag. Eene algemeene schitterende verlichting besloot den onvergeetlijken hoofddag van het Feest. Acht Doctorandi der verschillende Faculteiten — de Heeren F. P. T. van Enschat, E. Fabius, J. A. K. van Heusde, A. C. G. Schuerman, A. Vrolik, J. H. Scholten, J. J. Snouck Hurgronje, en W. F. Scholten tot Gansoyen — werden den 14. Junij, *more majorum*, gepromoveerd; ruim tweehonderd gasten, en daaronder ook Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden, namen deel aan een maaltijd, in de zalen naast den Schouwburg, door den Gouverneur en de Gedeputeerde Staten der Provincie Utrecht aangerigt; meer dan vierduizend door het Studentencorps genoodigden kwamen 's avonds in het Park van den Heer Van Leeuwen tot een glansrijk feest te zamen, dat met een grootsch vuurwerk prachtig werd gekroond.

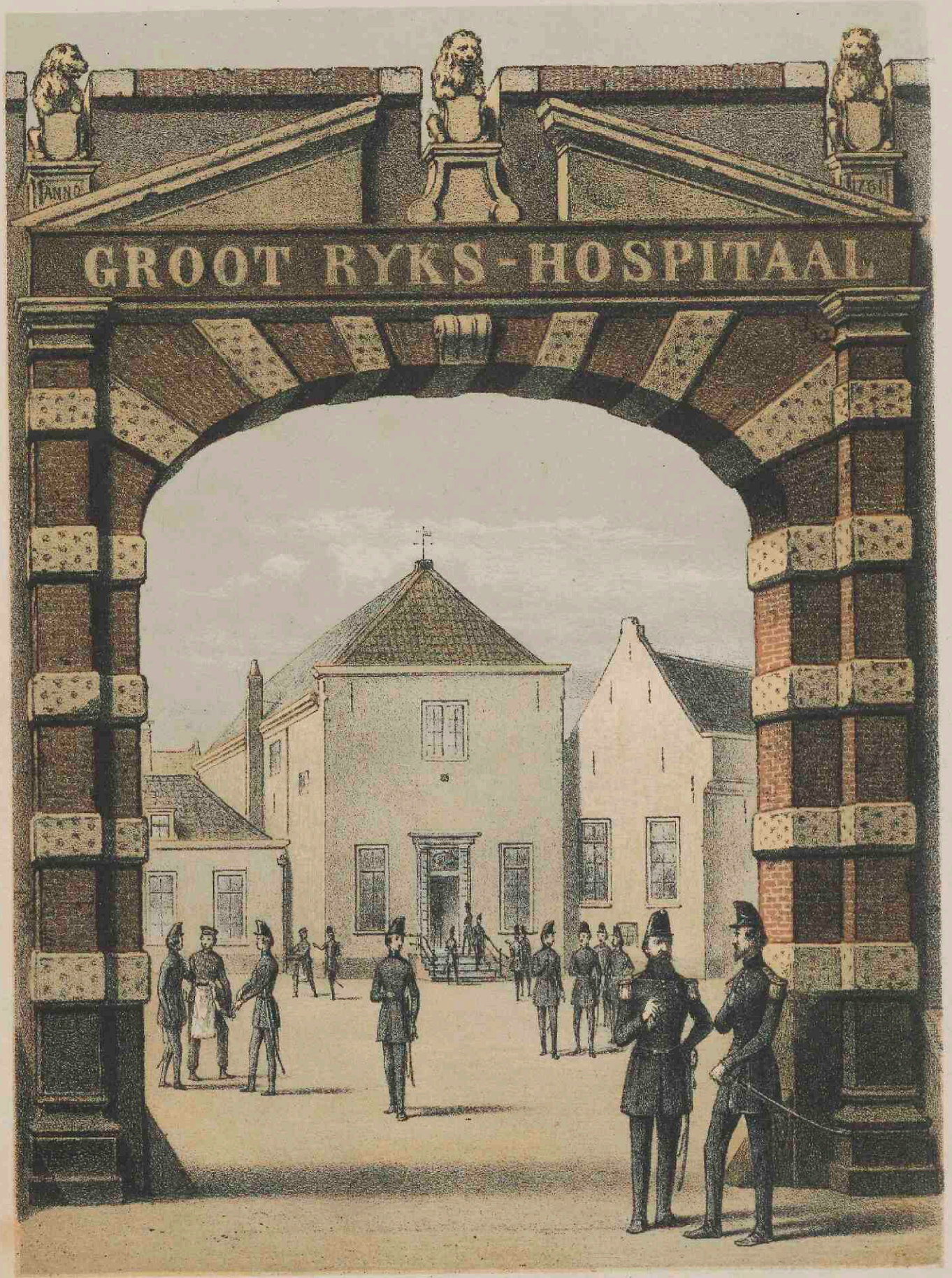
Nog andere plegtigheden maakten de drie overige jubeldagen merkwaardig in de Tweehonderdjarige geschiedenis onzer Hoogeschool: een Boekdruckers-optogt, Volksvermaken in het Sterrenbosch, Dichterkrooning door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, bijeenkomsten van oud-studenten en vreemdelingen in het Maliehuis, eene keurige Tentoonstelling van planten door de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, de uitvoering eener Gelegenheids-Cantate van den Heere Stadsmuzijk-Directeur Kufferath, naar woorden van Mr. Maurits Cornelis van Hall, eene historische Cavalcade uit de XVII. eeuw, en, ten slotte, eene vereeniging van meer dan drieduizend gasten in den Schouwburg en de daaraan grenzende zalen, waar ongekunstelde vreugde ten blijk strekte, dat een-ieder innig was doordrongen van de hooge waarde, welke Utrecht hecht aan de Hoogeschool, die, te regt, genoemd wordt de schoonsteparel harer kroon.

De herinnerings-medalje — Minerva, met speer en schild, en daarop het Akademiewapen — spreekt, in duurzaam schrift, de vrome bede uit, waarmee ook wij, warm en opregt, instemmen:

Auspice Deo, servetur incolumis.
Moog haar Gods gunst behoeden.

Die de groote gehoorzaal der Utrechtsche Hoogeschool bezoekt, zal er eene menigte Standaarden bewaard vinden, waaronder, in verschillende tijdvakken, hare studerende jongelingschap zich roemrijk onderscheiden heeft; terwijl in de kleine gehoorzaal ruim een honderdtal geschilderde Afbecldingen van de meeste Professoren eene naauwkeurige beschouwing allezins waardig is.

Steend. P. W. & d. Weyer Utrecht

'S RIJKS KWEBSCHOOL VOOR MILITAIRE GENESKUNDIGEN

RIJKS-KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN
EN RIJKS-HOSPITAAL.

— VOORHEEN HET DUITSCHE HUIS. —

ucht naar roem, in de verdediging der Godsdienst, door de kracht der wapenen, gezocht, deed de heirlegers der Kruisvaarders optrekken naar het Heilige Land; doch de vaan, waaronder deze dappere verdedigers des Geloofs streden, was met het symbool der Liefde versierd, en dit heilig teeken deed hen, bij elken strijd, ook der lijdende menschheid gedachtig wezen. Onder het ijzeren pantser van menigen dappere klopte tevens een menschlievend hart, en gloeide de zucht, om, uit christlijk mededoogen, kranken en gekwetsten te verzorgen. Zoo rigtten, ten jare 1108, de Ridders van Sint-Jan, te Jerusalem, een Ziekenhuis op, dat aan Joannes den Dooper was gewijd, gelijk zich evenzeer de Tempelheeren tot datzelfde doel verbonden, en hunnen naam ontleenden van het Hospitaal, gelegen nabij de plaats, waar vroeger de Tempel te Jeruzalem stond.

Eene nieuwe Orde van Ridders, meestal uit Duitschers bestaande, bragt, tijdens den derden kruistogt, voornamelijk, op sterken aandrang van Frederik, Hertog van Zwaben, in de hoofdstad van het H. Land, een Hospitaal tot stand, hetwelk zij aan de H. Maagd toewijdden. Zij deden gelofte van gehoor-

zaamheid en kuischheid, werden door Paus Celestinus, in 1192, bevestigd, en met vele kerklijke en wereldlijke goederen begiftigd, welk voorbeeld de Keizer en andere magtige Vorsten volgden; en, daar nu die goederen meeren-deels in Duitschland en in de Nederlanden gelegen waren, en de Ridders, meer bepaald, een Duitschen oorsprong hadden, zoo verwisselden zij hunnen naam van Ridders der H. Maagd met dien van Ridders der Duitsche Orde, waaronder zij dan ook in de Geschiedenis zijn bekend. Na de verovering van Ptolemais (St. Jean-d'Acre) door de Sarazenen, en door andere geleden verliezen, werden zij genoodzaakt, het H. Land te verlaten, en sloten zich nu bij hunne in Duitschland gevestigde broeders aan. In 1226 hadden zij reeds in Pruissen vasten voet gezet en beproefd, om dit land te bevrijden van de ongeloovige Lithauërs, door wie de bewoners sterk werden gekweld. Spoedig bemagtigden zij vele dezer landen, die, later, door Keizer Frederik II. en Paus Honorius III. als hun wettig eigendom werden erkend. Reeds vroeg was deze Orde onder het oppertoezicht gesteld van een hoofd, Hoog- of Grootmeester genoemd. Hendrik van Walpot, een edelman, staat de eerste als zoodanig geboekt. In Duitschland en Lijfland had elk gewest een Grootmeester, die wederom twaalf Landcommandeurs onder zich had, en deze voerden over eene zekere streek, Balie of Kommanderij, het gezag. — Kort na de vestiging dezer Orde in Pruissen, was zij ook reeds in het bezit van eenige goederen in het Sticht, en bestond er alzoo, in 1231, een Landcommandeur der Balie van Utrecht. Anthonius van Prinshagen was het eerste hoofd dezer Balie, en de grondlegger van het eerste Duitsche Huis, te Utrecht, ter plaatse, waar de voormalige Sint-Geerte-kerk stond, aan de westzijde buiten de muren der stad. Toen Graaf Willem IV., in 1345, Utrecht belegerde, viel dit huis aan de oorlogsvlammen ten prooi. Bisschop Jan van Arkel verkocht, het volgend jaar, aan den Landcommandeur een stuk grond binnen de stad, tusschen de Sprinkwijk en de Stadsmuren gelegen, ter plaatse, waar thans het Rijks-Hospitaal gevestigd is. In 1348, begon men alzoo de grondslagen te leggen van een huis, dat den Ridders der Duitsche Orde tot woning zou verstrekken, en waarbij eene kerk, aan de H. Elisabeth gewijd, benevens een Ziekenhuis werd gevoegd. Elf jaren werden er aan den bouw besteed, waarvan de kosten ongeveer twaalfduizend oude schilden bedroegen.

Na ruim twee eeuwen rustige bezitters en bewoners dezer gebouwen te zijn geweest, hielden, tengevolge der kerkhervorming, de Ridders op, klooster-gelofte te doen, en verviel het oppergezag der Orde hier te lande aan de Algemeene Staten, zonder wier voorkennis niemand er meer in mogt worden opgenomen, en werden hunne goederen, even als die van andere ingezetenen,

aan belasting onderhevig gemaakt. Het gebouw, evenwel, onderging geene verandering, en bleef voor hetzelfde doel bestemd, tot op het laatst der vorige eeuw.

„Het is — zegt een geschiedschrijver uit dien tijd: — een oud en deftig, gebouw, strekkende met zijne tuinen tot aan den wal. Van de straat wordt het afgescheiden door een hoogen muur, waarin eene poort, met de wapenschilden der Duitsche Ridderorde versierd. Van binnen met zeer ruime vertrekken voorzien, heeft iedere Ridder of Kommandeur er eene kamer, om, als het Kapittel vergadert, daar zijn introk te nemen. Voorts vindt men er eene gehoorzaal, eene eetzaal, met de afbeeldingen der Ridders, en eene ongemeen groote voorzaal. Het gebouw wordt insgelijks tot de ontvangst van Vorsten en aanzienlijke Heeren gebruikt. De groote, hooge kerk, die voorheen naast het gebouw stond, werd, als van geen gebruik zijnde, in de vorige eeuw, afgebroken, zoodat er slechts eenige geringe overblijfselen meer van zijn te zien.” — In 1763 werd de hoofdingang vervangen door de thans nog bestaande poort, van welke men later de wapenschilden oververwde, zoodat ook dit teeken der Orde daar geheel verdwenen is. De koepel tegenover de Haverstraat heugt van datzelfde jaar.

Toen, den 22. Maart, volgens den ouden, of, volgens den nieuwen stijl, op den 1. April, 1586, Robert Dudley, Graaf van Leycester, zoo men meende, als steun van het pas geboren en nog wankelend Gemeenebest, te Utrecht kwam, stond er een prachtige eereboog voor het Duitsche Huis, waar die hooge bewindsman, met zijn schitterend gevolg, glansrijk ontvangen en voorts persoonlijk geherbergd werd. Hij bleef daar ruim anderhalf jaar gevestigd, tot hij, door Koningin Elisabeth teruggeroepen, in December, 1587, wêr naar Engeland vertrok.

Den 26. Julij, 1747, werd Prins Willem IV., als Stadhouder, „aan eene tafel van meer dan tachtig borden in de groote eetzaal, die met de afbeeldsels van al de Landcommandeuren versierd was, door 's Lands Staten deftig onthaald.” — De bedoelde portretten zijn, benevens de Archiven, — bestaande uit giftbrieven, privilegiën enz., door Vorsten aan de Orde, in 't algemeen, of, in 't bijzonder, aan de Balie van Utrecht verleend — overgebracht naar het door haar aangekocht lokaal van het kapittel van Oud-Munster, in de Hofpoort, uitkomende aan de Nieuwegracht.

Met het overbrengen der Residentie van Koning Lodewijk naar Utrecht, was daar ook eene militaire zieken-inrigting voor zijne Garde noodig, die,

eerst buiten de stad gevestigd, weldra naar het Duitse Huis werd verplaatst, dat, sedert, onder de verschillende Regeringsvormen, die in ons vaderland afwisselden, onafgebroken voor de verzorging van kranke en gewonde krijgslieden bleef bestemd. Gedurende de jaren 1830—1832 werden er ruim vijf-en-twintig-duizend zieken en gekwetsten in verpleegd.

Het was, intusschen, niet genoeg, dat men hier ter plaatse smarten lenigde, men wilde er ook voor de Wetenschap de poort ontsluiten: immers, wat men er verrichtte, was te leerzaam, en de gelegenheid tot oefening voor toekomstige militaire artsen te voordeelig, dan dat men hun daarvan verstoken houden mogt.

Toen, in 1822, de Instructie-hospitalen van Leyden en Leuven met het Utrechtsche vereenigd werden, heeft men het oude gebouw, voor een groot gedcelte, tot opleiding van Geneeskundigen ter dienste des Legers ingerigt, terwijl op den grond, die het omgaf, het gebouw werd opgetrokken, dat thans meer uitsluitend tot verpleging van zieken bestemd, en met zijne acht ruime ziekenzalen, door middel van eenen gang, met het oude gebouw verbonden is.

Bij de steeds toenemende uitbreiding der Kweekschool, werd spoedig de voor het onderwijs beschikbare ruimte te klein bevonden, en was reeds lang de wensch, om die, zooveel mogelijk, te vergrooten, luide gehoord. In 1852, is daaraan gevolg gegeven, door het bijbouwen van twee nieuwe zalen, terwijl ook nog andere voor het onderwijs bruikbaar werden gemaakt.

De Militaire Geneeskundige Dienst, zoo als wij die thans in ons vaderland kennen, dagteekent van 1815, en dankt hare eerste rigting aan den wereldberoemden, reeds in 1819 overleden, Sebald Justinus Brugmans, Hoogleeraar te Leyden, wiens, helaas, kortstondig onderwijs, in het onder Koning Lodewijk te dier stede opgerigte Instructie-hospitaal, echter, vele uitstekende Officieren van Gezondheid heeft voortgebracht, terwijl eene dergelijke Inrigting, te Leuven, voor het zuidelijk deel des Rijks was bestemd. In 1822, werden, gelijk wij zoo even zeiden, deze beide Instructie-hospitalen met het Hospitaal te Utrecht tot één Instructie-hospitaal zaámgebracht, en het wetenschappelijk onderrigt opgedragen aan den in 1841 aldaar overleden uitstekenden Eerst-aanwezenden Officier van Gezondheid Dr. A. G. van Onsenoort, vroeger Instructeur aan het Hospitaal en de Hoogeschool te Leuven. Een voortreffelijk Officier van Gezondheid, Dr. J. F. Kerst stond hem, sedert 1824, bij het onderwijs, waardig op zijde, en heeft, van toen af, en, sinds 1848, tot in het najaar van 1858, als Chef, en dus vier-en-dertig jaren lang, zijne beste krachten aan den opbouw,

de ontwikkeling en den bloei dezer wetenschappelijke inrigting en het heil der lijdende menschheid gewijd. Na Van Osenoort (1828), trad de in 1843 bij het Athenæum Illustre van Amsterdam tot Hoogleeraar benoemde Dr. F. C. Alexander aan het hoofd der School, terwijl Dr. P. L. Beckers, tot Directeur der Administratie van het Groot Rijks-Hospitaal benoemd, tevens met het toezigt over de Militaire Geneeskundige Dienst en het Onderwijs werd belast, welke laatstbedoelde functie de Leydsche Hoogleeraar Bernard, van 1828 tot 1841, bekleedde.

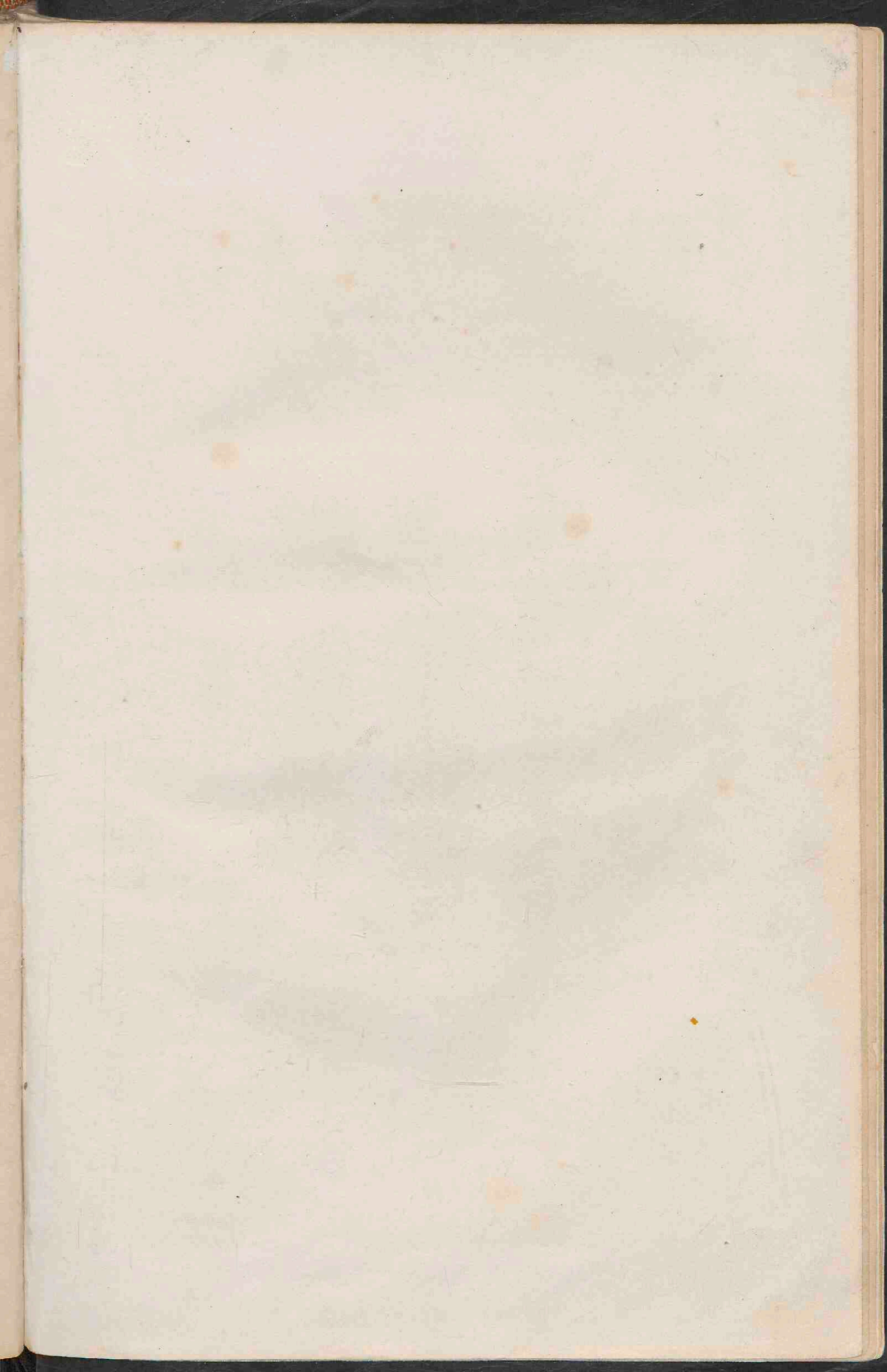
In 1841, verhiel de Koning het Instructie-hospitaal tot eene Rijks-Kweek-school voor Militaire Geneeskundigen, en vertrouwde de zorg daarvoor, te gelyk met die der geheele Geneeskundige Dienst, aan Dr. Beckers, als Inspecteur-Generaal, in 1851 overleden, en toen opgevolgd door den thans nog altijd wakker fungerenden Dr. L. P. J. Snabilié; terwijl bij de hoogst-eervolle affreeding van Dr. Kerst, als Chef der Kweekschool, diens plaats is ingenomen door Dr. G. A. F. Quarin Willemier. — In November, 1852, werd de Officier van Gezondheid G. F. Pop bij de Koninklijke Nederlandsche Marine door den Koning tot waarnemenden Inspecteur der Geneeskundige Dienst voor 's Rijks Zeemagt benoemd.

Ziedaar, in een kort overzicht, de hoofdpunten der geschiedenis van deze uitmuntende, ja, door een tiental hoogst-bekwame Leeraren in de geneeskundige wereld werkelijk schitterende Rijks-instelling, die het Leger, de Vloot en de Koloniën voorziet van militaire Artsen, in staat, om te kunnen wedijveren met de besten, in andere Staten, tot dezelfde betrekking gevormd en opgeleid. Sedert 1831, zijn uit het onderwyzend Personeel der Rijks-Kweekschool tot Hoogleeraren in de Geneeskunde benoemd Dr. Sebastian en Dr. Jansen, beiden, aan de Akademie, te Groningen, Dr. Donders aan die te Utrecht, en Dr. Alexander, aan het Athenæum Illustre, te Amsterdam. — Behalve een twintigtal Handleidingen, door het onderwyzend Personeel, ter dienste der steeds ruim honderd kweekelingen, van 1851 af, in het licht gegeven, hebben de onderscheiden Leeraren der School, sedert 1822, meer dan vijftig meest oorspronkelijke Werken doen verschijnen, allen voor de Wetenschap van groote waarde, en sommigen zelfs van altijddurend nut.

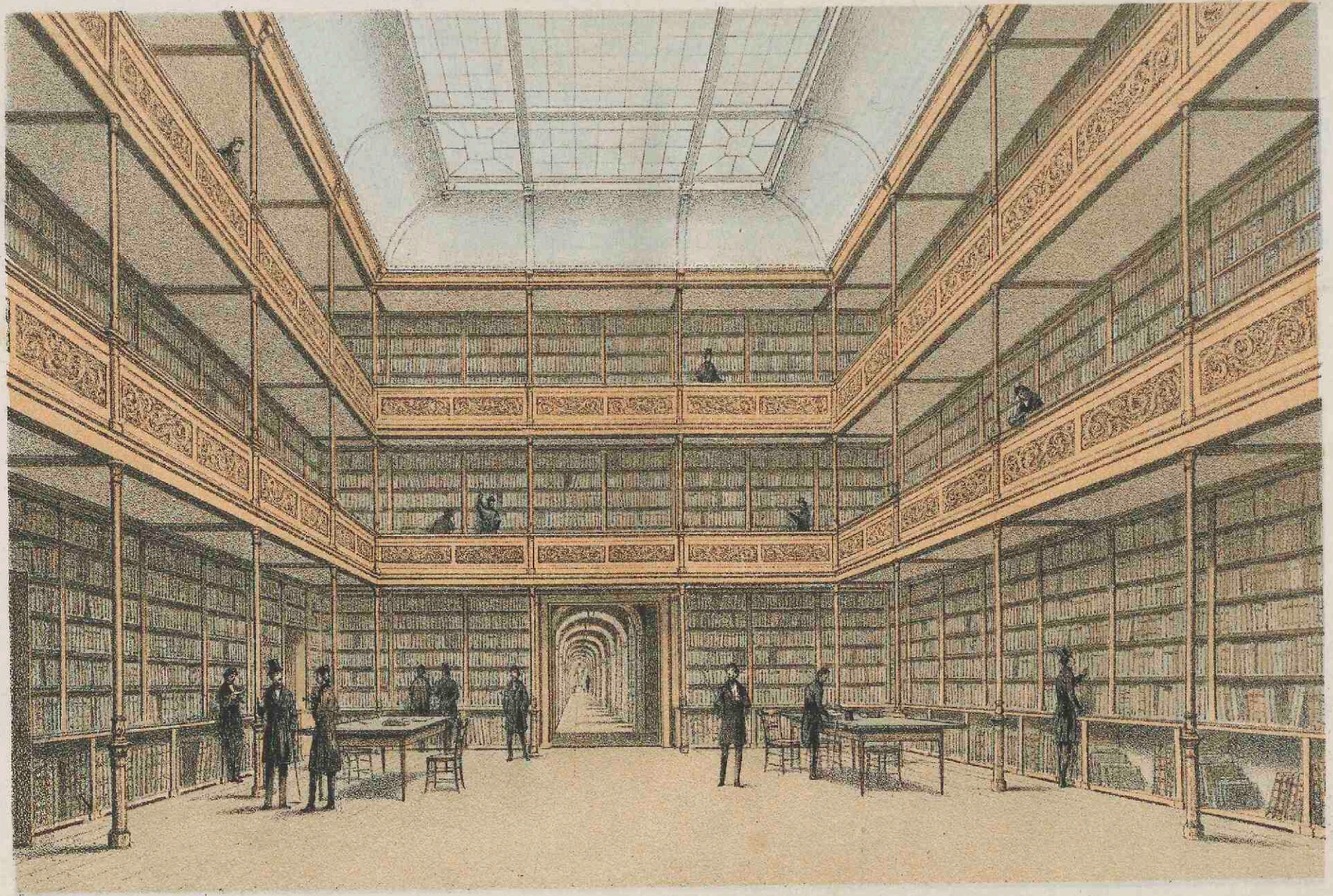
Wat de Bibliotheek dezer Kweekschool betreft, zij is zóó volledig, dat de Geneeskundige Faculteit eener Academie met haar bezit zou kunnen volstaan. — In 1852, werd er een Scheikundig Laboratorium aangebouwd, en breidde men de Laboratoriën voor de Anatomie, Physiologie en Toxicologie

voldoende uit, terwijl tevens het uitstekend Kabinet van Thibert, uit nagenoeg zeshonderd pathologische preparaten bestaande, en uit 's Gravenhage herwaarts overgebracht, te gelijk met nog andere belangrijke verzamelingen van ontleedkundige voorwerpen, heelkundige instrumenten, simplicia enzoovoorts, eene behoorlijke berging en rangschikking erlangen mogt. Een hortus botanicus, tot de kennis vooral van medicinale en giftige planten ingerigt, en tevens ook van eene zoogenaamde serre chaude, of broeikas, voor tropische gewassen voorzien, verdient almede hier loflijk te worden vermeld. — Voor de herstellende zieken van het Hospitaal is, in een wèl-aangelegden tuin, gelegenheid tot wandelen gegeven. De geheel op zich-zelf staande Administratie van 's Rijks Militair Hospitaal berust bij een in het gebouw gevestigden Directeur.

In het jaar 1359 werd het Ziekenhuis der Bidders van de Duitse Orde uit christenliefde voor de lijdende menschheid geopend; sinds zijn er juist vijf eeuwen verlopen, en, méér nog dan toen, strekt, terzelfde plaatse, een ander gebouw tot hetzelfde doel, maar tevens tot een tempel der Wetenschap en een der schoonste sieraden van ons land.

1000

Staalplaat van de Hogeschool

DE BIBLIOTHEEK DER HOOGESCHOOL

DE BIBLIOTHEEK DER HOOGESCHOOL.

oen men, A^o. 1581, „ten behouff der fortificatiën,” te Utrecht, eenige kerken begon af te breken en te verkoopen, werd er ook het plan gevormd tot het aanleggen eener Stads-boekerij, en den 8. November van dat jaar „syn gecommiteerd Floris van Wede en Jacob de Pottere, om, by inventaris, af te eyschen de boucken onder de Collogiën ende Conventen noch synde, om dairaf eene bibliothèque te mogen maken.” Deze maatregel van dwang leverde, evenwel, niet zeer spoedig een gunstig resultaat op, dewijl de geestelijken, natuurlijk, niet gaarne hunne goederen wilden verliezen, en zoo was er meer dan één krachtig raadsbesluit, verzeld van bedreigingen, noodig, om hen tot de overgave te bewegen. Waarschijnlijk, echter, zijn deze bedreigingen niet ten uitvoer gebracht, en zal, bij den voortgang der kerkelijke beweging, de geestelijkheid zich, eindelijk, wel van-zelf onderworpen hebben aan de besluiten van den Stedelijken Raad.

Aanvankelijk had men plan, „de Sinte Catrinen-kerk tot een Bibliothèque te mogen doen approprieren ende toestellen, daer een eygelick toeganck ende acces sal werden gegost;” doch men schijnt dit te hebben laten varen, en

eerst in 1601 werd aangeteekend, dat „de librerie, taliter qualiter, in St. Janskercke by den Coster wort bewaert, daervoor hy jaarlicx geniet *f* 28.” — Uit zulk eene geringe jaarwedde, zou men ligtlijk tot den geringen omvang zoo der Boekerij als der daaraan verbonden werkzaamheden kunnen besluiten; doch, hoe dit zij, zooveel is zeker, dat Buchelius, in zijne Beschrijving van Utrecht, aan de weinige zorg, die voor deze Bibliotheek gedragen werd, hare vermindering, ja, bijna geheele vernietiging meent te moeten toeschrijven. De in Sint-Janskercke voorhanden boeken waren afkomstig uit de kloosters van den H. Hiëronymus van Bethlehem en van de Karthuizers, beiden buiten Utrecht, gelijk voorts van de Augustijnen, van Sint-Paulus, en van het Convent der Nonnen in Jerusalem.

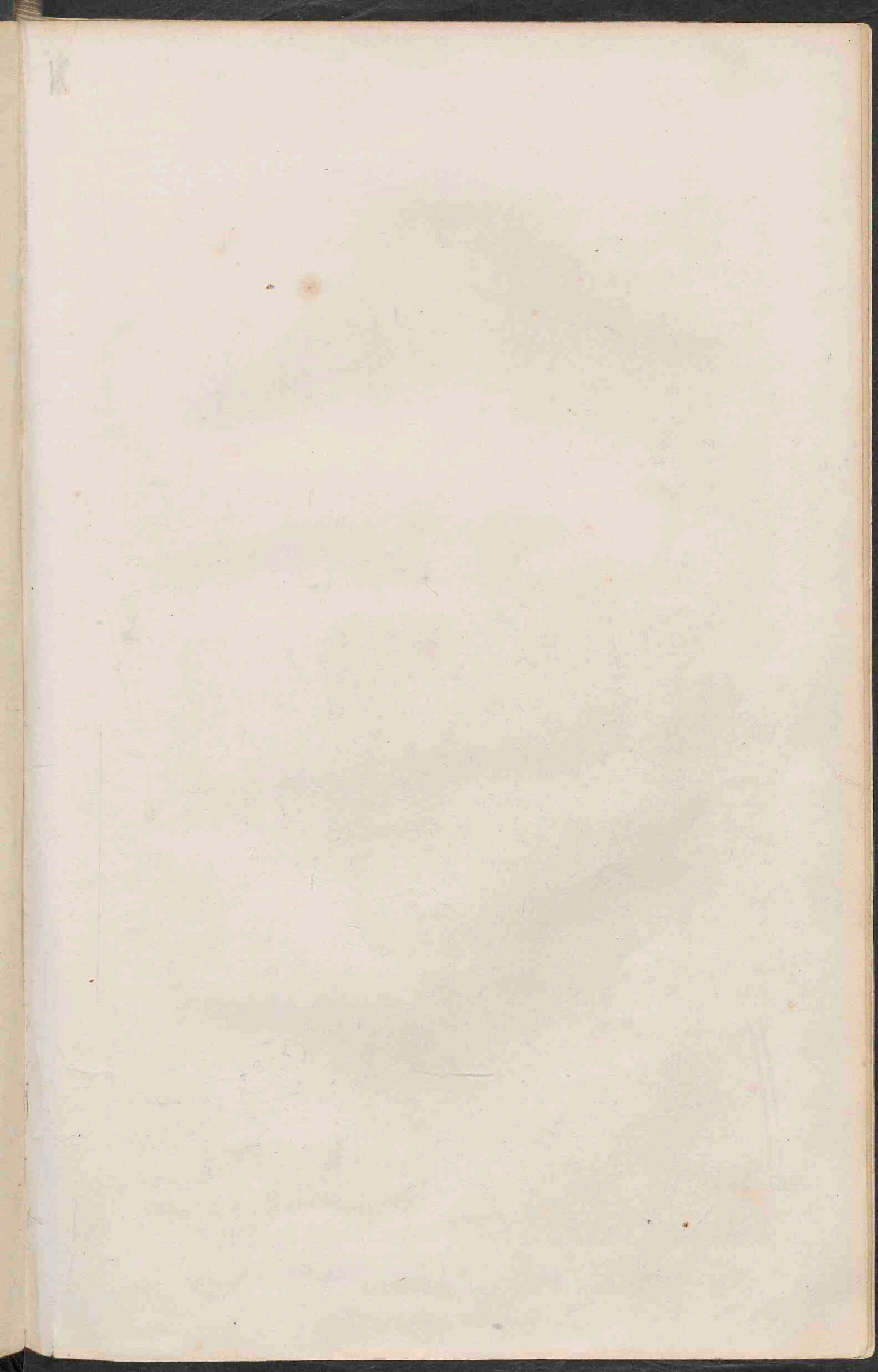
Spoedig na de oprigting, schonk Evert van de Poll, 's Lands-Advocaat van Utrecht, zijne boeken aan de Bibliotheek, als legaat, onder voorwaarde van „een huis of plaets daertoe te approprieren, en een ieder daertoe acces te geven;” en zoo dan werden die boeken „tot gerief van de gemeente en de studenten,” in de Janskerk gebragt. — 24 Januarij, 1603. — Helias Hendriksz. van Lambalch werd nu, in plaats van den kosters, uitdruklijk tot opzigter der Bibliotheek aangesteld, op een jaarwedde van *f* 40, benevens vrijdom van de burgerwacht. Twee jaren later, — 4 Maart, 1605 — kwam de rijke historische boekerij van den te Keulen overleden kanonik Huybert Edmont van Buchell mede aan de Utrechtsche Bibliotheek. — In 1712 kreeg zij een belangrijk boeklegaat van den Harderwijkschen Hoogleraar Almeloveen; en in 1724, vermaakte haar Professor Barchausen een aanzienlijk getal boeken over de natuurlijke historie, en wel hoofdzaklijk over Botanic. — De stedelijke Regering kocht, sedert 1682, jaarlijks, geregeld, voor eene bepaalde som, boeken aan, en beval, in 1688, dat alle Boekdruckers één exemplaar van elk te Utrecht gedrukt Werk zouden hebben af te staan aan de Bibliotheek. Die maatregel bleef, ofschoon slap en slecht gehandhaafd, nog tot kort vóór 1810 in werking; maar toen, na Neêrlands herstelling, Utrechts Hoogeschool tot eene Lands-Academie was verheven, steeg ook hare Bibliotheek weldra in rijkdom en aanzien, zoodanig, dat de oude Catalogus geheel onbruikbaar werd, en de gelcerde Dodt van Flensburg, na een noesten arbeid van eenige jaren, een nieuwen aan de drukpers leverde, waardoor hij den dank der Bibliografen in hooge mate heeft verdiend.

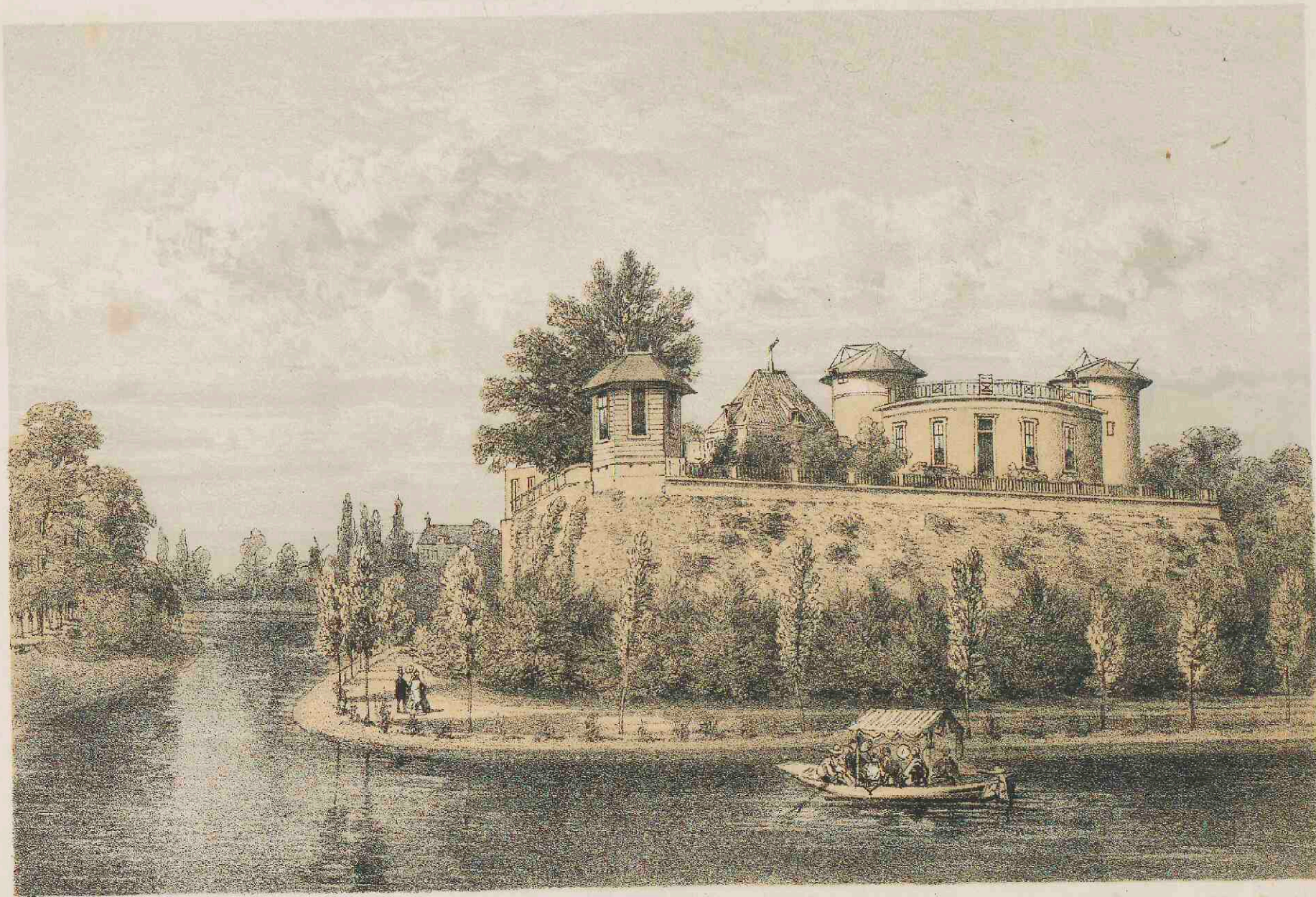
Twee eeuwen lang hadden de boeken der Stad en Hoogeschool in het koor der Sint-Janskerk gestaan, meer geborgen dan bezocht, want het was er hol en koud, en althans tot dáár studeren geheel en al ongeschikt. Zonderlinge wisling van bestemming: de Balzaal, door den Heer Zocher,

Architect van Koning Lodewijks Paleis, op de Wittevrouwenstraat, in 1807, aangelegd, werd, twaalf jaren later, in eene Bibliothek herschapen, en de Bockerij uit Sint-Janskerk derwaarts, in 1819, overgebracht. Dáár, waar eenmaal de vlugge dansreijen rondhuppelden, staan nu zeventig duizend ernstige vertegenwoordigers der stille Wetenschap, het somber kerkkoor ontweken, deftig, maar vrolijk, in die hoogverwelfde en in acht kamers verdeelde zaal, door zeventien ramen helder verlicht, en vrij toegankelijk voor allen, die hen willen naderen en raadplegen over iedere aangelegenheid van den vorschenden geest.

In den laatsten tijd werd de voormalige Hofkapel van Koning Lodewijk — vroeger de kerk der Remonstrantsche Broederschap, die in het Rietsteegje uitkwam, getrokken bij de tegenwoordige Bibliothek. — In eene voorzaal prijken de geschilderde afbeeldsels van Van Buchell en Barchausen, en de door Cressant vervaardigde busten van Otto, Drakenborch, Musschenbroek en Mill, een geschenk, in 1745, door den Heer Van Mollem aan de Bibliothek vereerd. Een fraaije Apollo van Belvedere, door wijlen den President-Curator der Hoogeschool, Mr. W. H. de Beaufort, geschonken, prijkt in de nis, waarop, aan 't eind der ruim honderd schreden lange tusschengang, het oog genoeglijk stuit.

Als men zich daar dus aan die kostbare bronnen van kennis zoo volop laven mag, dan brenge een ieder, die er gaat putten, erkentlijk hulde aan de ijveraars voor de Wetenschap, die dezen onwaardeerbaren Boekschat, sedert nu twee-honderd-vijftig jaren, verzamelden, bewaarden, uitbreiden, rangschikten en ordenden zóó, dat Utrecht er thans trotsch op mag wezen, zulk eene Bibliothek te bezitten, en haar te kunnen toonen aan de geleerde wereld, die haar komt bezoeken, van heinde en ver.

W. W. Taylor del.

STERNKUNDIG OBSERVATORIUM

STERREKUNDIG OBSERVATORIUM.

Op het Stads-Archief bewaart men een hardsteen, afkomstig van den Smeëtooren, dien wij allen in het plantsoen gekend hebben, en in wiens muurwerk hij ingemetseld was. Die steen vertoont, in gothische letters, een Latijnsch Opschrift, waarvan de vertaling luidt: „In het jaar des Heeren 1145, het VII. der regering van Koning Coenraad, en het VI. van Bisschop Heribertus, is dit werk door den Stadvoogd Alferus gemaakt, tot bescherming zijner burgers en ter eere der Stad. Amen.” — Buchelius zegt, in zijne Beschrijving van Utrecht, dat, in zijn tijd, boven dit Opschrift het Wapen van Keizer Karel V., en daarbij, als onderschrift, geplaatst was: „Atque iterum” enz., of, liever, vertaald aldus: „Hernieuwd ten tijde van Karel V., op bevel van Tere-mundanus (beter gezegd Jan van Dermonde), die in 1529 Gouverneur was van de Stad.”

Wanneer deze sterkte den naam van Smeëtooren heeft verkregen, is niet bekend. Elk Gilde had oudtijds zijn Toren, en, daar de Smeden dit gebouw eenmaal ter verdediging der stad bekomen hadden, zoo behield het zijn titel tot in onzen tijd.

Vier jaren na de oprigting der Hoogeschool, werd er door de Regering der Stad besloten, den Smeêtoren in te rigten tot een wetenschappelijk doel. In de stedelijke Notulen van den 16. November, 1640, leest men: „Wttet rapport van de heeren, den 11. deser hiertoe gecommiteert, verstaen synde, dat tot d'Astronomische speculatiën bequaemst geoordeelt worde de Smeetoorn, mits deselve een weynich daertoe accomoderende, is den Cameraer daertoe gelast, beheltelyck dat daarvan alvorens een model gemaectt ende alhier ver-toont sal worden.”

Het blijkt, dat men vroeger de Sterrekundige waarnemingen gedaan had op den Stadhuistoren (Hasenberg); immers, den 16. Mei, 1642, leest men: „is goedgevonden, dat men, in de plaats van den Toren op Hasenborch, totte Astronomische speculatiën sal accomoderen den Smeêtoorn.” — De Academie zal zich met den Stadhuistoren, zeker, niet hebben tevreden getoond, en vandaar, waarschijnlijk, het overbrengen van de Sterrewacht naar den Smeêtoren, wiens spits toen door een breed, met leuninggen omgeven, plat werd vervangen, en voor zijne nieuwe bestemming, zoo goed mogelijk, ingerigt.

De groote Dichter der XVII. eeuw, zinspelende op de doelsverandering, die er met dit gebouw toen plaats greep, uitte zich daarover, als altijd, krachtig, in dezer voege:

Dat Zwarts, de vinder van het oorloghsdonderkruit,
Nu met den Oorlogh vaere in rook den Toren uit;
En Tycho, die bewaect den loop van 's hemels vieren,
Hieruit de starren merk' met alle zijn scholieren!
De Starrekijker nu in 's Krijgsmans wachttrans waect,
Ten voorboed, dat de vrede ons Nederlant genaectt.

Twee eeuwen later (1815), heeft de Hoogleeraar Moll, voor de Sterrekunde aan de Utrechtsche Academie beroepen, het Observatorium op beteren voet gebragt, en te midden van het plat een achtkant koepeltje doen plaatsen, zooals wij dat, tot op de slooping, in 1854, hebben gezien. — In 1856, was er van dezen Toren, bij name, geen andere herinnering meer over dan in de nabij gelegen Smeêsteeg en Smeêbrug. De slooping werd veroorzaakt, dewijl het gebouw vooreerst vele herstellingen vorderde, en dan ook in menig opzigt niet beantwoordde aan zijn doel. Daarenboven, dewijl men op Sonnenborch, waar, reeds sedert 1848, door Dr. Krecke weêrkundige waarnemingen gedaan werden, een Meteorologisch Observatorium tot stand wenschte te brengen, zoo kwam men op het gelukkig denkbeeld, om ook de Astronomie daar een zetel te vestigen: dus nam de Stedelijke Regering den

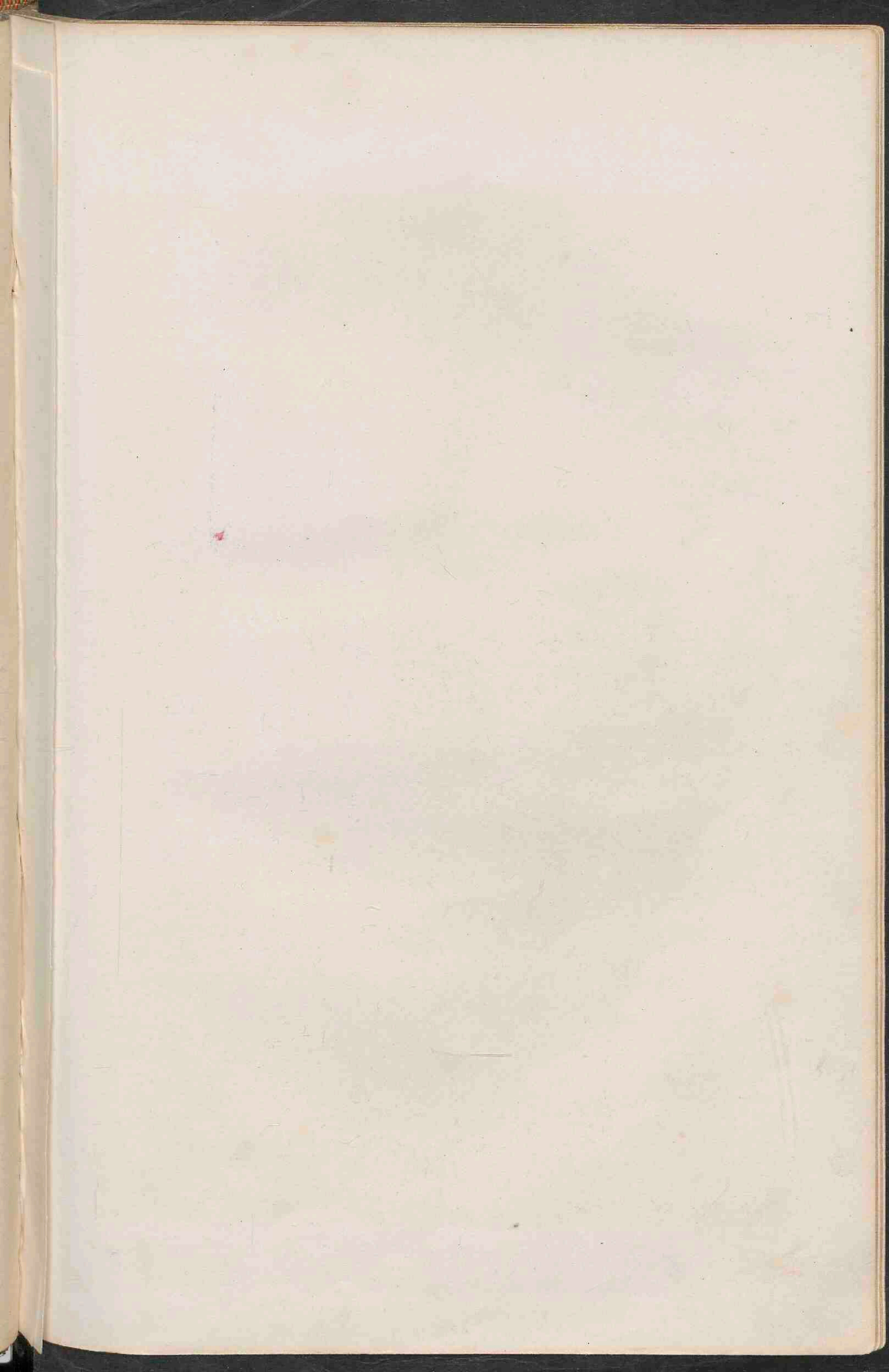
Smeétoren weder over, en stond daarvoor het gebruik van het Bolwerk Sonnenborch kosteloos aan Curatoren der Hoogeschool af, zoodat deze nu regt kregen op de huur. Op die wijze liep alles ten beste: de bouwvallige en kostbare Smeétoren verdween, het fraaije plantsoen, dat er alles behalve door werd opgluisterd, won zeer bij de slooping, en twee zusterwetenschappen waren thans vriendlijk vereenigd onder hetzelfde schoone dak.

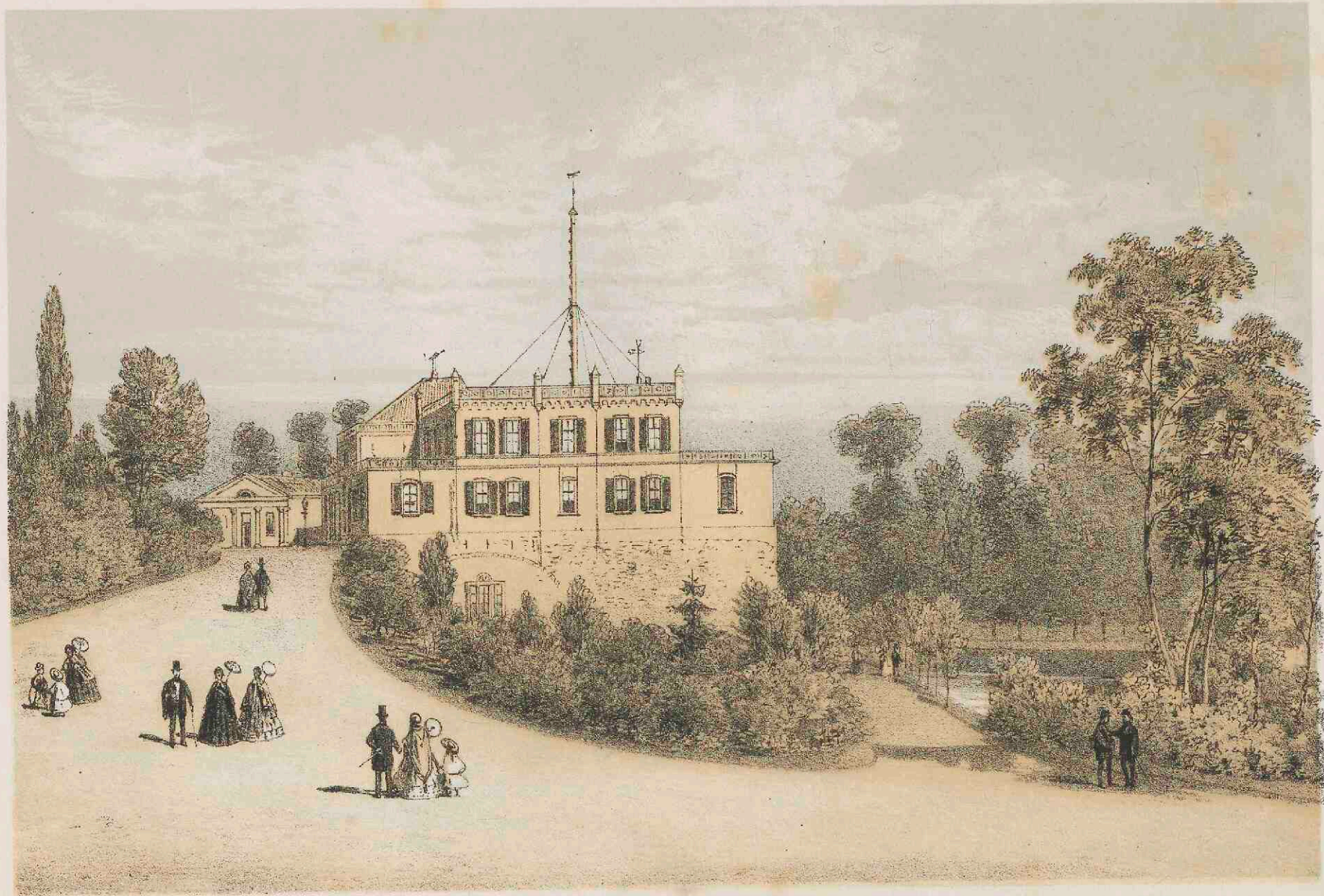
De eerste steen der nieuwe Sterrewacht is op Sonnenborch, den 15. September, 1853, 's namiddags, ongeveer ten 2 ure, in tegenwoordigheid des Konings, gelegd, en op een perkament door Zijne Majesteit de schriftelijke verklaring daarvan onderteekend, welke oorkonde, met eenige bronzen gedenkpenningen, in een looden doos besloten en verzegeld, geplaatst werd in een daartoe vervaardigden steen, dien men stelde op het punt, waar, in Astronomischen zin Utrecht ligt, en welke plek vervolgens, door het oprigten van twee steenen pilaren voor den meridiaankijker, is aangeduid en bepaald. Een opschrift, in het Hollandsch en in het Latijn, vermeldt, overigens, deze gebeurtenis aan de verste nakomelingschap.

Sedert zijn de beide Observatoriën, naar het plan en geheel in den geest der ontwerpers, Professor Buys Ballot voor het Astronomische, en Dr. Krecke voor het Meteorologische gedeelte, afgebouwd en voltrokken, zoodanig, dat Sonnenborch thans een der schilderachtigste punten van het plantsoen, ja, een waar sieraad der Stad uitmaakt, en luide mede helpt getuigen voor de waarheid van het ook hier zoo juist in praktijk gebragte woord des Dichters:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Die 't Nut en 't Schoon vereent, zal ieders lof verwerven.

Staal P. W. v. d. Hagen Utrecht

KONINKLIJK METEOROLOGISCH-INSTITUUT.

KONINKLIJK NEDERLANDSCH METEOROLOGISCH INSTITUUT.

— VOORHEEN SONNENBORCH. —

ij leven in de sloopingsperiode, en de oudheidvorschers kermen luide over de vreeslijke verwoesting, welke de tijdgeest aanrigt onder de merkwaardigste monumenten van vroeger eeuw. Daar- tegen is, intusschen, niet veel te doen, want, wij vragen, wat zou er van stad en land worden, wanneer men er eene openbare Tentoonstelling van nationale oudheden van zou willen maken? en wáár zou men moeten beginnen, wáár eindigen met het al of niet uitspreken van het vonnis van „amotie” of „demolitie” over dit of dat voorwerp van archeologie? Die de staatsieparuik zijns bed-oud-achter-over-grootvaders, of zijn eigen valhoed en kinderschoenen, wil bewaren, niemand zal het hem beletten; maar, wanneer men oude wallen en graauwe poorten, morsige torens en dompige gijzelkamers wegruimt, om ze in bekoorlijke wandeldreven, stationbureaux, luchtige wachtgebouwen en wèl-voorzicne tuighuizen der wetenschap te herscheppen, dan hebbe men er vrede meê, zonder zelfs zich daarbij voor te stellen, dat men, over honderden van jaren, het werk van heden hooger achting en eerbied zal toedragen, dan de tegenwoordige tijd aan het grijs verleden, welks vormen, meerder of minder, zijn versleten, ofschoon de geest, die zich in deze of gene oude gestalte bewoog en vertoonde, daarom niet behoeft te worden verloochend of miskend.

Zoolang de poorten en wallen van Utrecht behouden werden, bleef de gedaante der stad, als voor vele eeuwen, in denzelfden toestand; met de slooping der wallen en het afbreken der poorten, evenwel, is de hoofdplaats van het Sticht, door Zochers tooverroede aangeroerd, als verjongd en geheel van voorkomen veranderd.

Zoolang er krijg gevoerd werd door Holland tegen Utrecht, en door de Bisschoppen tegen geheel het omliggende land, waren er ook, op verschillende punten, Torens noodig, die, echter, van lieverlede, en stuk voor stuk, zijn verdwenen, zonder eenige herinnering aan zich over te laten, als hun naam-alleen: de Plompetoren, de Smeetoren, de Marsludentoren, de Bijhouwerstoren enz.

Onder Karel V., deed de Graaf van Hoogstraten, nadat de Souvereiniteit der Bisschoppen, tien jaar vroeger, aan den Keizer was overgegaan, in 1537, te Utrecht, vier Bolwerken aanleggen, Sonnenborch, Mancnborch, Sterrenborch en Stoutenborch, beter gezegd Morgenster, allen van zware steenen gebouwd en van hecht-bekluisde verwulfsels voorzien. Wij hebben ons hier alleen met het eerst-genoemde bolwerk bezig te houden, als zijnde thans de zetelplaats van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Sonnenborch was voorheen een driehoekig verdedigingspunt, met zware muren, en daaronder verwulfdde kluizen, waaruit men den vijand bestoken kon. In den, in onze dagen vernieuwden gevel, ziet men nog den ouden gebakken steen, met de Zon en het opschrift:

Sonnenborch is mine naem
Anno XV. LII was ick volmaect
teghen den vianden aldvs beqvaem.

In 1567 werden, onder anderen, van „t nye Bolwerck Sonnenborch 20 bussen ende 38 camers gehaelt tot een triumphe tegens d' incompste van de Excellentie van den hertogh van Alva.” — In 1552 had de schilder Goesen Jansz. „die groote Sonne aan Sonnenborch gemaect, ende die vergult ende after offgeleyt mit blauw, ende den datum, dat men daeronder gestelt, gestofteert ende uytgevult.”

„Waarlijk, (zoo zeide Dr. Krecke, de tegenwoordige bewoner van Sonnenborch) het moct toen wel een tijd zijn geweest, waarin het van vijanden wemelde, indien men uit de talloze verdedigingsmiddelen van Utrecht tot de vijanden, welke men te weren had, mag besluiten. Vergelijkt men echter het tegenwoordig aanzien der Stad aan de buitenzijde met het vroegere, dan zou men in verzoeking komen, om te gelooven, dat wij nu reeds den tijd beleven, waarin de zwaarden tot spaden zijn versmeed.”

Kort na de oprigting der Utrechtsche Hoogeschool, en wel in de lente van 1636, werd de Academische Kruidtuin op dit bolwerk geplaatst, om er nagenoeg eene eeuw gevestigd te blijven, en in 1724 naar de Lange-Nieuwstraat te worden overgebracht. — Eene halve eeuw lang, diende Sonnenborch voor de Stads-Architecten als woning. — Thans, evenwel, is het tot juist een tegenovergesteld doel bestemd, als waarvoor Keizer Karel het stichtte, namelijk, om tot verderf zijner vijanden „bequaem” te wezen: Sonnenborch is tegenwoordig aan wetenschap, aan de bevordering van welvaart gewijd, om tot behoud van menschenlevens en schatten mede te werken; en, als tot verkondiging daarvan, prijkt er, hoog op een mast, eene windvaan, waaraan zich van onder eene klep bevindt, die met elken windstoot in beweging wordt gebracht, en aanleiding geeft tot het doen van weêrkundige waarnemingen van binnen in het fraai-vernieuwde gebouw, waar alle verschijnselen in den dampkring worden aangeteekend, om, in verband met vele andere dergelijke Inrigtingen, zoo binnen- als buitenslands, ja, tot zelfs in onze Overzeesche Bezittingen, bij middel van vergelijking en toepassing, langzamerhand, zoo mogelijk, te geraken tot de volledige kennis der volmaakte orde en vaste regelmaat, die er heerschen in de onveranderlijke wetten, zoowel der atmosfeer, als van geheel de natuur.

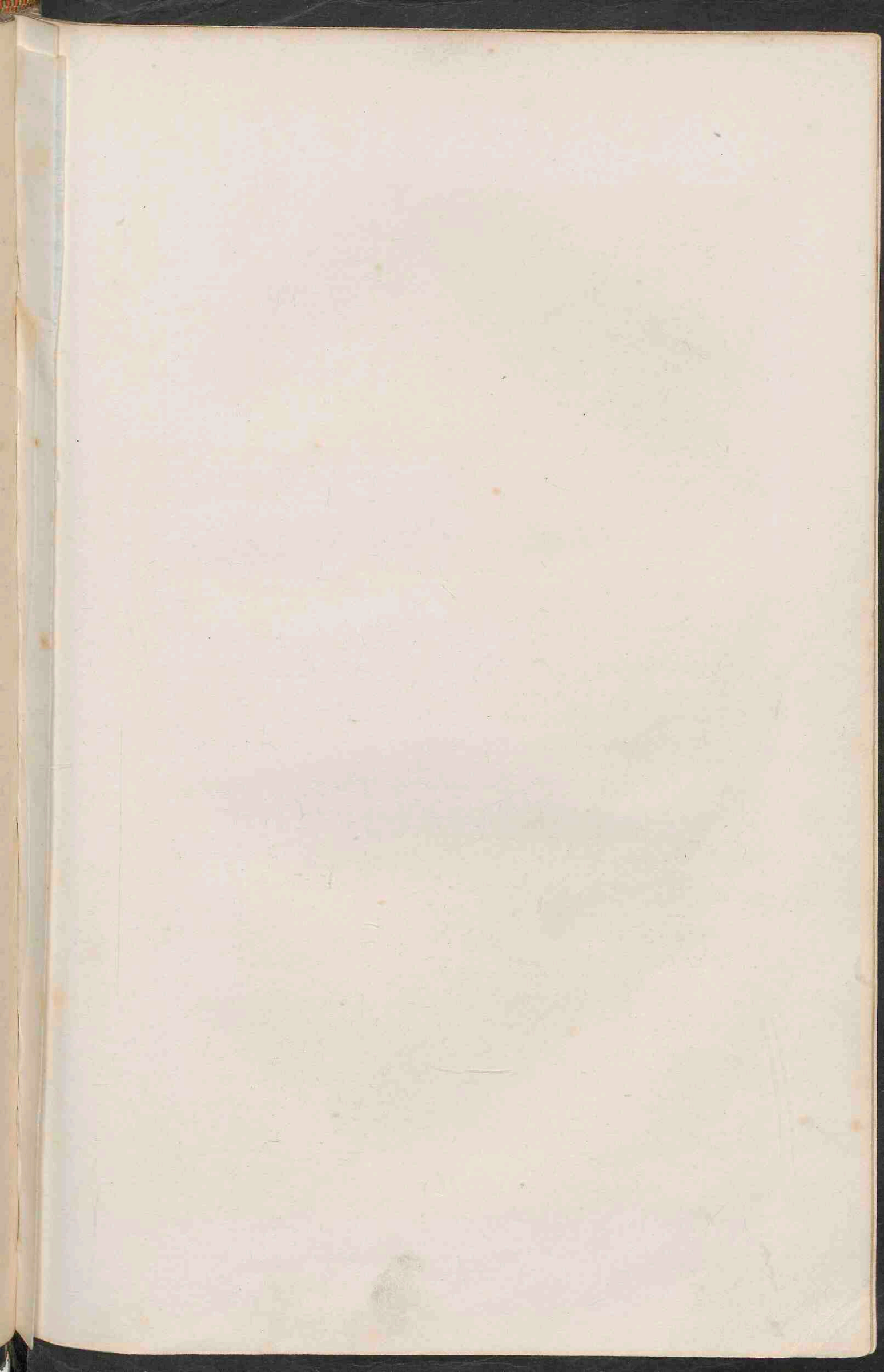
In 1847, bezochten de Utrechtsche Hoogleraren Van Rees en Buys Ballot, met Dr. Krecke, het Observatorium, te Brussel, en vormden, vandaar teruggekeerd, beide laatstgenoemde het plan, om ook alhier meteorologische waarnemingen te doen, terwijl men bij de Stedelijke Regering het aanzoek deed en ook ingewilligd zag, dat een toereikend gedeelte van Sonnenborch, tegen eene gematigde huur, voor het beoogde doel beschikbaar zou wezen; een paar instrumenten werden door het Collegie van Curatoren der Hoogeschool welwillend ten gebruike afgestaan. — Den 1. December, 1848, zijn de waarnemingen begonnen, en sedert dien tijd onafgebroken voortgezet. — In 1851, bezochten de Heeren Buys Ballot en Krecke de Observatoriën van Parijs, Greenwich, Hamburg, Kiel, Berlijn, Praag, Leipzig, München, Bonn enz., en, sedert, is ook Utrecht onder de Europesche meteorologische Observatoriën opgenomen, en verzamelt men daar, uit gansch Europa, ja, uit geheel de wereld, gelijktijdige waarnemingen, die er vervolgens worden bearbeid en ten algemeene nutte dienstbaar gemaakt.

Toen, in 1853, de Heer Buys Ballot het belangrijke en voor den lande gewigtige dezer zaak aan het Gouvernement ontwikkeld had, is het Utrechtsche

Observatorium tot een Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut verheven, waaraan tevens eene jaarlijksche rijkstoelage geschonken werd.

Tijdens het verblijf des Konings te Utrecht, in September, 1853, bragt Zijne Majesteit, den 15. dier maand, ook aan Sonnenborch een bezoek, waar de Hoogleraar Buys Ballot den Vorst met den oorsprong en het doel dezer wetenschaplijke inrigting, in korte trekken, bekend maakte, en op de medewerking en belangstelling wees, welke zij, van alle kanten, buitenslands ondervindt, alsmede op het nut harer werkzaamheid voor landbouw, scheepvaart, geneeskunde en statistiek. Dr. Krecke verklaarde, vervolgens, het doel en de inrigting van een paar der zich-zelf registrerende instrumenten, hetgeen alles door den Koning met groote belangstelling werd aangehoord, en waarna de Secretaris van het Collegie der Curatoren van de Utrechtsche Hoogeschool, wijle de Heer Craeyvanger, nog de pogingen vermeldde, door genoemde Heeren in het belang der Wetenschap gedaan, en hunne reizen, door het grootste gedeelte van Europa ondernomen, ter aanknooping van betrekkingen voor de Meteorologie. — Op welke wijze dit Koninklijk bezoek op Sonnenborch is vereeuwigd, zal men vinden, bij wat wij hebben aangeteekend over Utrechts Sterrewacht. — Het Meteorologisch Instituut staat thans met alle buitenlandsche inrigtingen van dien aard in betrekking; het wordt door vele geleerden uit alle oorden der wereld bezocht, en sommige aldaar aanwezige Instrumenten dienden als voorbeelden voor andere Observatoriën, zooals dat van Lissabon, Caïro, Havanna enzv.

Die Utrechts oostlijken cingel langs wandelt, en het oog rigt naar het Meteorologisch Instituut, of het benedenpad neemt, voorbij het muurwerk, waarop het Observatorium staat gebouwd, zal, zeker, gaarne met ons instemmen, dat, wáár de blik ook gaat rusten, west-, noord- of zuidwaarts heen, overal, geheel die streek een waar lustoord genoemd mag worden, waarvan Vondel een voorgevoel schijnt gehad te hebben, toen hij Utrecht een „Paradijs vol weelde” heeft genoemd.

Engraved by W. & W. Woodcut

'S RIJKS-MUNT

DE MUNT.

Volgens de eerwaardige overlevering, zag het erf, waar, vóór vijf eeuwen en thans vier-en-zestig jaren, Hollandsch echt-ridderlijke Graaf, de onglukkige Floris V., op den noodlottigen 23. Junij, in Amstels slot, argloos-trouwhartig, St. Geerten-minne aan zijne laaghartige moordenaars toedronk, eene eeuw later, het Sinte-Cecilia-Convent verrijzen, achter tegen de Neude, toenmaals een morsig plein, dat eerst in 1468 begon te worden bestraat. De Conventualen of Klooster-zusters van St. Cecilia, adellijke maagden, levende naar den regel van den H. Franciscus, waren daar, sedert 1397, gevestigd, en genoten, met nog drie andere Zusterhuizen, het voorregt van uitgezonderd te blijven van den in 1446 door den Stedelijken Raad genomen maatregel, waarbij alle onroerende geestelijke goederen en eigendommen, binnen de stad of stads-vrijheid gelegen, in handen der wereldschen werden gebracht. Zij konden „rustelyk behouden al sulke hofsteden en getimmerte, als sy reeds bewoonden, en andere daarby koopen,” van welke vergunning — zegt Burman — zij ook, in 't vervolg, gebruik hebben gemaakt. — De religiestorm der XVI. eeuw kwam voorts daarover heen, en twee honderd jaren later (1644) werden Utrechts Burgemeesters en de Commissarissen van het Cecilia-Convent door de Vroedschap gemagtigd,

om, met de Gecommitteerden der Gedeputeerde Staten, de plaatsgesteldheid van dit Klooster op te gaan nemen, en te rapporteren, in hoeverre een Muntgebouw aldaar zou kunnen worden gezet. — Tot dusverre was der Staten-Munt op den noordwesthoek van de Nieuwe-gracht en de Muntstraat gelegen, en strekte zich tot in de Nobelstraat uit. — In 1652 werden al de huizen van het Cecilia-Convent op de Neude aan de meest-biedenden verkocht, en, drie jaren later, de kerk van het klooster, die tot wachthuis van het garnizoen diende, mede geveild en gesloopt. Een poortweg van de Neude naar de Munt werd alleen behouden, en, in de plaats van dit alles, verzezen weldra de woonhuizen, die dat schoone marktplein thans nog aan deze zijde beslaan.

Ziedaar, in zeer weinig regelen, den verbazenden gang des tijds aangeduid, die op zulk eene plek burgt- en kloostermuren wegvaagde, ridders en stiftjufferen van het wereldtooneel deed verdwijnen, en ter plaatse, waar eens wapenklank of koorgezang, in hal of kapel, weërgalmde, ons eene bedrijvigheid heeft aangevoerd, waarvan het product, zoo toen, als nu, en ten eeuwigen dage, was, is en blijven zal: de „nervus rerum”, de Zenuw van den Staat.

De Munt, vroeger het Provinciaal Munthuis, thans 's Rijks-Munt geheeten, is, sedert 1648, en alzoo sinds den Vrede van Munster, gevestigd op de Oude-gracht. Reeds in de X. eeuw (A°. 937), bezaten de Bisschoppen van Utrecht het hun door Keizer Otto I. verleende muntregt, doch oefenden dit niet in een bepaald plaatslijk Munthuis, maar ook te Wijk-bij-Duurstede en overal elders uit, waar zich de Bisschop soms tijdelijk bevond. — In 1330 was er in de Lijnmarkt een huis, de Munthofstede geheeten, waaruit men wil afleiden, dat daar het geld voor den Bisschop geslagen is. Doch, drie-en-dertig jaren later, werd het Bisschoplijk Munthuis gevonden in den Oud-Munster-Trans, waar de Bisschop Johan van Vernenburg, door „meyster Zybe, syne Munte liet slaen, in het huys, dat Johans van Weerden was, by Sinte-Pauwels ghange;” zodoende was die inrigting meer in de nabijheid en als onder het oog van den Bisschop gebracht.

Wij moeten de kwestie van het al of niet aan de Stad-Utrecht toegestane regt, om te munten, vóór nog de Bisschoppen geld mogten slaan, overlaten aan de beslissing der groote gezaghebbers in de Oudheidkunde, die daarover al het vóór en tegen aangevoerde naauwkeurig zullen hebben gewogen en gewikt;

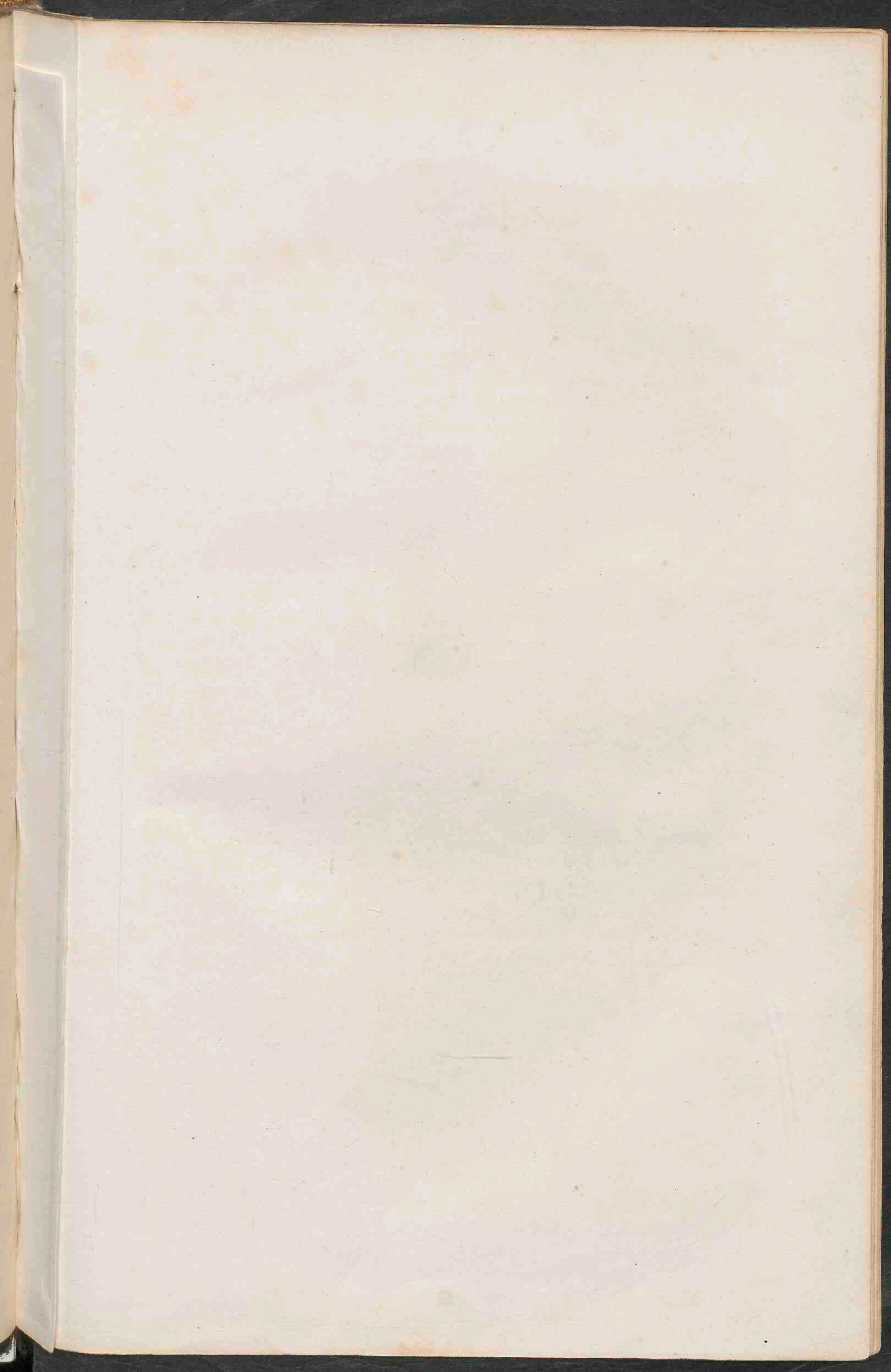
voor ons doel is het genoeg, hier op te teekenen, dat het tegenwoordige Munthuis, bij de suppressie van al de Munthuizen der oude Republiek, — voor zoover die, tijdens de inlijving van ons vaderland bij Frankrijk, nog bestonden, — alléén als Koninklijke Munt, van 1807 tot 1811, bleef behouden, om, van toen af, tot aan het einde van 1813, met den titel van Keizerlijke op te treden. Na Neêrlands herstelling, werd zij voor de toenmalige noordelijke Gewesten, als éénige Lands- en vervolgens als Rijks-munt bevestigd. In 1811 en in 1817 is zij vergroot, in 1821 van eene stoommachine voorzien. Het bestuur dezer gewigtige Inrigting wordt uitgeoefend door een te Utrecht gezeten Collegie van Raden en Generaalmeesteren der Munt; zij vergaderen in het gebouw, waar ook, aan de Oudegracht, de Muntmeester zijne woning heeft, met 's Rijks Wapenschild, in metaal gegoten, en op een arduinsteen, aan den hoofdingang geplaatst, boven de poort. De toegang tot de bureaux van het Muntbestuur bevindt zich, aan de achterzijde, op het Neude-plein.

Het is, zeker, belangrijk, de Munt in werking te zien, en hiertoe wordt een-ieder gelegenheid gegeven, die zich daarvoor aanmeldt bij den portier. Eene dorre opsomming der werkzaamheden van deze groote Rijks-inrigting kan dus hier achterwege blijven, even als de beschrijving van de lokalen en machineriën, daarbij in gebruik. Doch, wat men er niet meer zal vinden, is, waarvan Valkenier, in zijn „Verward Europa”, verhaalt, namelijk, dat „de Muntjongen, of jongste Muntgesel, moet dragen een rok, met een livery van de Stadt, waar de Munt is, en een kap daaraan, die achter op den rug hangt, en waaraan een deel groote bellen, die veel van silver syn, en hem, zoo nu en dan, worden verceert.”

In het Utrechtsch Plakkaatboek kan men de Instructiën lezen voor den „Muntmeester, den Waardyn, den Essayeur en den Stempelsnyder, — in vroeger eeuw, — aan de Provinciale Munte alhier”; terwijl A°. 1755, den 21. November, door de Gedeputeerden der Staten van Utrecht werd goedgevonden en verstaan: „te interdiceren ende te verbieden, eenigen sterken Drank op gemelde Munt te gebruiken, ofte aldaar Tabak te roken, sullende een-ieder zich hiervan zorgvuldig hebben te wachten, op pœne van de facto te worden gecasseert.”

Men ziet, de Afschaffing is, bij ons te lande, alzoo in 't geheel niet nieuw.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Standard P. W. & J. Water, U.S.A.

GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

HET GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

— VOORLIEEN MARIE-KERK. —

eizer Hendrik IV. had het hoog met Utrecht, of liever met een paar Utrechtsche Bisschoppen, op: Willem I. en Koenraad (1050—1100) waren zijne vrienden en, in vele opzigten, tegen Paus Gregorius VII. zijn steun. Reeds zijn grootvader, Koenraad II., die, in 1039, te Maastricht gevaarlijk krank werd, liet zich naar Utrecht vervoeren, waar hij, op Pinksteravond, stierf; zijn lijk werd naar Spiers gebracht, maar zijn hart kreeg in den Dom eene rustplaats, door vijf steenen, een dubbel-adelaar, een keizerskroon en een opschrift, aangeduid, in het koor. Toen de ban over Hildebrands stouten tegenstander werd uitgesproken (7 Maart, 1080), bevond deze laatste zich te Utrecht, waar de Bisschop het vonnis, over den Vorst gevold, zoo als 't daar lag, niet verkoos af te kondigen. Of de Keizer nu dáárvoor aan het kapittel de drie kostbare en historisch zeer befaamde Eenhorens schonk, die, te vergoefs, door Lodewijk begeerd, onder het Napoleontisch bewind, toch, eindelijk, naar Parijs gebracht en later niet teruggegeven zijn, valt moeilijk te beslissen, maar wel is het bewezen, dat de Keizer den XXIII. Bisschop van Utrecht, Koenraad, door rijke geschenken in staat stelde, om aldaar te

stichten eene kerk, aan Maria, de H. Maagd, gewijd. De aanleiding daartoe lag in het door Hendriks toomlooze soldaten (1076) verbranden en verwoesten der schoone, wit-marmeren Lieve-Vrouwe-kerk, te Milaan, ten gevolge waarvan de overwinnende Keizer de gelofte deed van elders een Tempel ter eere der Moedermaagd te zullen doen bouwen.

Utrecht was de begunstigde plek, waar, tusschen 1082 en 1088, die St. Maria-kerk, in navolging der Milaansche, digt bij de stadsmuren, werd gesticht, met het beeld van Keizer Hendrik IV. op de nok. Hij stond daar, gekroond en gemanteld, met den werelddbol in de linker, en het zwaard, ter lengte van ruim een Nederlandsche el, in de regter hand. Zijne levensgrootte afbeelding, — waarschijnlijk, naar eene oudere genomen, — een schilderwerk van lateren tijd, vroeger in den schoorsteen van de groote kapittelkamer geplaatst, berust, sedert 1844, op het Raadhuis, in het Museum der Stad.

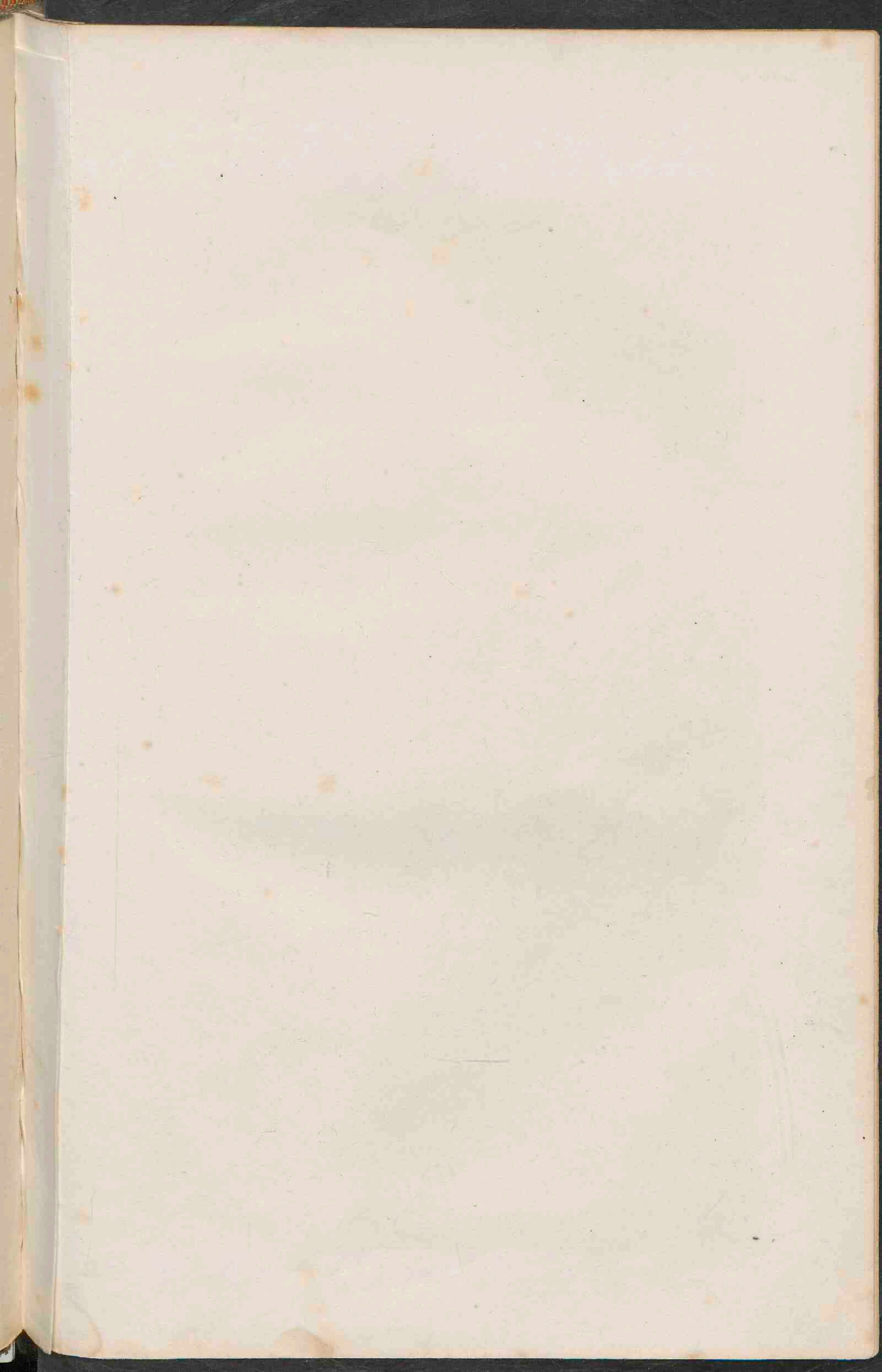
De Marie-kerk werd, den 1. November, 1087, in 's Keizers tegenwoordigheid, gelijk mede in 't bijzijn der Aartsbisschoppen van Keulen en Trier, als ook van de Bisschoppen van Halberstad en Münster, benevens vele andere aanzienlijke personen, Hertogen en Heeren, plegtig ingewijd. Haar kapittel bestond uit dertig kanonikken, terwijl, daarenboven, vijf-en-twintig vicarissen voor de dienst der altaren waren bestemd.

Geen gebouw heeft zonderlinger lotwisingen ondergaan, dan de kerk van Sinte-Marie. In 1580 gebeeldstormd, in 1582 op het punt van afgebroken te worden, en reeds eenigermate gesloopt, doch in 1585 voor de nieuwe Eeredienst, den 30 Julij, 't eerst gebruikt, werd, in 1619, het koor door de schrijnwerkers tot een meubelmagazijn ingerigt; in 1656 hield er de Engelsche gemeente hare godsdienstoefeningen; in 1672 bedienden zich de Franschen er van tot bergplaats van levensmiddelen, hooi en stroo; in 1766, den 22. November, (St.-Cecilia-dag), werd, van 's namiddags 5 tot 's avonds half 8 ure, de Stads „Musicq-zaal” er geopend; in 1808 werden, in datzelfde lokaal, voor het Hof van Koning Lodewijk tooneelvoorstellingen gegeven, en verplaatste men tot den 21. Januarij, 1815, het Stads-Concert naar de Minderbroederstraat, Hôtel Plaats-Royal, nu Roomsche-Katholiek Weeshuis; in 1813 werd, wat er van de vrij bouwvallige kerk nog over was, op last van Keizer Napoleon, in het Trippenhuys, te Amsterdam, als domeingood, tot afbraak, verkocht: de slooping begon in September van dat jaar, en werd in December, 1816, voleind. — Nog bleef het acht eeuwen heugende koor, als zeer welluidende Muzijktempel, fier de kruin verheffen; nog kraamden in het voorliggend portaal en de omringende binnen-galerijen der kerk de jaarmarktventers hunne waren uit, tot,

eindelijk, dertig jaren later (1845), het vonnis der verdelging ook daarover werd uitgesproken en voltrokken. — Den 3. Junij, 1846, is, te zelfder plaatse, door den Burgemeester der Stad Utrecht, Mr. N. P. J. Kien, met veel plegtigheid, de eerste steen gelegd ter gedachtenis van een Gebouw, voor Kunsten en Wetenschappen ingerigt, en daaraan sedert onafgebroken gewijd.

Ziedaar dan nu, wat er, in acht eeuwen, geworden is van eene Keizersstichting, door een anderen Keizer, voor achttienduizend gulden sloopgeld, vernietigd, en thans, voor ruim een tonne gouds, herschapen, zoo als de bijgevoegde Afbeelding het aanduidt, in een vereenigingspunt van Wetenschap en Kunst, waar ruime lokalen overvloedig gelegenheid geven tot het vergaderen van beoefenaars en voorstanders der Toon- en Schilderkunst, die er geregeld hunne oefeningen en zamenkomsten houden, terwijl, om van geene andere doeleinde hier te spreken, geschied-, taal- en letterkundigen daar gedurig plaats nemen tot het behandelen of hooren voordragen van onderwerpen, t' huis behoorende op het uitgestrekt gebied van den beschaafden geest. Twee hoofdcollégiën, evenwel, hebben er meer bepaald een vasten zetel gesticht: het Stads-Concert, of Collegium Musicum Ultrajectinum, onder den titel van „Amat alta silentia Musa”, en het Schilder- en Teekengenootschap, dat, onder de leus van Kunstliefde, sedert eene halve eeuw, loflijk werkzaam, zijn vijftigjarig bestaan (1856), in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, op gepaste wijze, heeft gevierd. Ook de Stads-scholen van Teeken- en Bouwkunde zijn gevestigd in dit Gebouw.

Is van de grijze kerk-zelve ook al geen spoor meer over, en tot haar naam toe te niet gegaan, toch leeft zij voort in de herinnering, die bestendigd wordt door eene heerlijke waterbron, door een ruim plein en door eene drukke straat, alle drie om en nabij het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen gelegen, en onder den naam van Mariepomp, Marieplaats en Mariestraat bekend.

Sticht. F. W. & W. J. Wagter. Utrecht.

NEUDE
Graanmarkt.

DE NEUDE.

— GRAANMARKT. —

een belangrijk voorval greep er in Utrechts rijke geschiedenis plaats, of de Neude was daarvan de eerste en de levendigste getuige. Reeds vóór achttien eeuwen, bragten de Chamaven hun vee en hun graan naar dit marktveld te koop, waar toen nog de Rijn een kom of haven moet hebben gevormd, die den aanvoer van levensmiddelen te scheep zeer bevorderde. In de XIV. eeuw, was dit thans zoo deftig plein nog eene morsige, onbestrate vlakte, door muren, stallen en schuurpoorten omgeven van de vele adellijke erven en koopmanswoningen, toenmaals gelegen aan de Ganzenmarkt en de Oudegracht. Omstreeks de helft der XV. eeuw, werd de Neude, voor de destijds zeer aanmerkelijke som van zevenhonderd guldens, opgehoogd en bestraat, en kreeg daardoor een geheel ander aanzien, vooral toen zij, van nu af, tot een gergelde vee-, wol- en leermarkt werd ingerigt en bestemd. Sedert de vroegste tijden, tot in 1673, werden ook op deze historisch-merkwaardige plek de doodvonnissen, voor de Schepenbank geweest, voltrokken. De vreeslijkste strafoefening nogtans was die in de maand Julij van het jaar 1528, op last des Bisschops Hendrik van Beijeren, aan eenige hoofden zijner oproerige

Stichtenaars, te midden der Neude, voltrokken werd, en waarbij een twintigtal Edelen en Kanoniken werden onthalsd. Geen drie maanden, evenwel, later, of hetzelfde Marktpllein zag des Kerkvoogds onderzaten onder klokgelui zaamgekomen, om hunnen eed van gehoorzaamheid en trouw over te dragen op Keizer Karel V., die het wereldlijk gezag over het Sticht uit handen van den magtloozen Bisschop gemakkelijk had losgekregen voor een jaarlijksch pensioen. Anthony van Lalaing, Graaf van Hoogstraten, ontving, als Stadhouders van Utrecht, de hulde der bevolking, in 's Keizers naam, en daarmee had de, eeuwen lang, onafhankelijk-vrije republiek van 't Sticht opgehouden te bestaan. 's Avonds werd dit droevig feit op de Neude met vreugdevuren gevierd.

Doch wij moeten even den blik zeven-en-tachtig jaren terugslaan, naar een ander tafereel, maar van vrolijker aard, toen, namelijk, Heer Jacob van Gaesbeeck, Heer van Wijk en Duurstede, van Abcoude, van Putten en van Strijen, te Utrecht een steekspel beschreef, waardoor de glans van al de vroegere tornooijen, in de bisschoplijke hoofdstad, — destijds „Klein-Parijs” geheeten, — werd verduisterd, ja, geheel te niet gedaan. Op Vastenavond-dag, 1441, had de tornooiheer de bevriende Vorsten, Ridders en Heeren ten kamp genoodigd, op de Neude, die voor het feest was geëffend, afgepaald, en omgeven door kolommen, waaraan de wapenschilden der Edelen werden vastghecht, terwijl er voorts een tooneel was opgeslagen, met een troonhemel overdekt, en tot zitplaats voor de hooge gasten bestemd. De in de wapenen geroepen burgers stonden binnen het staketsel geschaard, toen daar ridderlijk zich vertoonden de Graaf van Nassau, twee zonen van den Hertog van York, de Burggraaf van Antwerpen, de Heer van Lalaing, als Heer van Holland, de Raad van den Hertog van Bourgondië: Jacob Potter, benevens de Heeren van Brederode, van Montfoort, van Bergen-op-Zoom, en van Zevenbergen, en verder nog een aantal andere Edelen en Afgevaardigden van onderscheiden steden, veraf gelegen en van meer nabij. De Raad der stad schonk, bij hunne aankomst, voor die hooge gasten, den eerewijn, en noodigde hen verder tot een luisterrijk maal, ten bewijze hoe hoogen prijs men stelde op dergelijke feesten, ter bevordering der welvaart van de stad. — Het eerste tornooi, waarvan de Stads-Archiven melding maken, had plaats in 1396; het laatste steekspel, waarvan gewaagd wordt, is dat, wat Leicester op de Neude had willen geven, doch dat, om onbekende redenen, daarna werd afgezegd.

Hoe, van 1449 tot 1481, driemaal, de grijze Neude het tooncel was van krijgsumoer en burgerwisten, nu eens een blijde schouwplaats der schitterendste overwinning, dan weder de droevige getuige van een bloedigen nederlaag, gaan wij, zonder aanvoeren van bijzonderheden, voorbij, om veeleer, met een enkel woord, hier aan te stippen, hoe de komst van Keizer Karel V., in 1540, en, negen jaren later, die van Philippus II., zijnen zoon, aanleiding gaf, om, door vreugdevuren en eerebogen, maar vooral door het op de Neude plaatsen van rijk en kunstig gemaakt beeldwerk, den Landsheeren hulde te brengen, bij hunne eerste verschijning in de aloude bisschopsstad. — Bijzonder merkwaardig, evenwel, is het feit der afdanking van de Oldenbarneveldsche waardgelders, den 31. Julij, 1618, op het Neude-plein, in persoon, bewerkstelligd door Prins Maurits van Nassau, van eene Commissie uit de Algemeene Staten vergezeld. Droogsloot heeft die gebeurtenis vereeuwigd met het penseel.

Het kortstondig schrikbewind der Franschen in de Nederlanden, onder Lodewijk XIV., en dat vooral Utrecht zoo diep gebukt deed gaan, kenmerkte zich door het, ten verzoeken van den Markies De Rochefort, op de Neude, branden van vreugdevuren en het daar lossen van zeven stukken kanon, — 14 Junij, 1672, — ter gelegenheid der geboorte van een troonopvolger, doch die nog geen anderhalf jaar oud was geworden, toen reeds, in November, 1673, Prins Willem III. zijne plegtige intrede binnen Utrecht deed, en, ter plaatse, waar, op de Neude, het schavot der Franschen gestaan had, hem tot hulde, een eerepoort zag opgericht, met een toepaslijk inschrift, waarvan de laatste twee regels dus luiden:

Zoo ziet men, door 't verstel der wankle wereldzaken,
Van 's dwinglands Moorttonneel een Zegelusthof maken.

Al het vorige, evenwel, overtrof in pracht de eeretempel, met veertien zinnebeeldige chassinetten, den 27. Julij, 1747, bij de plegtige huldiging van Prins Willem IV., tot Stadhouder van de Provincie Utrecht, op de Neude gebouwd, en waarin een kunstvuurwerk geplaatst was, dat, 's avonds van den feestdag, in tegenwoordigheid van den Vorst, anderhalf-uur lang, zonder tusschenpozen, werd afgestoken, en den bewoners van het marktplein, volgens gehouden aantekeningen, meer dan tweeduizend guldens aan kamerverhuring moet hebben opgebracht.

Negentien jaar later, begonnen de binnenlandsche burgerwoelingen en partijschappen ook te Utrecht te ontkiemen en wortel te schieten, en wederom was, als altijd, de Neude het middelpunt der beweging, en werd daar, den 12. October, 1786, het nieuwe Regerings-reglement door de nieuwe Raden, in een prachtigen tempel, bezworen, in tegenwoordigheid der gewapende burgerij; doch ook datzelfde marktplein zag, slechts elf maanden daarna, — 15 September, 1787, — diezelfde burgerkrijgslieden, op het vernemen van den aantogt der Pruisische troepen, zich 's nachts, bij snellen marsch, naar Amsterdam, uit de voeten maken, met den Rijngraaf van Salm, den generalissimus van het te Woerden gevestigde, zoogenaamde, Defensiewezen, aan de spits.

Wat toen de wijk nam, kwam, echter, van lieverlede, en in verwachting van voordeeliger kans tot wêslagen, weêr terug, en zoo zag men zelfs, den 15. Junij, 1795, vier in 1787 gevlugte Officieren, met ontbloote degens, in den statelijken optogt, meê paraderen, toen het groote Feest der Alliantie met de Fransche Broeders, rond den sparreboom der Vrijheid, op de Neude, — óók de Vrijheidsplaats geheeten — onder de leus van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, door zoogenaamd Bato's kroost en Bataafsche Helden en Heldinnen, binnen Utrecht, luidruchtig werd gevierd.

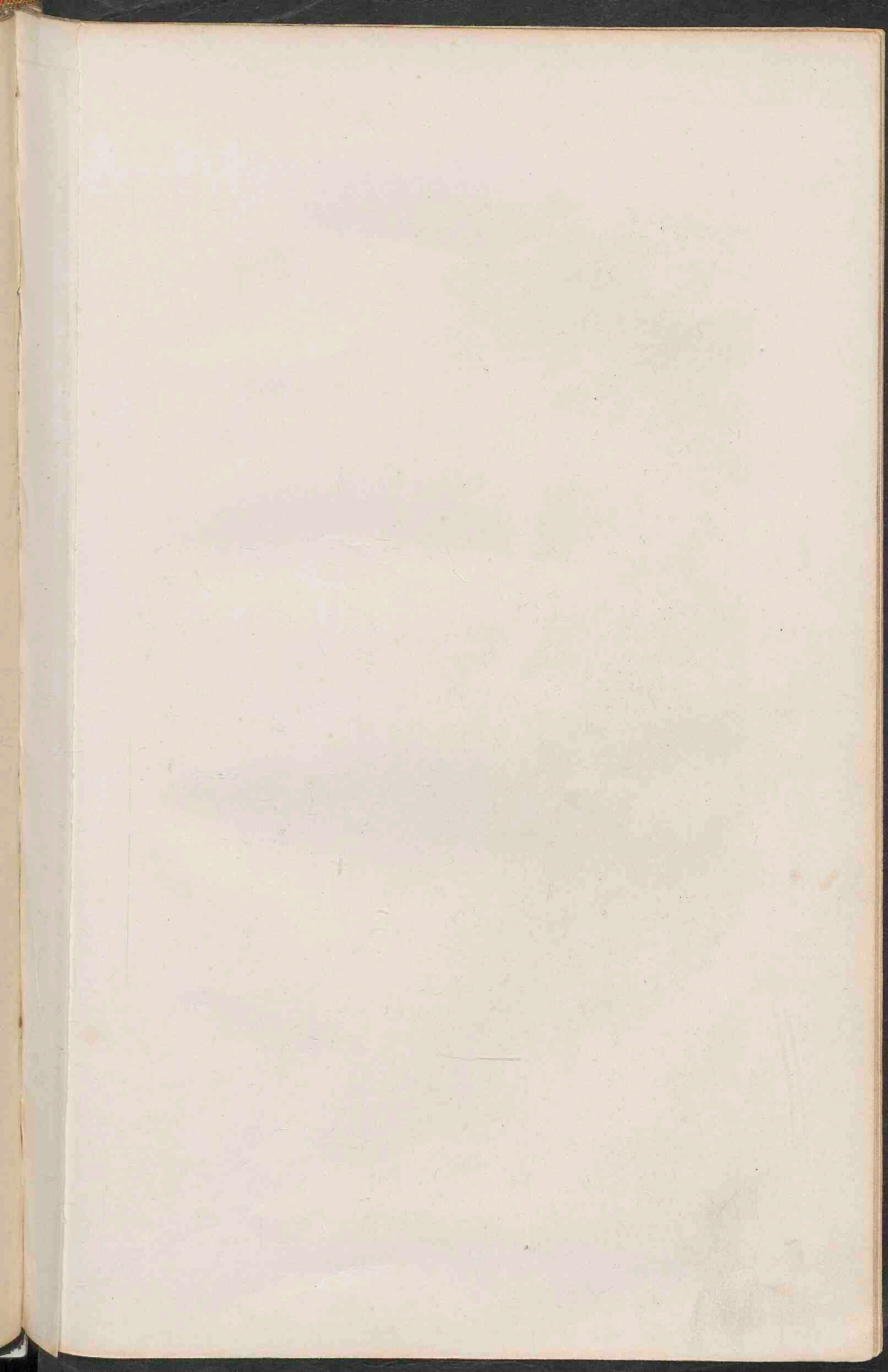
In Mei, 1796, vierde men, onder den Generaal Grouchy, op de Neude, het Feest der Overwinning, en, in Mei van het volgende jaar, dat der nieuwe Staatsregeling, goedgekeurd op den 23. April. Aan straatverlichting, aan gelegenhedsmuziek, aan praaltempels en eerepiramiden was er ook daarbij geen gebrek; doch het zinnbeeld der Vrijheid, onder de gedaante der Hollandsche Maagd, in haren tuin, te midden van het marktplein, opgericht, verdween, eindelijk, op eens, in den nacht van den 10. op den 11. October van het jaar 1805. Koning Lodewijk en, kort daarna, zijn Broeder, Keizer Napoleon, hadden, op de Neude, nu elk hunne beurt met illuminatiën, gloriëtempels, vuurwerken, volksspelen en parades, tot streeling der menigte, en om het juk eenigzins te vergulden, dat door den vreemdeling de landzaat smadelijk op de schouderen was gelegd.

In 't eind, daar slaat het uur der verlossing en van Neêrlands onafhankelijk-verklaring: de Franschen verlaten Utrecht, en, nog dien eigen avond, — 28 November, 1813 — ziet wederom dezelfde Neude de krijgshaftige bewoners der Ukraine, de Donkozakken, op hare ruime vlakte, naast hunne paarden, over groote vuren, de spijzen gereedmaken, en, onder den guren najaarshemel, vrolijk uitrusten van de vermoeijenissen van den dag.

Ook het tegenwoordige, tot zelfs ons jongste geslacht heeft, meer dan eens, de Neude in feestdos mogen aanschouwen, wanneer Neêrlands geëerbiedigde en beminde Vorsten de hulde kwamen ontvangen der Hoofdstad van het Sticht, en, na achttienhonderd jaren, biedt, thans nog even zoo als bij de Chamaven, dit fraaije marktplein het woelig schouwspel aan van honderde koopers en verkoopers, die er hunne granen komen opdoen of venten, elken Zaterdag van de week.

De jaarlijksche Boeren- of Boerinnenzaterdag — te weten, de tweede en derde van de maand October — is bijna geheel in onbruik geraakt: op die dagen stelden boerenknechts en meiden, die een dienst zochten, voor hen, die daaraan behoefte hadden, zich, met een teentje of takje in de hand, op de Neude, te huur; zoodra de overeenkomst (zonder dat daarbij eenig getuigschrift te pas kwam) behoorlijk was getroffen, werd het rijsje of takje gebroken, en de verhuring, in de naaste herberg, bevestigd met een gullen drank.

Zou er wel, geheel het land door, een plek aan te duiden wezen, waar lief en leed, glorie en smaad, elkander méér afwisselden dan op de Neude, in de hoofdstad van het Sticht?

VREEBURG.

(Bestenmarkt.)

HET VREËBURG.

— DE PAARDENMARKT. —

ater eeuw vindt dikwijls geen spoor, ja, zelfs de schaduw niet meer van wat vroeger tijden als onvergankelijk hebben beschouwd en gesticht: ten blijke kan strekken het ruime Plein, onder den naam van Vredeburch in de geschiedenis der stad Utrecht bekend, zonder dat thans van dit kasteel iets meer valt aan te wijzen dan de plek, te naauwernood, waar het eenmaal stond, met nog eenige, aan de noord-westzijde gelegen onderaardsche gewelven of kluizen, gelijk die zich uitstrekten onder de bolwerken van den voormaligen Burg, en waarop, na eenige wislingen van bestemming, thans, ruim drie eeuwen later, behalve de koper- en ijzerpletterij en gieterij, sedert 1842, ook de Gazfabriek heeft plaats genomen, beiden gedreven wordende door den Heer W. H. De Hcus.

Bisschop Hendrik van Beijeren droeg, in 1528, het wereldlijk regtsgebied der landen, welke hij als zoodanig bestuurde, aan Keizer Karel V., als Graaf van Holland, over, voor de hem tegen de, negentig jaren lang geduurd hebbende, woelingen zijner Stichtsche onderdanen, eindelijk, beslissend verleende

hulp. Utrecht werd daardoor een overheerd gewest, en de nieuwe Meester deed nu binnen de stad een Kasteel aanleggen, om de ingezetenen in toom te houden, doch waaraan hij den vleijenden naam van Vredeburg gaf. — 5 October, 1528. —

Op de plaats, eerst van het Sint-Jans-Gasthuis — A^o. 1300, — en later van het St. Catharijne-klooster gebouwd, vormde deze Burg een regelmatig vierkant, met hechte hoektorens en onderaardsche gewelven, en werd voorts door breede en diepe grachten omringd. Mr. Rombout van Meghelen was de bouwmeester van dit kasteel, dat den nieuwen Heer van Utrecht, omstreeks Pinksteren van 1529, reeds een vast punt tegen de weerspannige gemeente waarborgde, en, in gulden letteren, tot opschrift voerde:

*Arx dicor Pacis, a Quinto condita Carlo:
Grata bonis statio, sed ferrea virga malignis.*

Vreëburg word ik genoemd, gebouwd door Karels zorg,
Den kwaden tot een roê, den goeden tot een borg.

Van dien tijd af, heette het Cathrijne-veld nu voortaan voor altoos het Vreëburg, ook nadat het sterke slot, in Februarij, 1578, door de twee maanden lang benarde Spanjaarden aan Bossu was overgegeven, en de ontplooide Stadsbanier, door den Schout en den Burgemeester, op de verlaten bolwerken was geplant.

Doch, dagelijks morde de gemeente tegen de instandhouding van het smadelijk voorwerp harer kastijding, tot, eindelijk, de echtgenoot van den Hopman Jan Jacobsz. van Leemput, die zich steeds manmoedig tegen de Spanjaarden had doen gelden, het eerste teeken tot slooping van den Vredeburg gaf: kloek toog zij de mannen voor, sloeg zelve de handen aan 't werk, en vuurde oud en jong door haar voorbeeld zoo ijverig aan, dat het slot binnen weinige dagen voor geene verdediging meer geschikt was. In 1578, werd, op verzoek der Staten van Utrecht, de ontmanteling van het kasteel, aan de stadszijde, door de Algemeene Staten goedgekeurd; evenwel, eerst in 1581 was geheel de slooping voleind, en werden vervolgens — tot in 1645 — de ledige erven, door den Raad der stad, tot het bouwen van huizen, verkocht.

Als Marktplaats, zou, naar men beweert, dit Plein, reeds ten tijde der Romeinen, gediend hebben ter te-koop-stelling van het vee. Moge dit ook al louter gissing wezen, daarentegen, zeker is het, dat, in de XIV. eeuw, hier ter plaatse eene kermis-, vrij- of jaarmarkt gehouden werd. — Het houden der Paardenmarkt op dit veld verliest zich in de hooge oudheid. Tijdens het

bestaan van den Burg, naar het Paardenveld overgebracht, hernam zij, na de slooping, voor goed, hare oude plaats, waarop zij, tot heden toe, onafgebroken wordt gehouden. Ook runderen en schapen, „soo vet als mager”, werden er te koop gesteld, gelijk mede, een tijd lang, boter en kaas.

Nadat het kasteel was weggebroken, verrezen er ramen tot het droogen van laken, zag men daar een lijn- of spinbaan neêr zetten, en kwam er ook eene vingerhoedmakerij in gang, die tot de helft der vorige eeuw stand hield, en toen in het openbaar werd verkocht.

Er werden, reeds vroeg, strafvonnissen op dit veld voltrokken, eerst bij middel van een houten en daarna van een steenen schavot, dat, evenwel, in 1618, werd „geamoveert ende getransporteerd op 't Peerdevelt,” terwijl men toen het Plein-Vredeburg met graszoden belegde en verhuurde, om te worden beweid, mits dat het op alle Paarden- en Ossen-markten wierd geopend, ter dienste van de markt.

Maar slaan wij, liever, van al deze grove tooneelen het oog naar een verfijnder schouwspel heen, dan vinden we hier, in 't grijs verleden, de Heeren van Sint-Jan aan de spits der vermakelijkheden, die, gedurende de wintermaanden, te Utrecht, werden gevierd, van af den 10. October, bij de verkiezing van den nieuwen Raad, en, zoo vervolgens, op den 11. November, of op Sint-Maartensdag, den Patroon der stad, met Kersmis, met Driekoningen en met Vastenavond, om daarna met Paschen te worden voleind. Dan wisselden hier, zegt een oud schrijver, „mommeryen, balyen ende danseryen” elkander lustig af; dan zag men te gast komen hooge Prelaten van vreemde gewesten en de Adel van het platteland; ook de Heeren van Malta en der Duitsche Orde werden ter feestviering genood; ja, zelfs de Abdissen der adellijke vrouwenkloosters lieten hare stiftedames de dienst des Heeren, te dier gelegenheid, met haar geestlijk habijt verwisselen voor het wereldlijk gewaad, en zich vermengen met de edele vrouwen en dochters der groote Heeren van het Sticht; terwijl het volk, zijner zijds, door vreugdevuren en pektonnen, zijne deelneming luide deed blijken en, op zijne beurt, het genoegen der kloosterlingen en van hunne hooge gasten niet weinig stijgen deed.

Toen Lodewijk XIV. Utrecht, voor een jaar, onder zijn scepter krommen deed, beraamden zijne trawanten het plan, om op de grondslagen van den ouden Vredeburg een nieuwe sterkte te bouwen, tot beteugeling der stad,

en werkelijk legde de Hertog van Luxemburg, den 5. April, 1673, daarvan den eersten steen. Maar geld en bouwstoffen ontbraken weldra, en zoo bleef het haatlijk werk spoedig steken, en vergenoegde de vijand zich met een wachthuis hier, even als op de Neude, aan te leggen, dat in 1678 op last der Vroedschap werd gesloopt.

Nogmaals, in November, 1813, was het Vreëburg de schouwplaats van woest krijgsumoer, toen, in den avond van den 23. dier maand, op dit Plein een korps van vierduizend man zoogenaamde „Etrangers” — het uitvaagsel der Fransche armée — tot een tuchtroede werd verzameld, gedeeltelijk om het weerspannige Woerden, dat de Oranjevaan had durven ontplooijen, te gaan straffen en die stad te hernemen, gedeeltelijk om Utrecht-zelf in bedwang te houden onder den staf van den Generaal Molitor. Twee dagen later, keerde die roof- en plunderbende met haren buit uit de jammerlijk geteisterde veste terug op het Vreëburg, waar zij het gestolene in 't openbaar te koop stelde, en aan vuige winstbejagers schandelijk verkocht.

Doch ook hier, op datzelfde Vreëburg, waar reeds meermalen het volk de dwinglandij een einde mogt zien nemen, bragt de dag van 28 November, 1813, den zegen der vrijheid weêr, en zag men de zonen van het ruwe Noorden rustig en vreedzaam legeren ter plaatse, waar zoo straks nog de moordlustige verdrukkers van het vaderland het schoone Utrecht met het vreeslijk lot van Woerden bloeddorstig hadden bedreigd.

Toen, den 21. September, 1831, de Kompagnie vrijwillige Jagers der Utrechtsche Hoogeschool, die, een jaar vroeger, tot verdediging van Nederland, tegen mouterij, de Oranjevaan, onder aanvoering van den Held van Quatrebras, naar België mede gevolgd was, roemrijk weêr naar Minerva's zetel terugkeerde, leverde het Vreëburg, tot hare plegtige en vreugdevolle ontvangst feestrijk ingerigt, een hoogst-bekoorlijk schouwspel op, dat in de Jaarboeken der Stad en der Hoogeschool beiden niet minder luistervol prijkt, dan de mede op het Vreëburg plaats gehad hebbende tweehonderdjarige Jubelviering van Utrechts Academie, den 17. Junij van het jaar 1836, en welk glansrijk feest, den 22. daaraanvolgende, met een schitterend vuurwerk voleind werd en gekroond.

Aan de zuidzijde van dit Plein, en op den westhock van Achter-Klarenburg ligt de Stads-rijkschool, of Manoge, eene inrigting, zoo men het noemde,

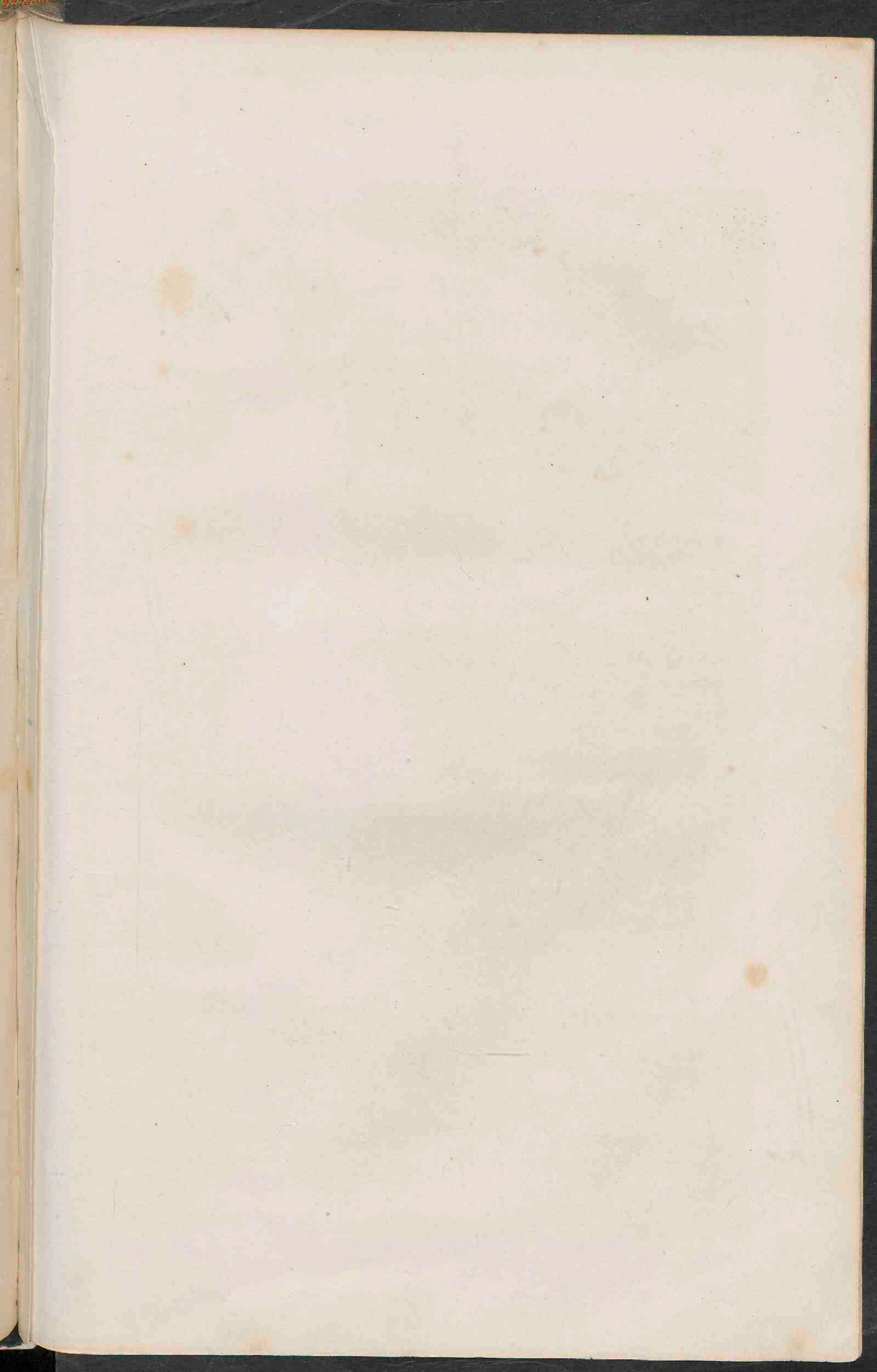
„om de Studenten ende anderen int ryden te peerde te exerceren,” en die in 1641 met acht ofte negen peerden” gedreven werd, en toen, onder de leiding van zekeren Christoffel Candelaer, in het Magdalena-klooster gevestigd was. In 1644, evenwel, zag de Vroedschap reeds uit naar een bekwamer leermeester en een geschikter lokaal, en men knoopte alzoo onderhandelingen aan, te dezer zake, met Monsieur de Chavignac, die zich genegen toonde, „binnen dese Stadt opte rechten eene Manegie ofte Academie tot instructie van jonge Princen, Graven ende Heeren int ryden te peerdt ende andere goede exercitiën, ende in uytheemsche talen;” — doch, of men 't nu met dien „Rydermeester” al dan niet eens is kunnen worden, schijnt niet te blijken, maar wel, dat men den zich tegelijk opdoenden Burger, Antonius Hartman, als Pikeur niet heeft gewild. In 1666 vinden wij nogtans van dienzelfden naam een „Stads-borger,” doch Nicolaes geheeten, „die de jonge jeught inde Ry-conste exercerde”, gelijk dat vóór hem gedaan was door den Pikeur Pomeré; echter schijnt men er destijds maar twee „welgedresseerde ry-peerden” op nagehouden te hebben; ook bleef toen nog altijd de Manege in het Magdalena-klooster gevestigd, en eerst in 1671 wordt er van een rijperk aan de zuidzijde van het Plein-Vredeburg, bij Klarenburg, gesproken, en dit heeft nog in 1690, onder bestuur van den Rijdermeester Fusy bestaan, ofschoon intusschen het St. Eloyen-gasthuis, ten jarc 1674, tot een Rijsschool was ingerigt, die gedreven werd door zekeren Adam Boodt.

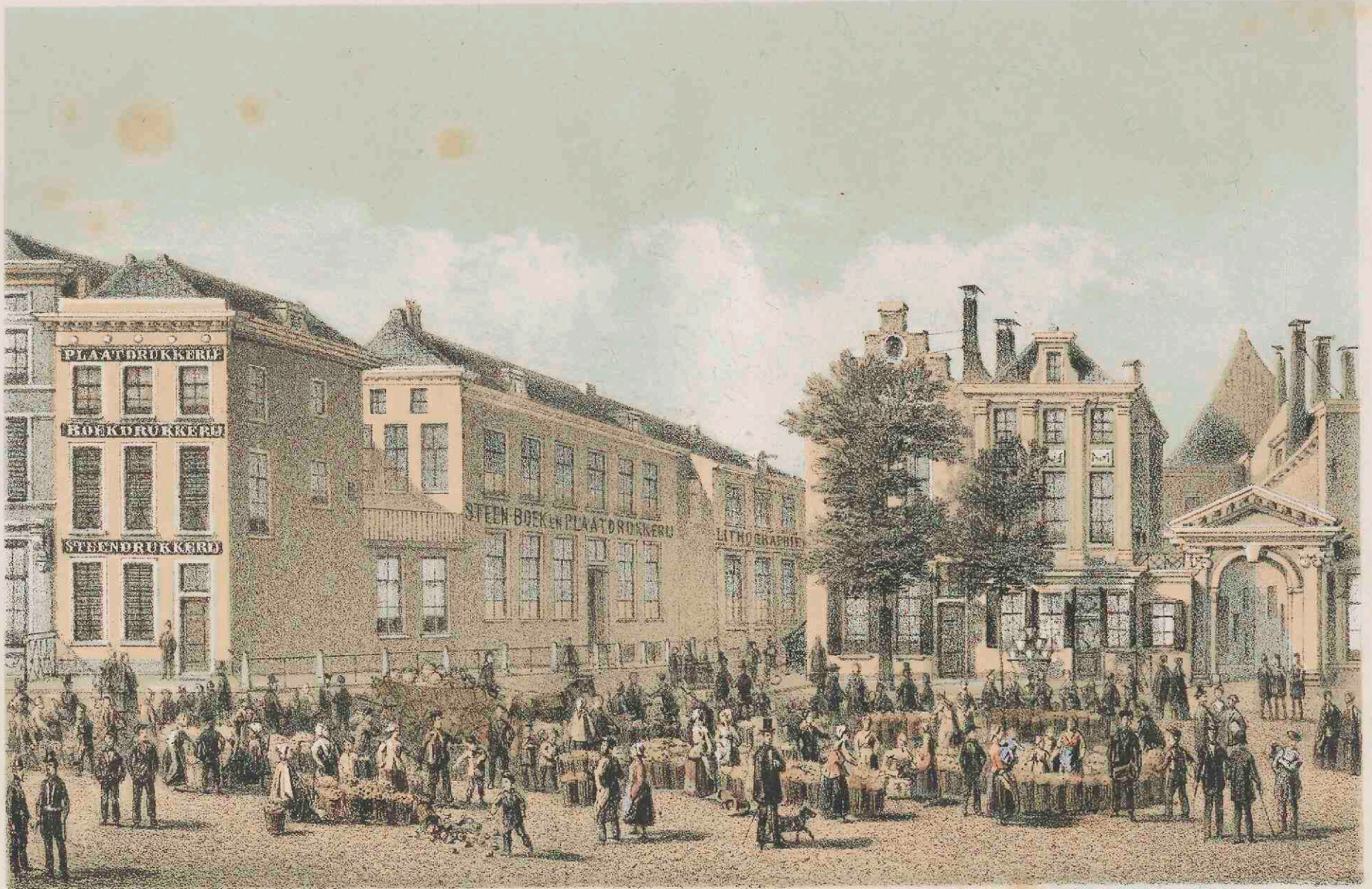
In 1704, evenwel, scheen de dageraad der Rijkunst voor Utrecht glansrijk aan te breken, toen de Vroedschap het oude blokhuis Schaffenburch, achter Klarenburg, voor Stadsrekening aan deed koopen en inrigten tot eene Manege, onder de leiding van den ervaren Pikeur Marcus de Staffa, met dit gevolg, dat de opening van deze (zoo het heette) „Academie- of Ridder-school”, den 4. Maart, 1705, met grooten luister plaats had, onder het geschal van negen trompetten, waarbij „op een wit peerd, gebynaamt de Peerl, vooruit reed de Heer De Staffa, een man van aardige begaafdheden, die zoo wèl te peerd zit, als eenig mensch ter wereld, en zooveel verstand heeft als de beste, om een peerd te governeren.” De overige „Academisten” waren een Dans- en Schermmeester, twee Onder-schermmeeesters en één Mathematicus.

Deze Academie schijnt nogtans spoedig in verval te zijn gekomen, denklijk door den dood van den bekwamen Pikeur. Desniettenstaande, bleef toch altijd de Manege voortleven, en wel steeds in hetzelfde lokaal, nu eens onder Colman — 1729, — dan (een jaar later) onder Harmesch, beiden in de Stads-Archiven als Rijdermeesters vermeld. — Van latere Pikeurs vonden wij

geene namen aangeteekend, behalve, in onzen tijd, dien van den beroemden kunstrijder, den Heer Loiset, die, toen hij, in de-zelfde betrekking, naar 's Gravenhage werd geroepen, door den Heer Seidler, als Stads-pikeur vervangen is.

De geschiedenis van den mede op dit ruime plein gelegen Schouwburg vindt men aangeteekend bij de Afbeelding van dat gebouw, en wij kunnen dus deze schets eindigen, doch niet zonder er nogmaals aan herinnerd te hebben, dat de Utrechtsche Palm-paardenmarkt, die hier, in de week vóór Paschen, gehouden wordt, wijd vermaard is, zoowel buiten- als binnenslands, en dat er dan op het Vreëburg een eigenaardige drukte en woeling heerscht, zonderling afstekende bij de gewone leêgte en kalmte van dit uitgestrekte veld, die nogtans, alle jaren, in de maand Julij, plaats maakt voor uitbundige levendigheid, als Utrecht kermis viert.

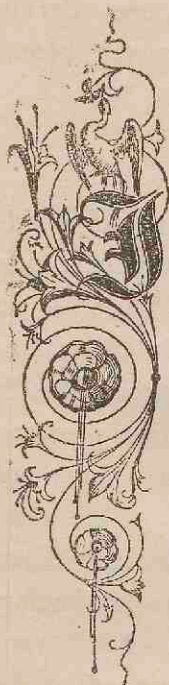

GANZENMARKT.
(Fruitmarkt.)

Streeks P. W. v. d. Weyer, Utrecht

DE GANZENMARKT.

— FRUITMARKT. —

a, elke schrede, in de oude Bisschopsstad gezet, brengt ons op eene of andere historisch-merkwaardige plek, en, zeker, is déze hoogst-belangrijk, reeds sedert meer dan vijfhonderd jaar, namelijk, als het ware brandpunt van den handel, bij de zamenvloeiing van twee riviertakken, in het midden der stad. Zoo stond hier de Oudegracht met de Neudehaven in verband, en was al in de XIV. eeuw er de Stads-Waag gevestigd, gelijk honderd jaar later — 1461 — ook de Kraan, die echter in 1837 werd weggeruimd.

Doch, waar, sinds 1604, de nieuwe Waag zich bevond, daar stond vroeger het Keizerrijk, een Paleis, waarvan de geschiedschrijver Heda getuigt, in zijne jeugd, nog overblijfsels gezien te hebben, en dat voor de Keizers en hun hofgevolg, bij het bezoeken van Utrecht, een geschikt verblijf moet hebben opgeleverd, waarmee Hazenberg en Lichtenberg — sedert 1537, in een Stadhuis herschapen — waarschijnlijk, zamenhingen, blijkens de kluizen of gewelven, die er onder heen loopen, en met elkander veel overeenkomst hebben van bouw.

Behalve een Wisselbank, vond men op de Ganzenmarkt ook nog de

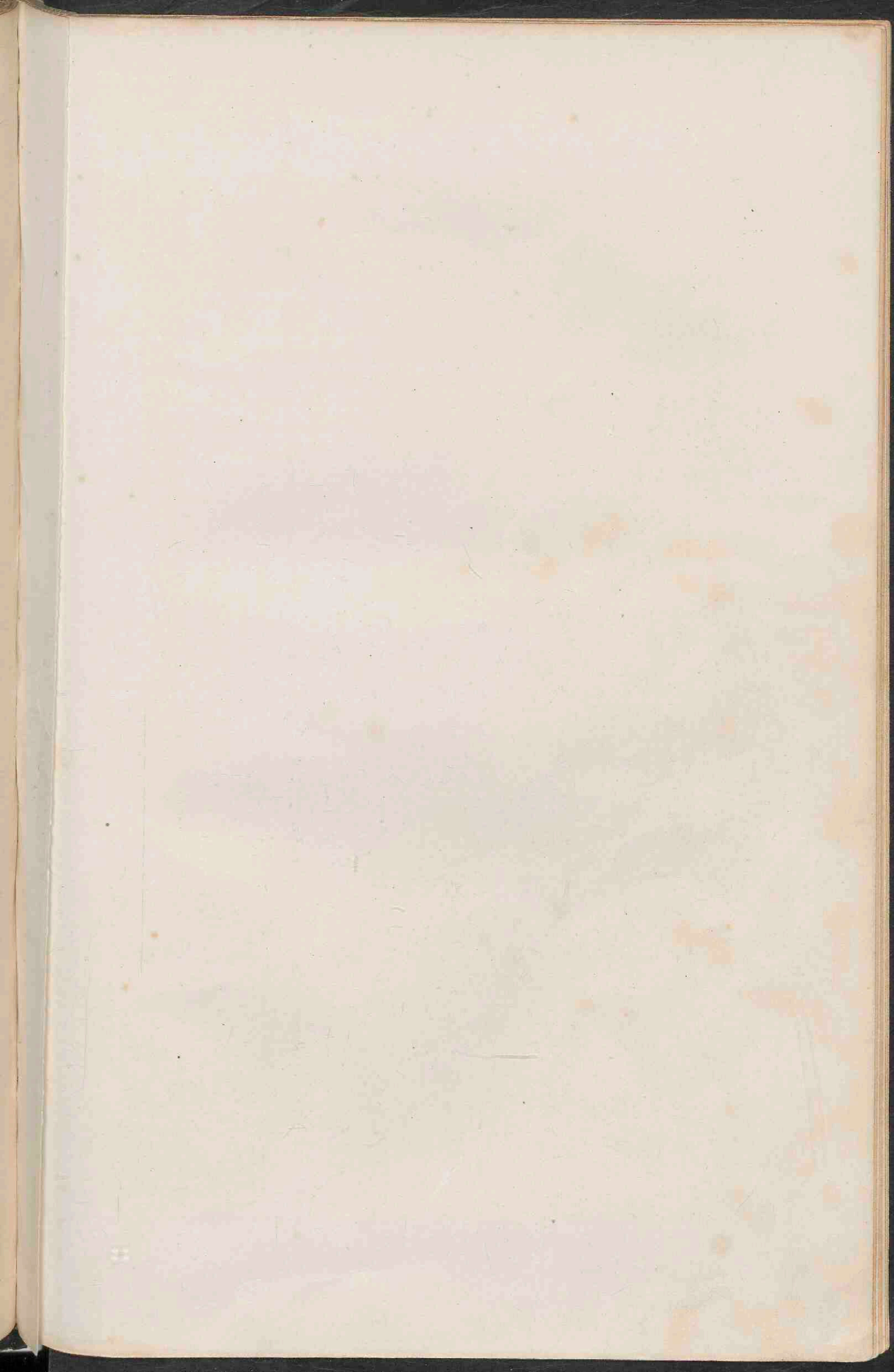
Lakenhal en de Cordouaniers- (Zeemtouwers-) hal, benevens vijf pakhuizen, in de nabijgelegen Schoutensteeg, onder den naam der Berchsteden van Lichtenberg bekend. Dat alles lag dus hier bij elkander, tusschen de beide marktpleinen, de Neude en de Plaats. Eerst in 1580, en later, in 1643, kreeg de Ganzenmarkt, echter, eene meer regelmatig-vierkante gedaante, en werden tevens alle luifels en gevels der omstaande huizen, op gelijken afstand, ingekort, terwijl de Markt-zelve met banken was bezet, die, onder den titel van Gansbanksteden, van Stadswege, verhuurd werden aan kooplieden, die tamme eenden en magere ganzen opkochten en mestten, om ze voorts te komen, venten op het daartoe bestemde plein, doch waar, in de XV. eeuw, ook hennipmarkt, en, tot in de XVII., varkenmarkt werd gehouden, welke laatste toen — 1637 — naar de Breëstraat, voor het Beggijnhof, is verplaatst. Van af 1631, tot 1800, stelden ook de vleeschhouwers, nogmaals, als vroeger, — 1483 — op de Ganzenmarkt hunne geslagte beesten te koop. Thans is zij 's Zaturdags de druk bezochte marktplaats, niet slechts van ganzen en eendvogels, maar ook van onderscheiden soorten van boomvruchten, en daaronder 's zomers van de kersen vooral.

Hebben de Ganzen zich eenmaal vereeuwigd door het redden der bezetting van het Kapitoel, de Utrechtsche Ganzenmarkt was, niet minder dan de Romeinsche Burg, en zelfs tot tweemalen toe, — 1449 en 1528 — de schouwplaats eener vreeslijke worsteling, en wel tusschen de Bisschops-magt en de Stad, zonder dat toen, evenwel, eenig vogelgegaggel behoefde meê te werken tot de zege van den Kromstaf over weêrspannige poorters, die toch telkens, hier op deze plek, hun opstand duur moesten betalen met vrijheid, leven en bloed.

Maar, lang zijn ze voorbij die droevige dagen van grove barbaarschheid en redeloos geweld, om plaats te maken voor tijden van echte beschaving, schittrende door allerlei uitvloeisels van den vorschenden geest. Als 't ware, onder de vlengelen der Overheid, — die daar zetelt in het deftige Raadhuis der Stad, — levert de omtrek der Ganzenmarkt ons hier eene voortreffelijke Kweekschool op, aan de drukke beoefening der technische wetenschappen gewijd; dáár, ginds, het Gymnasium, door uitmuntende lecraren en wakkere kweekelingen bezet; voorts heeft de Physica er een fraaije gehoorzaal geopend, zoo ter dienste der Hoogeschool, als tot nut van allen, die behagen scheppen in de schoone kennis der natuur; — een weinig verder op, in de zoogenaamde Statenkamer, prijken de kostbare Verzamelingen van Bleuland en anderen, voor de studie

der natuurlijke historie bestemd, terwijl daarbij de Ontleedkunde mede hare leerzalen en kabinetten toegankelijk heeft gemaakt; — eindelijk, — en wij mogen het, zeker, met genoegen erkennen — ook de Boek-, Plaat- en Steendrukkunst heeft zich hier in een Etablissement gevestigd, dat, te midden van zooveel wetenschappelijk licht, omstrijd zijne beste krachten leent aan wat Kusters kunst en Senefelders vinding, ter uitbreiding van het rijk der Waarheid en der Schoonheid, de wereld heilvols hebben aangebragt, en het is dan ook aan die vereenigde Persen, dat het **ALBUM-UTRECHT** zijn ontstaan te danken heeft. Moge dit in allen deele en ruimschoots beantwoorden aan wat er uitsluitend meê bedoeld is geworden, te weten: de blijvende Eer der Hoofdstad van het Sticht.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

MARIEPLAATS
(Groningen.)

DE MARIE-PLAATS.

— GROENMARKT. —

Bijna acht eeuwen zijn er verlopen, sedert Keizer Hendrik IV., de H. Maagd ter eere, op deze plek, door Utrechts XXII. Bisschop, Koenraad, een Geloofte-kerk stichten deed, — 1088 — waarover, bij het bespreken van 't Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, al het noodige is gezegd.

Zoo rijk aan stof als dat onderwerp was voor historische toelichting, zoo schaarsch zijn de bescheiden ter opluistering van den tekst, eene Marktplaats betreffende, die enkel door den naam der vroeger daarbij gelegen merkwaardige Kerk de aandacht der Stads-geschiedvorschers tot zich trekken moest, doch waarmeê wij dan toch zijn te weten gekomen, dat de sedert onheuglijke tijden op het Buurkerkhof gehouden wekelijksche markt, in het jaar 1390, naar de Marie-plaats verlegd werd, waar men destijds 's Zaturdags huisraad en oude-kleêren verkocht, terwijl daar toen van het venten van ooft of andere levensbehoeften echter nog geen sprake was.

De Jaarmarkten der Stad-Utrecht dagteekenen reeds van het begin der XII. eeuw, en waren vier in getal, twee voor de boven- en even zooveel voor de benedenstad. In 1378, bepaalde Bisschop Arnold van Hoorn, dat

er jaarlijks maar drie vrije markten zouden zijn, in te gaan, de eerste op Sint Victors-avond (9 October), de tweede op Palm-avond, en de derde veertien dagen vóór Pinksteren. Ongeveer twee eeuwen later, — 1536 — vinden wij eene vierde jaarmarkt, die van Sint-Ponciaan (14 Januarij) vermeld, welke men, in 1614, op verzoek van den Raad der stad, door de Staten van den Lande van Utrecht, naar de maand Julij verschoof, en wel om twintig dagen te duren, te weten: „te beginnen den vyftienden dag Julii, des morgens met der sonnen opganck, ende te enden den vierden Augusti, savonts, totter sonnen onderganck toe.” — Ruim twee honderd jaren lang, bleef die kermistijd onverwikt gehandhaafd, en viert Utrecht ook nu nog in de Hooi-maand haar vrolijk kermisfeest.

Van 1614 af werden al de Zaturdagsche weekmarkten overgebracht naar het plein van Sinte-Marie, waar men, om de noodige ruimte te krijgen, de oude kerkhofmuren sloopte en menigen grijzen boomstam vallen deed. De Marie-plaats werd nu ook op nieuw bestraat, en daar voorts eene galerij gebouwd, waaronder kooplieden en koopers beiden, zoo noodig, bescherming konden vinden tegen storm, en regen, zoowel als tegen de hitte der zon. Zekere Cornelis van Brengel had die galerij, „om drye hondert ponden, voor een jaar gepacht.”

„Gedurende de Jaarmarkt, — zegt Van der Monde — leverde de Maria-plaats een behagelijk aanzien op: behalve een overvloed van koek- en confituurkramen, benevens kinderspeelgoed, vond men er de fijnste artikelen van weelde, voornamelijk bestaande in: kunstige goud- en zilverwerken, keurig geschilderde porceleinen en kristal, Brabantsche kanten, manufacturen in alle verscheidenheid, prenten en schildcrijzen, gemaakte meubelen enz., welke laatsten, echter, in het koor der Marie-kerk waren ten toon gesteld.” — A°. 1619. —

Intusschen werden er ook vuile vodden, lappen en lompen in overvloed ter markt gedragen, zelfs zoodanig, dat, in 1634, de Raad, daardoor voor eene aanstekende ziekte bevreesd, tegen dit „groot oncieraad, wegens het miscontentement van vele gequalificeerde borgeren ende inwoonderen der stadt, met een poene van drye gulden” meende te moeten opkomen, „telken reyse by de contraventeurs te verbeuren, des deselve ééns hiervan sullen gewaarschout syn.”

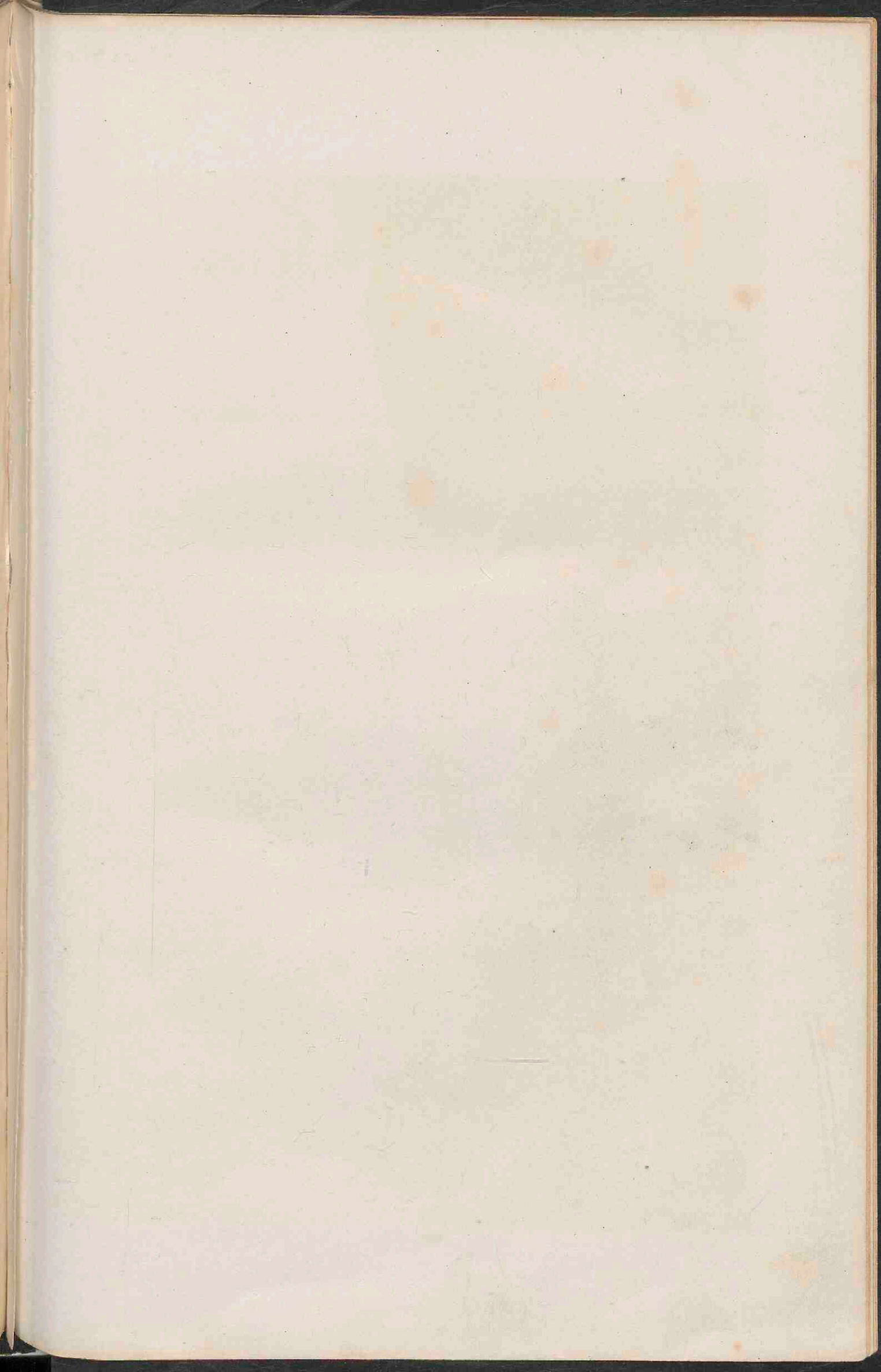
Behalve met het euvel der pestilente lappen, had de Jaarmarkt ook nog te worstelen met den Kerkeraad, die haar beschuldigde als een bron van onzedelijkheid te zijn. De Vroedschap nam haar, echter, met het oog op 't voordeel der burgers en van Stads-kasse, krachtdadig in bescherming, doch weerde voorshands de wafelkramen, en liet geen rijfelaars of dobbelaars meer tot haar toe. Langzamerhand, evenwel, slopen de een en de ander toch

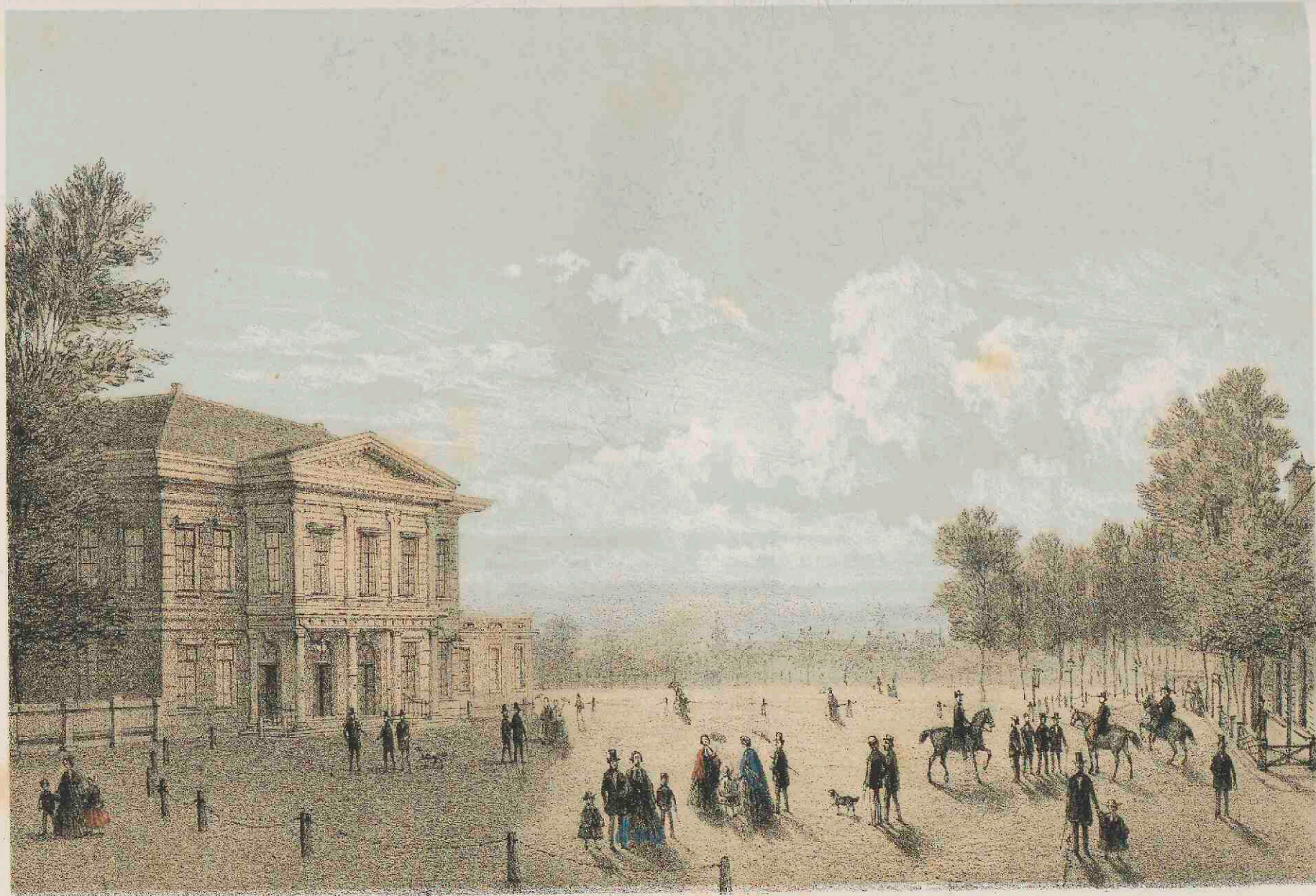
weêr binnen, en zoo bleef de kermis, tot op onzen tijd, voortdurend in stand, maar telken jare met verlies aan luister, naarmate de magazijnen en winkels alomme in de stad toenamen, waar men, bij ruime keus, tot lager prijzen alles te koop vindt, wat, in vroeger dagen, bij het bestaan der Gilden, de burger en de landman slechts éénmaal 's jaars, op de vrije markt, voor een minderen prijs bekomen kon.

Vóór de groote Kerkhervorming, was de Marie-plaats driemalen in 't jaar getuige van eene buitengewone levendigheid, eerstens bij het feest harer kerkwijding, dat op den 8. September plegtig werd gevierd, terwijl voorts ook, den 2. Februarij, de Lieve-Vrouwe-Lichtmis er aanleiding gaf tot een grooten, luisterrijken omgang, met was-fakkels, die een geschenk waren van den Stedelijken Raad. De Bisschop en geheel de Magistraat der stad nam aan die processie deel, en 's avonds werd dit feest voortgezet, met vrolijk gedruisch, tot laat in den nacht. — Een derde aanleiding tot vreugde vonden de landlieden (die jaarlijks, op een bepaalden dag, in de stad hunne pacht en tienden moesten komen betalen) in een feestmaal, dat hun dan hier werd aangeboden, en waarbij bier en wijn niet werden gespaard. Toen, in later tijd, niet meer de pachters, maar hunne knechts, ter betaling, derwaarts kwamen, ontaardde dit feest van lieverlede in eene baldadige zamenkomst, zoodanig, dat de Heeren van Sinte-Marie, op grond van gedurige vechtpartijen en stoornis der rust, den Raad, in 1598, tot het besluit bragten der afschaffing van dit vroeger geheel schuldeloos onthaal.

Ziedaar alles, wat wij opmerkenswaardigs nopens de thans zoo vreedzame Marie-plaats, met hare dagelijksche Groenmarkt, hier meenden te moeten aantekenen, om nog, ten slotte, daarbij te voegen, dat de vermaarde Marie-pomp, — die niet slechts Utrechts ingezetenen, maar ook de hoofdstad, Amsterdam, met, wekelijks, zes honderd kruiken van het uitmuntendste welwater verkwikt, — eerst dagteekent van tusschen de jaren 1616 en 1622, als wanneer zij met een houten omkleedsel was gedekt, dat eerst zeven-en-dertig jaren later door een hardsteenen hulsel werd vervangen. Sedert de slooping der Mariekerk, is deze pomp, die vroeger tegen dat gebouw aan stond, verplaatst geworden, en verfraait thans het plein van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, waar zij, voor de naaste omwoners, op den Springweg, en in de Zadel- en Marie-straat, als een onuitputlijke laafnisbron, te midden in, prijkt.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Grand P.W. - 1. Water-Block

SCHOUWBURG

DE SCHOUWBURG.

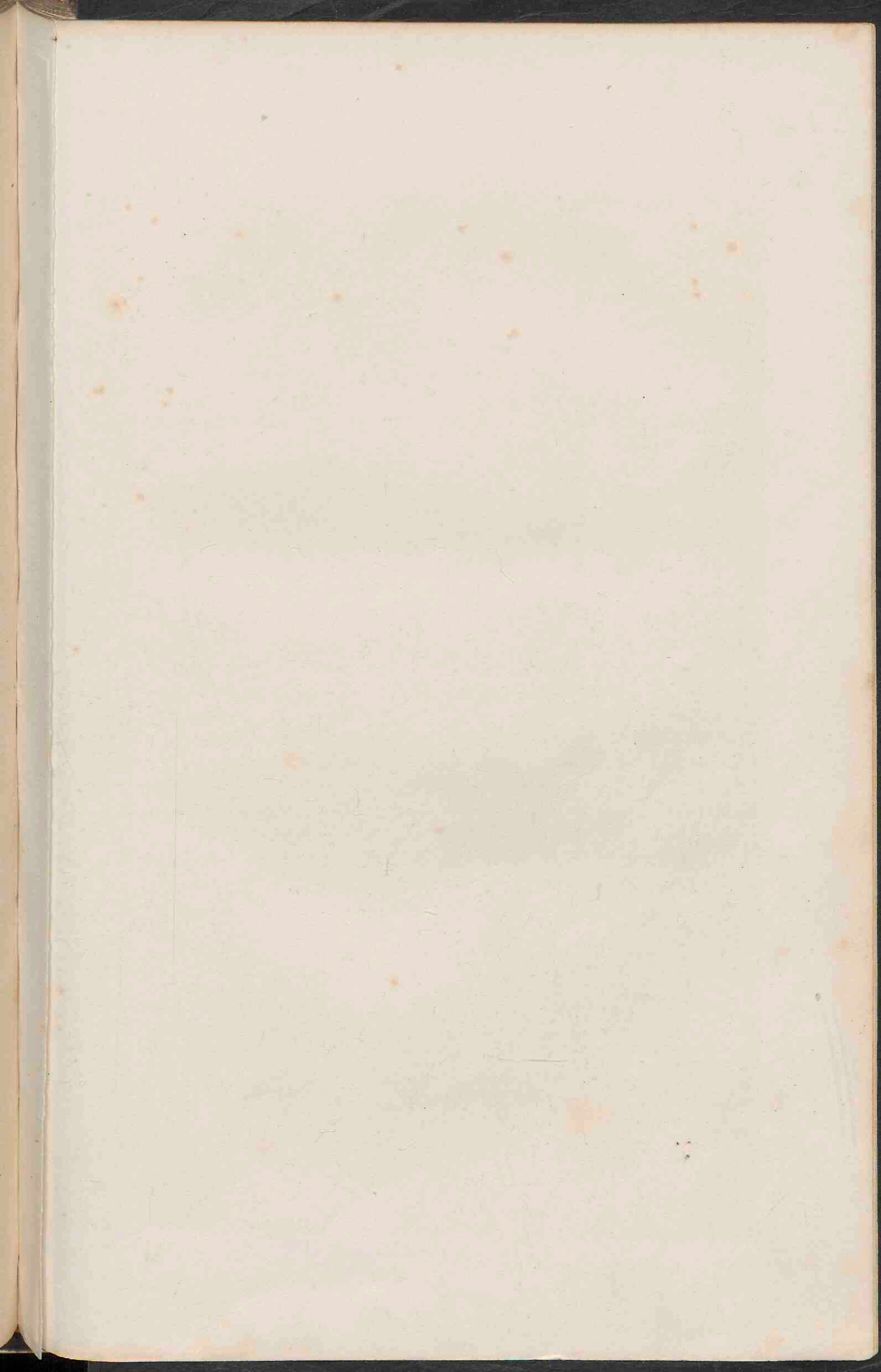
De XV. en XVI. eeuw zag òf in de kerken, òf op de straat, spelen van sinnen, mysterie-spielen, tafereelen van geestelijken of wereldlijken aard, vertoonen, waarop het volk buitengemeen scheen gesteld. Zoo, bijvoorbeeld, toen Keizer Karel V., den 14. Augustus, 1540, Utrecht bezocht, werd hij, op zijn weg naar den Dom, verrast door eene mimische voorstelling, hem ter eere op de Wees- en Gaardbrug gegeven, en waarbij eenige als Wilden en Turken uitgedoste personen de daden verhieven, welke Karel tegen Soliman en Barbarossa, als „vyanden van den kersten geloefe” had verrigt. — Het spel van Koninck Herodes, of der Driekoningen, werd — A°. 1418 — vertoond in den Dom, en de Raad verbood daarbij, „dat nyemant eenige onsedicheyt en bedrieve, want men se na occasie der saken sel corrigeren.” Te dier gelegenheid stelden drie kanoniken, prachtig als Vorsten gekleed, de drie Koningen voor, die den Verlosser der wereld in zijne kribbe geschenken kwamen aanbieden, terwijl Jozef en Maria door kapellanen werden vertoond. — In Sint-Jacob werd het spel der Opstanding voorgesteld, met de drie Maria's, door drie kanoniken vertegenwoordigd aan des Heilands graf. — Na 1495 vindt

men van dergelijke vertooningen in de Utrechtsche Buurspraakboeken geen melding meer gemaakt. — Nagenoeg eene gansche eeuw later, speelden de Hiëronymus-klerken, — „ettelyke jonge borgers-kynderen” — of de Latijnsche Schooljeugd, hetzij in het Convent, hetzij op de Stadhuisbrug, in 't Latijn, of in 't Duitsch, tragie-comedies, onder anderen — A^o. 1575 — de Medea van Seneca, den Hecastus van Philippus Morus, en de Andrisca, eene Fabel, door Macropedius, voor zijne leerlingen, als tooneelstuk, opgesteld. — In 1586 werden, intusschen, alle kerkscholen afgeschafte en leest men dan ook van dergelijke voorstellingen niet meer. — Tijdens het schrikbewind der Franschen, in 1672, werd er, in Paushuize, voor den Hertog van Luxemburg, door een troep Italiaansche tooneelkunstenaars komedie gespeeld. — In het begin van 1700 gaven eenige liefhebbers tooneelvertooningen in het voormalig Bisschopshof, bij de Donkeregaard, en eerst tegen het laatst dier eeuw, vindt men een eigenlijken Schouwburg, het eigendom van zekeren heer Koppendraye, doch kleiner van omvang en meer zuidwaarts, dan het tegenwoordig Schouwburggebouw, op het Vroeburg gelegen. — Toen Lodewijk Napoleon, in 1807, zijn bewindszetel te Utrecht vestigde, werd er de Koppendrayersche Schouwburg tot een Koninklijk Theater verheven, en zijn daar eenige Fransche stukken ten tooneele gevoerd. Dit geschiedde ook den 27. Januarij, 1808. In den vroegen morgenstond van den volgenden dag, evenwel, werd die Schouwburg in de asch gelegd: men had 's Konings loge hoogst onvoorzigtig verwarmd, en daardoor een fellen brand veroorzaakt, die 's nachts tot uitbarsting kwam, en zoodanig dreigend toenam, dat men alleen, door het Theater omver te halen, de omliggende huizen aan de vlammen onttrekken kon. — Nu moest er, met spoed, voor een anderen Schouwburg gezorgd worden. Den 2. Februarij geschiedde de aanvraag bij het Stedelijk Bestuur: de Koning verlangde, dat men in de Stads-Muziekzaal een Theater zou improviseren, met eene koninklijke Loge, voor zes personen, en die verwarmd moest worden „zonder gevaar.” Binnen de zes dagen werd het koor der grijze Mariakerk, tot dusverre Stads-Concertzaal, herschapen in een zoogenaamd Théâtre royal. — Weldra, echter, taande het aan Holland vreemde koninklijk gestarnte, en gaf Lodewijk, voor zooverre noodig, den eigendom dezer Schouwburgzaal aan de Stad terug. — Nu sukkelde men met dit gebrekkig Tooneel nog tot in 1814 voort, als wanneer het aloude Muziekcollegie: „Amat alta silentia Musa” zija zetel daar ter plaatse weër hernam, om, eerst in 1847, naar het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen overgebracht te worden.

Teneinde, middelerwijl, in de behoefte voor Utrecht aan een Schouwburg te voorzien, beijverde zich een ondernemend burger der stad, de Heer Cornelis van Leeuwen, om, zoo uit eigen middelen, als door aandeelhouders, voor dat doel een gebouw tot stand te brengen, waarvan den 20. September, 1820, de eerste steen is gelegd, en dat den 9. Julij van het volgende jaar met Nomsz' Treurspel, Maria Stuart, werd ingewijd. De hoofdrollen, Leycester, Maria en Elisabeth, werden uitstekend vervuld door den beroemden Andrijs Snoek en de voortreffelijke Dames-tooneelkunstenaresen Kamphuizen en Grevelink. De Heer Maarten Westerman had voor die gelegenheid een Dichtstuk vervaardigd, dat door hem met vuur werd voorgedragen, waarna de Arme Dichter, het meesterstuk van den Heer Rombach, aller-uitmuntendst door dien hoogbegaafden Acteur werd gespeeld.

Onderwijl men den tegenwoordigen Schouwburg bouwde, had de Heer Van Leeuwen, met goed gevolg, voor tooneelvertooningen, in eene loods, op het Vreeburg, gezorgd. Hij-zelf was, met den timmerman Van Dorssen, de ontwerper van het nieuwe theaterplan, eenigermate naar dat van den Amsterdamsche Stads-Schouwburg verordend. De decoratiën werden grootendeels door de kunstschilders Wonder en Kramm kostloos ontworpen en uitgevoerd. Na het overlijden van den wakkeren man, ging — 2. Januarij, 1842 — de Schouwburg, bij openbaren verkoop, in andere handen over, en verwisselde sinds nog twee malen van eigenaar, tot, eindelijk, thans de Heer J. Eduard de Vries, Directeur van den Stads-Schouwburg der Hoofdstad, Utrechts Tooneelgebouw heeft overgenomen en ingerigt naar den eisch des tijds, die, even als vier eeuwen vroeger, voor het volk, dramatische voorstellingen verlangt, en, zoo al niet onder de benaming van Sinnespelen, Battementen en Sotte kluiten, dan onder den titel van Tragedie, Comodie, Opera en Ballet. De wijsste aller Koningen heeft, naar waarheid gezegd: „Er is onder de zonne niets nieuws.”

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Stevens, P. W. & Weger, Utrecht

ZWEM- EN BAD- INRICHTING.

DE ZWEM- EN BADINRICHTING.

sedert ruim een dozijn jaren, zijn de ligchaamsoefeningen, onder den naam van Gymnastiek bekend, meer bepaald het voor- en onderwerp geworden van theoretische bespiegeling en practische toepassing bij de opvoeding ook der Nederlandsche jeugd. Onze Germaansche familie, daar boven, aan Moezel en Oder, aan Necker en Rijn, had, reeds lang vóór het grootte Revolutiejaar 48, onder de leiding der Jahns en Eulers, het ontluikende geslacht, op de wijze der oude Katten, onze gezamenlijke stamvaders, zóódanig in het klauteren en springen afgerigt, dat er, eindelijk, geen ander middel tot Duitschlands „Beruhigung” meer overbleef, dan de manhafte „Turnergesellschaften,” uit wier boezem de „Freischärler” waren te voorschijn gekomen, met een zoet lijntje, weér onder den duim der „Polizei” te brengen, die zelfs genoodzaakt was, Duitschlands grooten Gezondheids-Apostel, Ernst Mahner, in allen ernst, aan banden te leggen, daar het scheen, dat zijne vingeroefening zich boven alle maat en denkbeeld ontwikkeld had, zoodat 's mans rapheid en radheid, eindelijk, zelfs ontaard waren tot het hoogste punt van overgaauwheid, maar waarbij de maatschappij gevaar liep van groot verlies! — De Liedertafels en de Boogschutterijen stonden met Duitschlands

groot „religiös-politisches Geist-und Körper-Erziehungs-Anstalten-System” in naauw verband, en zoo zagen wij, met den Russischen schommel en den Duitschen springbok, ook bij ons, langzamerhand, aan den Amstel en de Maas, ja, tot aan het Spaarne en aan de Vecht, aan de Merwe en aan de Schie, de vanen van Sint-Sebastiaan en Sint-Cecilia hoog opgestoken en naast de banieren van Jong-Sparta, Callistenaia, Olympia en Odin vrolijk ontplooid. Doch, zonderling, zal men welligt zeggen: in een land van nagenoeg louter water, werd bijna nooit van Baden gewaagd. Wel waren, van ouds, de Hollandsche Bleekerijen beroemd, en zuiver linnen behoorde immer tot de gloriepunten der huishouding eener echt-Nederlandsche vrouw; maar van het eigenlijk Baden-gebruiken had men, buiten soms een waterkuip in de ziekenkamer, geen weet, en daar was een oud Poëet, die van de Badwateren bijtend zelfs getuigde, dat hij er menigeen te paard heen had zien trekken, die er te voet uit was wedergekeerd! Evenwel, enkele rijke lieden togen vóór lang reeds naar de Duitsche Badoorden, echter minder om de zoogenaamd weldadige Bronnen, dan wel om de lieve Conversatie en het animerende Spel: men kan toch ook niet geheel een kikker worden, zeide men, en drie zomermaanden lang doorbrengen enkel in een Bad! Intusschen begon, zoolang er nog geen Pleiziertreinen ingerigt, en de vice-versâ Stoombootkaarten langs den Rijn nog onbekend waren, ook onze middelklasse, met het oog op de fatsoenlijkheid, mede eens uit te zien naar een of andere kreek of plas, waar zij de groote wereld eenigzins zou kunnen leeren nazwemmen. Scheveningen en Zandvoort lagen voor de deur, maar het zeesop schrikte toch nog de meeste liefhebbers af, en men liet dit liever aan Janmaat over, of aan dezen en genen lammen Duitschen of Russischen Prins, om zich dan vooreerst maar te vergenoegen met een slibbad, bijvoorbeeld, te Amsterdam, in het Rokin, of met een zwemstrijd, voor Nijmegen, op de Waal. — Middelerwijl batonneerde de hoop der toekomst, Jong-Holland, op zijn best. Geest- en ligchaamskracht moest — zoo heette het — met elkaër gelijken oefeningstred houden, om, zodoende, een reuzen-geslacht te vormen, dat, wederom, als voor drie eeuwen, de schrik zou worden van geheel Europa, te water en te land: echt Bato's kroost, gevoed aan de uijers van moeder Cambrina, zoo als eenmaal Romulus en Remus aan de speen der Wolvin. Er zal echter nog al vrij wat nagemaakt Beijersch bier uit de schedels onzer verslagen benijders en belagers geslorpt moeten worden, alvorens onze Lotelingen weêr zullen gebragt zijn op de onnoozele militie-maat, en men de dienstplichtigen tot den krijg niet meer naar de Gemeentehuizen zal zien heendragen — zoo als geschied is — op den arm hunner gediensstige moei. ô, Schimmen van het voorgeslacht,

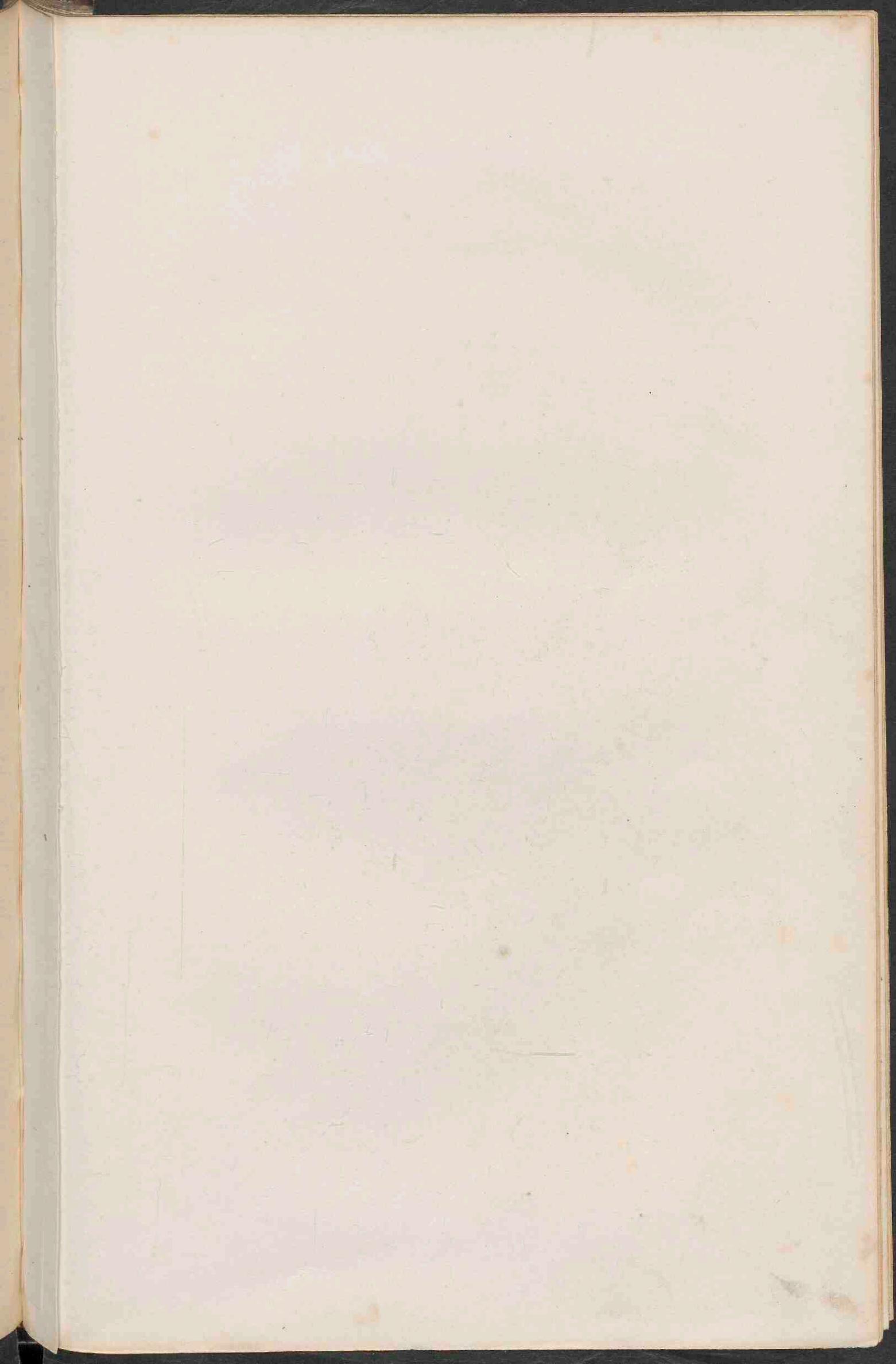
ô, jongens van Jan de Wit, die, zonder de kunstmiddeltjes van het hedendaagsche volk, door eendragt, in allerlei beteekenis, magtig waart; ô, met welk eene gewaarwording moet gij uit hooger sfeer op de laagte van ons standpunt neêrzien, bij al die beweging van onrust, bij al die woeling van onverstand, bij al die proefnemingen zonder eenig resultaat, bij al die voorwendsels van nut en heil, doch waaruit niets anders wordt geboren dan verwarring en schijn! Ons volk verlaat zijne kostbare, kalme buitenplaatsen, met al haar comfort, om ze, in het schoonste jaargetijde, te gaan verwisselen voor onstuimige Badhôtels, waar men, veelal, door het onhebblijkst nachtbezoek, niet eens kan rekenen op een rustig bed; ons volk, voorheen geacht en gevreesd op den oceaen, wordt nu afgeplukt en uitgelagchen door een brooddronken „Oberkelner,” in een of ander droog bad; ons volk, van ouds Batavieren genaamd, — en op dien titel niet weinig trotsch en gesteld! — schermt, ja, nu wel, met een stok en een degen, doch meestal — gelijk Donquichot — gelukkig bij gebrek aan vijanden, regt toe, in den wind; ons volks blijft, in weêrwil der gevoelige lessen van nu langzamerhand eene geheele eeuw, toch maar doorkuieren aan den leiband van vreemden, die aan het goede Holland alles kunnen kwijt worden: minerale wateren, klopgeesten, retourbiljetten, holowaypillen, en baddoctors, — op de onsterfelijkheid gepromoveerd; ons volk hunkert, zoo goed als heel Europa, naar Duitschlands „Heilquellen” en naar de Roulet. — Wel nu dan, roulez, comme tout le reste! en, wie door de ondervinding niet wijs zal zijn geworden, hij verdient, zeker, eene plaats in de eerste klasse van een Gesticht, — volgens de tegenwoordige wijze van fatsoenlijk spreken, — het Manicomio geheeten, doch waarvan Vondel gezegd heeft:

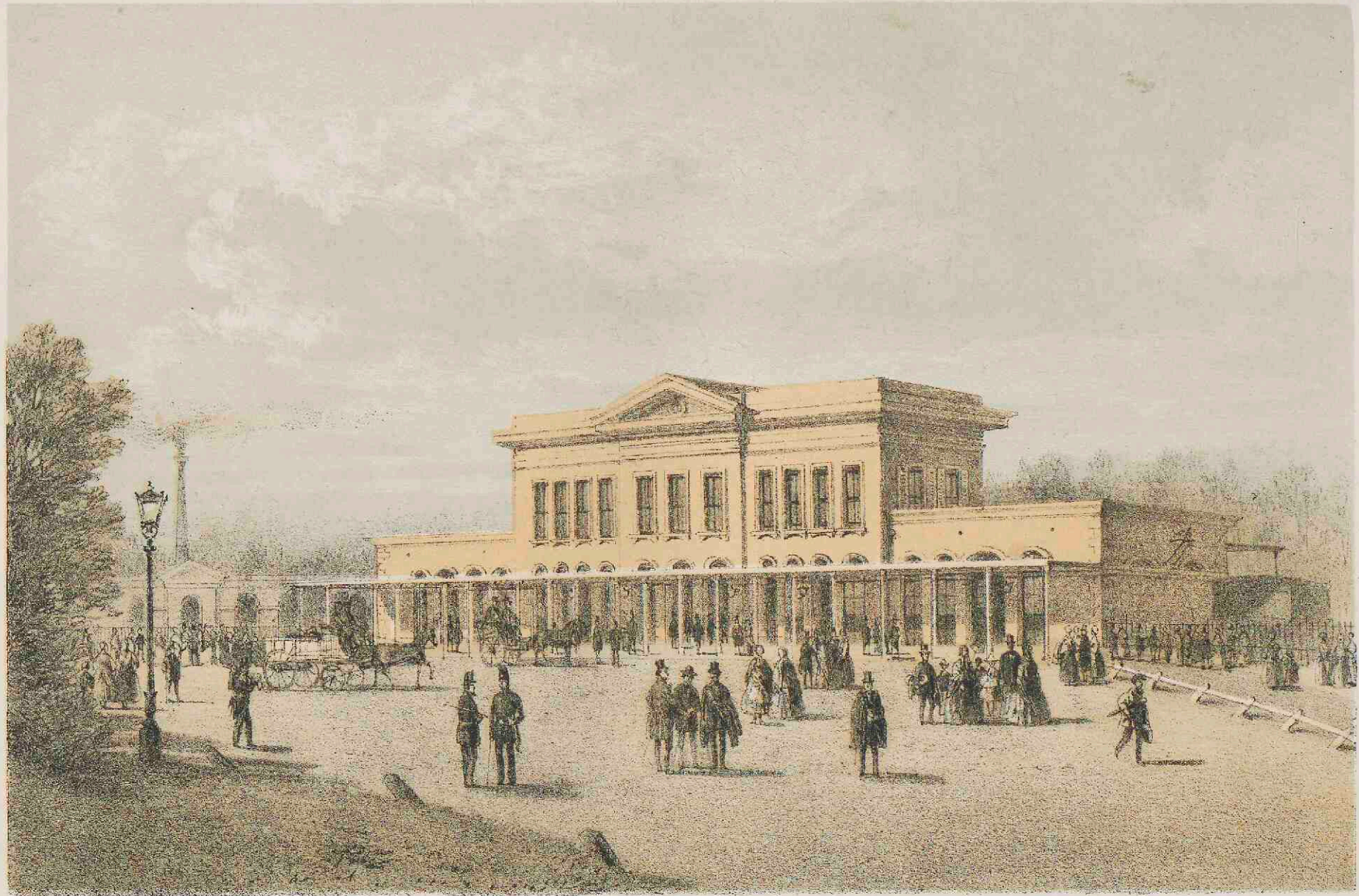
Die met krankheit van sinnen syn begaeft,
Worden daer gespyst en gelaeft.

Meen, evenwel, niet, waarde Lezer, dat wij, in onze zwartkijkerij, ongenadig den staf wilden breken óók over de Zwemschool van den Heer Abspoel, gelijk over nog zooveel méér nuttigs en voortrefflijks, als door dien-zelfden bekwamen, wakkeren en ijverigen Gymnasticus voor Utrecht tot stand is gebracht; — ô neen: met verstand geleid, is, zeker, de Gymnastiek, en, daarmee gepaard, het Zwemmen, allerheilzaamst voor de jeugd, en ligt, in beiden, stellig, de kiem van veel goeds. Dat wordt dan ook algemeen zoo begrepen, en de bloei der Utrechtsche Zwem- en Badinrigting getuigt voor haren doelmatigen, ja, fraaijen aanleg, zonder dat dit door ons hier nog behoeft te worden herhaald.

De ondernemer en eigenaar heeft alle eer daarvan, en men kan zijn werk gerust, zonder vrees van te worden tegengesproken, aanduiden als een uitmuntend model voor al dergelijke Etablissementen, wáár dan ook opgericht. Voor de Utrechtenaren vordert het geene aanbeveling meer: daar zijn zóóveel deelnemers, als waartoe er slechts eenigermate plaats is; — maar, Landgenooten-vreemdelingen, die naar Hamburg, Wiesbaden of Karlsruhe op reis gaat, u raden wij, in alle opregtheid, dat ge, op den terugtogt, een paar dagen halt maakt te Utrecht, om daar wat uit te rusten en weêr op uw gemak te komen: hiertoe kan dan niet weinig bijdragen, dat ge u eens gaat verfrisschen en het bergstof wat afspoelen, aan de kruisvaart, in het badwater van den Heer Abspoel, wiens buffet tevens ruim voorzien is, des noods, ook van Steinberger-Cabinet in Boxbeutels, en van echt Beijersch bier.

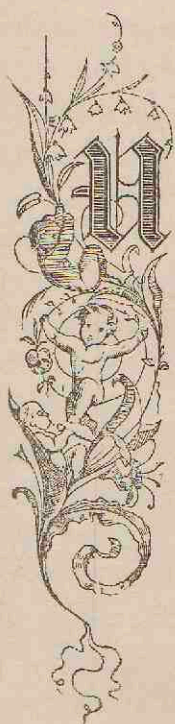

Steel, P. W. & W. J. D. D. D.

STATION RIJNSPOORWEG.

DE RIJN-SPOORWEG-STATIONS-GEBOUWEN.

it alle oogpunten beschouwd, van elke zijde, levert Utrecht een treffend panorama op, overal met zijn statigen Dom plegtig te midden in, als het kernpunt der historisch zoo bijzonder merkwaardige stad; maar vooral fraai is de plek, waar de bezoeker der hoofdplaats van het Sticht door den stoomwagen, uit Amsterdam, Rotterdam, of Arnhem, twee-en-twintig malen daags, van 's morgens tot 's nachts, in oneindige drukte, heen en weêr wordt overgebracht aan zeker eene der woeligste Spoorweg-stations van geheel het land.

Toen, voor vijf-en-twintig jaren, de Spoorweg-aanleg van Amsterdam naar Haarlem zoo angstvallig gewikt werd en gewogen, schenen velen in die langdradigheid het voorteeken te zien onzer volkomen uitsluiting van de algemeene Europesche stoombeweging, en gingen toen sommigen, met ergernis en woêrzin, den Hollandschen doodslaap te gemoet, als waaruit geen ontwaken meer mogelijk zou zijn. Die bange droom is echter niet verwezenlijkt, maar, langzaam aan, en altijd door, heeft men ook bij ons ontwikkeld en ingevoerd, wat noodig was, om in den kring der beschaving zich meê te kunnen

bewegen, en deel te hebben aan den even breideloozen, als snellen gang der eeuw.

Slaan wij een blik terug naar het jaar 1772, dan vinden wij daar een paar wakkere Hagenaars, de Heeren Van der Goes en Bourcourt, die concessie vragen tot het aanleggen van den eersten grooten straatweg, hier te lande, te weten, van 's Gravenhage naar Haarlem. Groot en menigvuldig waren de bezwaren, die daartegen destijds van alle kanten werden ingebracht: sommigen toch vonden het eene ongerijmdheid, om een steenweg te willen hebben dáár, waar zoo een heerlijke zandbaan bestond; de eigenaars der buitenplaatsen beweerden, dat men door het geraas en gerammel van zulk een straatweg gevaar liep van niet rustig meer te kunnen slapen; de boeren kwamen met weêr andere grieven tegen den beoogden steenweg op, als waartoe zij hunne paarden nu, bij het ter markt rijden, vooraf van hoefijzers zouden moeten voorzien, terwijl daarnevens nog kwam het gevaar, waarin hunne cijeren en groenten zouden zweven van vernietigd of bedorven te worden, door het hodsens op eene dergelijke baan. Wie lust heeft, kan al die jammerklagten lezen in de Resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland, op het voornoemde jaar, en dan tevens daarbij zien, dat de aangevraagde concessie..... niet werd verleend! Eerst in 1804, bragt Schimmelpenninck, de wakkere Raadpensionaris, den bedoelden weg tot stand: meer dan dertig jaren waren er noodig geweest, om dien triomf voor te bereiden. — Had het Noordhollandsch Kanaal, het Entrepôt, de Gazverlichting en de Duinwaterleiding, in de Hoofdstad des Rijks, jaren lang, alvorens te zegepralen, een strijd van te zijn of niet-te-zijn door te staan, op leven en dood, — vooral de invoering der Spoorwegen hier te lande kenmerkte zich door den hevigsten worstelkamp van veelvoudige en veelsoortige ongerijmdheden, opgehoopt in twee, te Delft, in 1834, uitgegeven boekdeelen, vol „Bedenkingen tegen een IJzeren Spoorweg naar Keulen uit Amsterdam.” Doch wederom waren er schrandere Staatsmannen, als Falck en Van Tets, maar vooral een Goudriaan, Hoofd-Ingénieur van den Waterstaat, die zich, te zamen, met zoodanige kracht boven de kleingeestigheid van de meeste adviezen der stedelijke, provinciale, ja, zelfs hooge-gouvernements-autoriteiten wisten te verheffen, dat er, eindelijk, wel concessie moest worden verleend, alware het dan ook maar alleen, om de proef te nemen, of werkelijk, zoo als men beweerde, het reizend publick, door zulk eene ongelooflijke snelheid van beweging, de adembaling volkomen zou worden belet! Daar stak men de schop in den grond, en weldra was de lang en hardnekkig

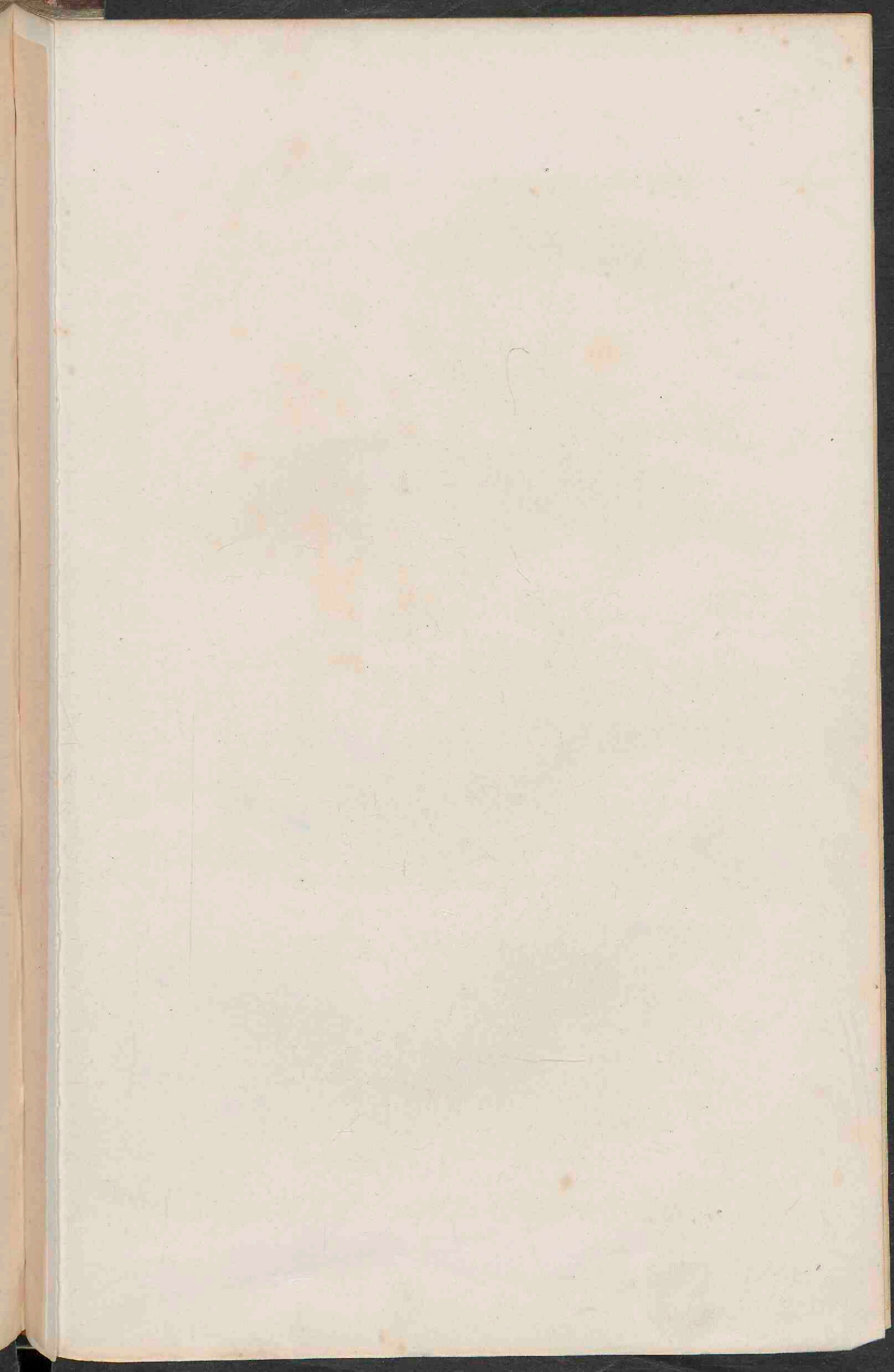
betwiste mogelijkheid bewezen, dat in een moeras, als tusschen Amsterdam en Haarlem gelegen, wel degelijk een Spoorweg kon worden aangelegd; en, toen nu eenmaal de baan gebroken, en overtuiging in de plaats van twijfel en loochening getreden was, kon niemand den tijdstroom meer keeren, en, na verloop van nog geen twintig jaar na de eerste proef, zullen wij Nederland, van elke zijde, den ijzeren arm zien vasthechten in het kolossale ligchaam, dat straks alle volken der aarde als tot één wezen verbindt.

Het Stations-koffijhuis, tevens Hôtél, van den Heer Limbeek draagt, door zijn fraai uiterlijk, tot opluistering van het omliggend breed terrein niet weinig bij. Dat uitgestrekt gebouw, met aangrenzenden tuin en het schoonste uitzigt, zoo over de naast-bijgelegen landerijen en singels, als op de stad-zelve, biedt het publiek, in de ruime benedenlokalen en bovenzaal, de aangenaamste gelegenheid tot gezellig onderhoud en verkeer, meermalen door muziek afgewisseld; terwijl het bont gewoel der tallooze vreemdelingen, van en naar de gedruige spoortreinen stroomende, bijzonder deze plek, boven vele andere uitspanningsplaatsen, in het schoone getijde, doet verkiezen voor een langer of korter oponthoud. Als Logement onderscheidt zich dit Hôtél door zijn keurig meublement, door eene goede bediening en door eene wèl-ingerigte keuken, die, alle uren van den dag, de beste koude en warme spijzen oplevert. Geen wonder, dat alzoo vele aanzienlijke personaadjes uit den vreemde, Duitschers en Russen vooral, sinds nu een paar jaren, het Hôtél van den Heer Limbeek, bij voorkeur, hebben bezocht, en dat Prins Frederik der Nederlanden, met zijn gevolg, er, bij het meermalen doortrekken, geregeld gebruik van maakt, en er zelfs altijd heeft een beschikbaar appartement.

Ook de Spoorweg-administratie heeft in het Stations-hoofdgebouw een lokaal met buffet, tot wachtkamer, voor de eerste en tweede klasse van reizigers, doen inrigten, op eene wijze, die, in alle opzigten, lofwaardig is, en het publiek in de gelegenheid stelt, om er het oogenblik van vertrek rustig te verbeiden, of er zijne aankomende vrienden vrolijk in te wachten, des verkiezende, met ververschingen van allerlei aard.

Wij kunnen den lust niet onderdrukken, om dit hoofdstuk van ons Album te besluiten met het tafereel, door Da Costa's dichtpenscel zoo treffend gemaald, wanneer hij ons het beeld van den modernen „Vooruitgang" dus meesterlijk schetst:

Een nieuwe loopkring is voor heel deze aard begonnen!
 Uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de bronnen
 Van snelheid, macht en licht. Het helle koolvuurgaz
 Vervangt de tinteling van 't maagdelijke wasch.
 Het zeegevaarte voelt zijn ingewanden leven,
 En roept geen drijfkracht meer van buiten, om te zweven.
 Ja meer! de vrije zee, waarin de stoomboot zweeft,
 En 's aardrijks vaste korst, in ijzren band geklemd,
 Waarop de spoortrein gonst, wedijven met elkander.
 Zie langs zijn tweelingslijn dien felle salamander!
 Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
 Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart,
 Metalen tenten, die, op bliksemende wielen,
 Wat stand houdt, waar hij schreeuwt, verplettren en vernielen.
 Hij runt, hij vliegt, hij rukt, verwaten en verwoed,
 Afgonden in 't gezicht, en bergen te gemoet,
 Die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten.
 De Steden naadren tot elkander; Volken, Staten
 Door kruisen, mengen zich. Eén-zelfde stoomkrachtvaart
 Sleept heel ons menschedom voort, en essent heel onze aard,
 Bij 't ruischen van een zee muzijk- en zangakkoorden,
 Waar 't lied van Strauss meê stent, en invalt met dees woorden:
 „Ziehier uw Goden: Kunst en Kracht en Industrie!
 „En, voorts, geen Eerdienst meer dan de Eerdienst van 't Genie.”

Streekt. P. W. v. d. Weyer. Utrecht

MALIEBAAN.

DE MALIEBAAN.

og geen drie jaren waren er verlopen, sedert de vestiging van Utrechts Doorluchtige School, — 1634 — of de stedelijke Regering, — die, binnen hare muren, Minerva dezen voorloopigen zetel had opgericht, teneinde dien, in 1636, voor een vasten Akademie-tempel te verwisselen, — was er reeds op bedacht, om, tot uitspanning van de kweekelingen harer wetenschappelijke Stichting, eene Maliebaan aan te leggen, op een stuk land, behoorende aan de voormalige Abdij-Oudwijk, en voor dat doel, bij uitnemendheid, geschikt.

Bij het destijds zeer geliefkoosd Maliespel werd niet slechts kracht, maar ook, in hooge mate, behendigheid en oog oefening gevorderd. De baan was, even als voor het thans nog altijd, hier en daar, in gebruik gebleven Kolfspel, rondom afgebakend met eene houten schutting, waarin, aan de boven- en benedenzijde, groote palen stonden, met het Utrechtsche Wapen versierd. Te midden in, bevond zich een kleine ijzeren boog, met hetzelfde Wapen van hetzelfde metaal. De geverwde schutting was afgeteekend met nommers en strepen, om de vaart te kunnen bepalen, welke de ballen hadden genomen over de net-gegladde baan, die, tot 1768,

zeven-honderd-vijf-en-twintig ellen lang was; toen werd zij met de Nieuwe Baan, tot duizend el, verlengd. De oorspronkelijke aanleg kostte vier-duizend-zevenhonderd guldens, waarvan er dertien-honderd tot het planten van twaalf-honderd linden- en zes-honderd iepenboomen werden besteed. In het Maliehuis bewaarde men de kolven, oneindig zwaarder dan onze hedendaagsche, en met lederen handvatsels er aan bevestigd, waardoor men ze kon zwaaijen, tencinde te krachtiger den bal voort te drijven, die de palen moest raken, en voorts, met de minste slagen, geheel de baan doorrollen, onder den ijzeren boog, in 't midden, heen. Tot het jaar 1811, hield de Malieliefhebberij, doch immer flauwer, stand; toen echter verging, voor goed, de lust, om het kostbaar onderhoud van het houtwerk der baan langer van Stadswege te bestrijden: palen en schuttingen werden alzoo weggebroken, en later verving een gemaklijke rijweg het pad, waar, ruim anderhalve eeuw lang, louter vlugge ballen heen en weder rolden, en minstens vier geslachten zich vermaakt hadden met een thans bijkans enkel tot de overlevering behoorend spel.

Toen eenmaal de oude Maliebaan was weggeruimd, geraakten, ter wederzijde, de aangrenzende tuinen, zomerhuizen, of grootere woongebouwen meer los, en kregen zodoende geheel vrije lucht en een veel vrolijker aanzien, waardoor tevens, wederkeerig, de lommerrijke droeven en fraaije verschieten, die hen omringden, merkelyk wonnen in statig schoon.

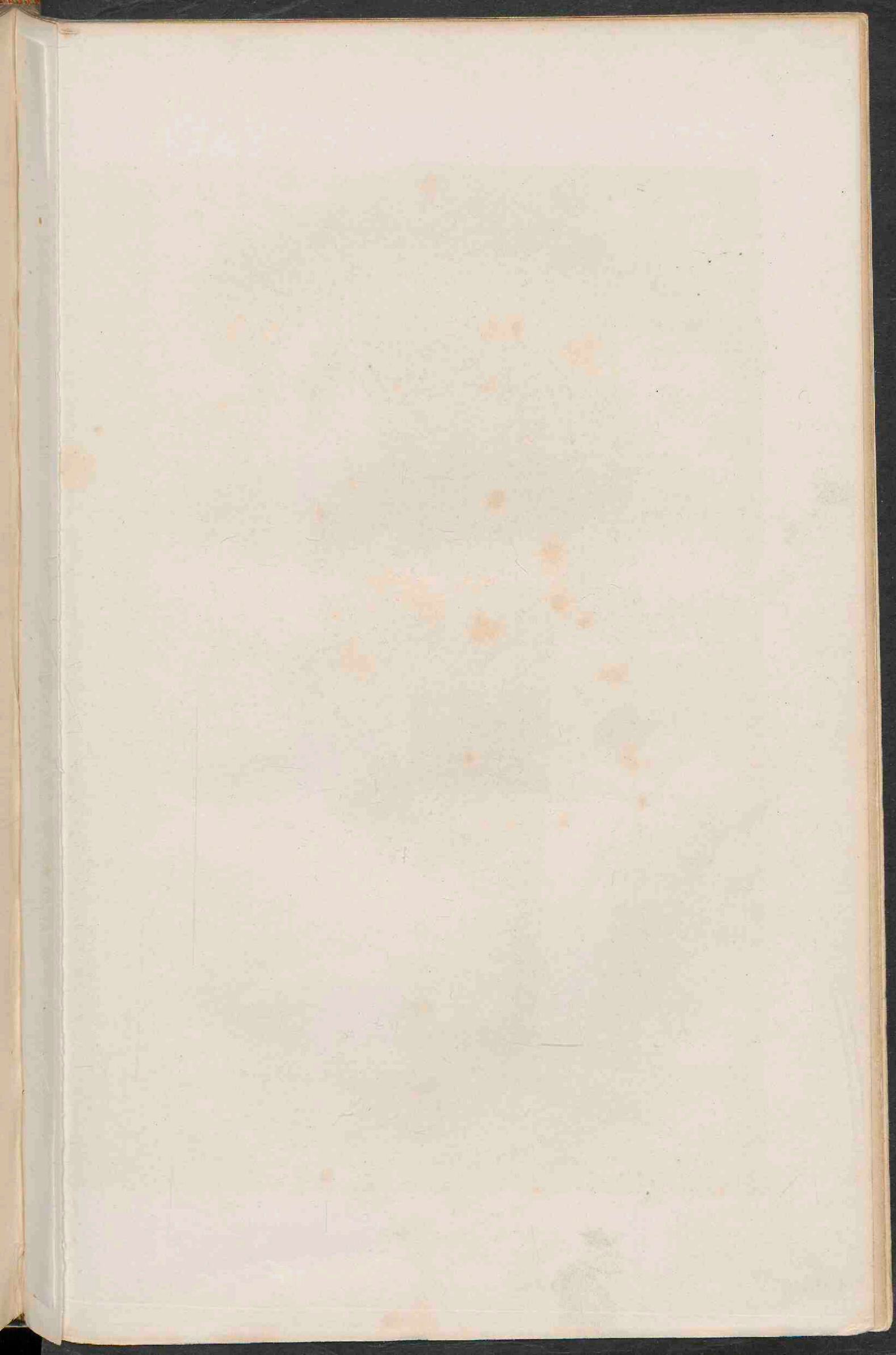
Had Hollands eerste Fransche overweldiger, Lodewijk XIV., in 1672, tijdens zijn oponthoud in Utrechts nabijheid, meermalen de Maliebaan, met uitgedrukt genoegen, bezocht, een tweede Fransche Despoot, Napoleon I., hield er, in den herfst van 1811, eene wapenschouwing over vijf-en-twintig-duizend man troepen, die, eene maand later, — in November van genoemd jaar, — naar Duitschland optrokken, om den geweldenaar tegen Rusland te dienen. In December, 1813, lag de voorhoede der Russische ruitery, bij benden kozakken, die ook onzen vaderlandschen bodem van het juk des vreemdelings kwamen verlossen, terzelfde plaatse, hare hoog-opvlammende wachtvuren rond.

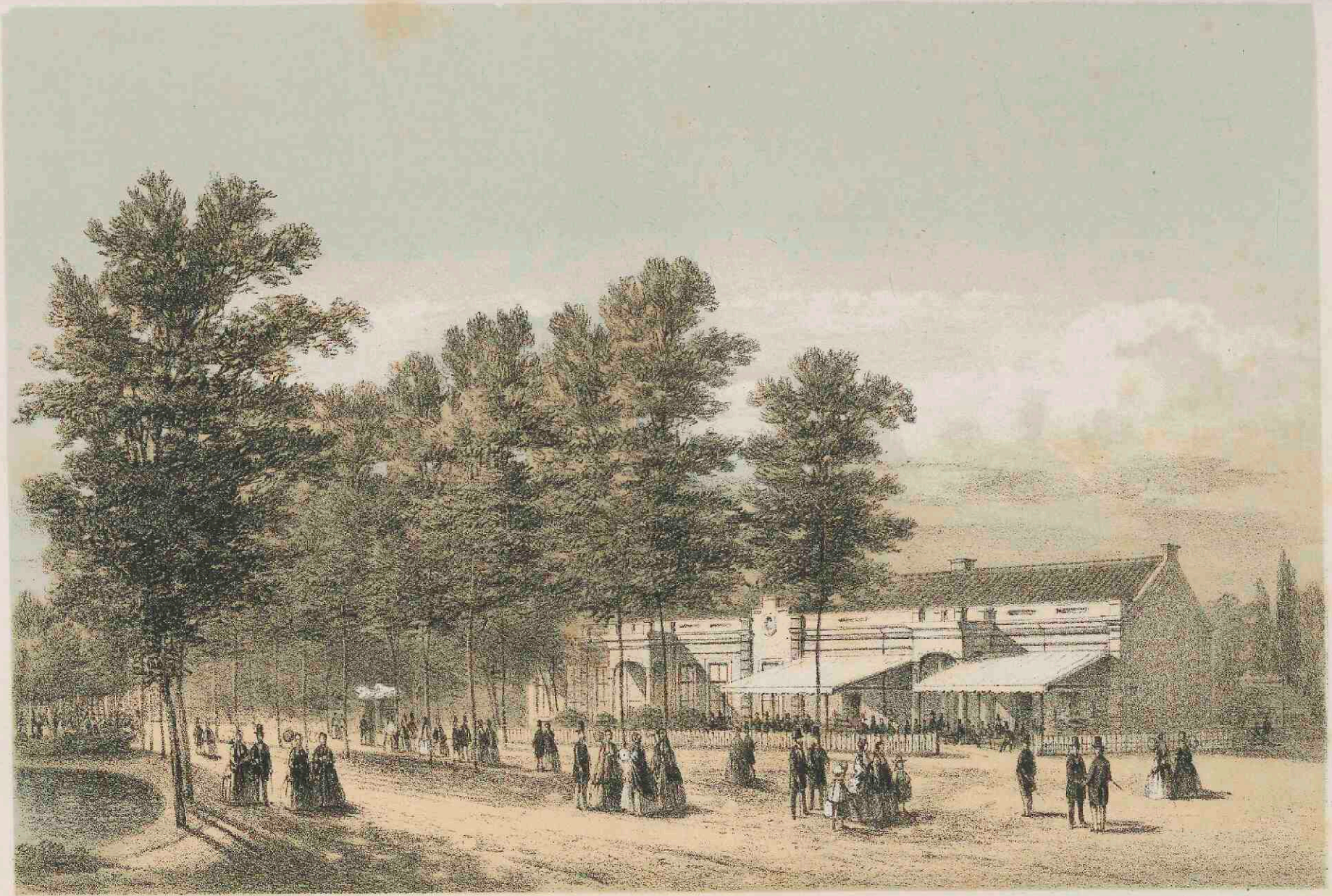
Regts, in 't midden dezzer zeven prachtige lanen, geleidt een wandeldreef naar Achter-Oudwijk, waar, ongeveer zeven eeuwen verleden, drie dagen na de inwijding van Sint-Maartens-dom, de Abdijkerk van Olthwyk, den 24. Augustus, 1171, door vier bisschoppen, werd ingezegend, doch die, in 1584, tegelyk met de Abdij-zelve, is gesloopt, om later herschapen te worden in

een buiten-lustverblijf, waar de beroemde Kinderdichter, Hiëronymus van Alphen, in het laatst der vorige eeuw, woonde, en een gedeelte van zijn leven, in stille werkzaamheid, aangenaam-nuttig heeft doorgebracht. — Na eerst nog tot een Opvoedings-Instituut (van den heer Klein) gediend te hebben, heeft er het oud-lid van 's Lands Vertegenwoordiging, de Curator der Hoogeschool, wijle Mr. Jacob Gerard van Nes, Ambachtshoor van Meerkerk, zijne dagen geëindigd, en ging, na zijnen dood, nu onlangs eerst, het grijze Oudwijk, bij openbaren verkoop, over in handen van een Aannemer, Dirk de Leur. — Aan het einde der Maliebaan, ligt de Oorsprong, het fraaije landgoed van den heer L. F. de Bruyn, van Rotterdam, ter plaatse, waar, vroeger, in de herberg de Nachtegaaltjes, des zondags gekolfd werd en gedanst.

Het voormalig Stads-Malie-huis, — thans particulier eigendom — links, aan den cingel, bij den ingang der Baan, gelegen, veranderde, van lieverlede, gcheel van gedaante en bestemming, en leverde, laatstelijk, schoon dan ook maar beneden-alleen, nog gelegenheid op, om zich, in de onderlokalen, aangenaam te verpozen en te ververschen, bij het genot van een betooverenden zijblik in het heerlijk woudtafereel, dat zich hier ontrolt voor het oog, en waar, 'szomers, op vaste dagen, nabij het Societeitslokaal, Buitenlust, zich de schoone Kapel der Stedelijke Schutterij doet hooren, die ontelbare ekwipaadjes en voctgangers daar in 't rond doet vergaderen, of om ziet wemelen door het statig groen van Utrechts Maliebaan.

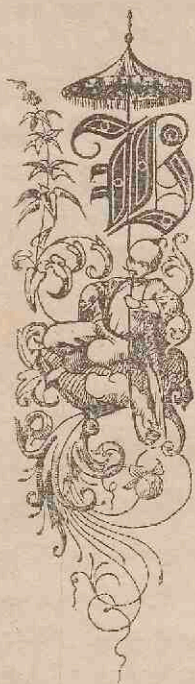
Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs, but the characters are too light and blurry to be transcribed accurately.

PARK TIVOLI

TIVOLI.

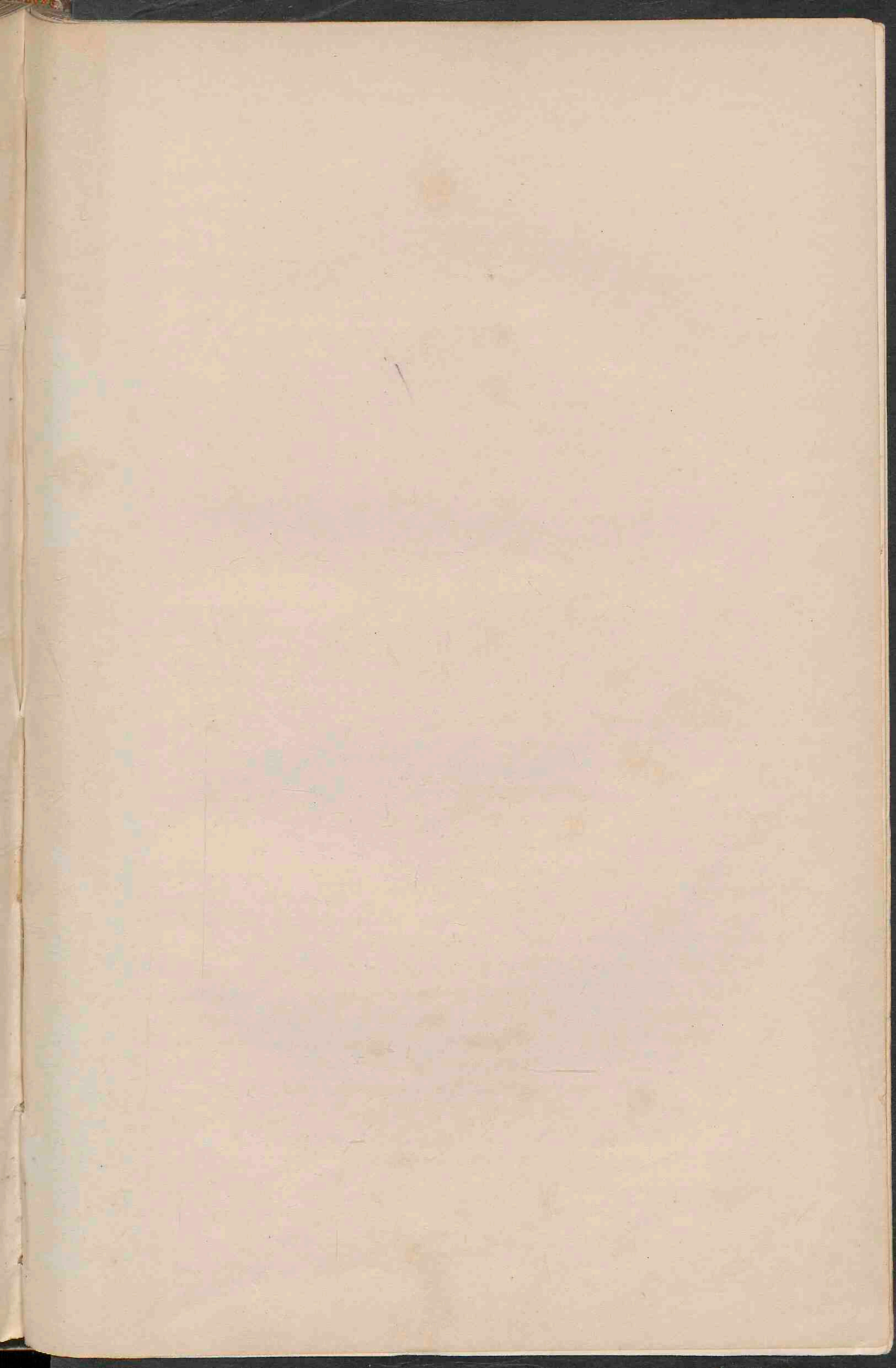

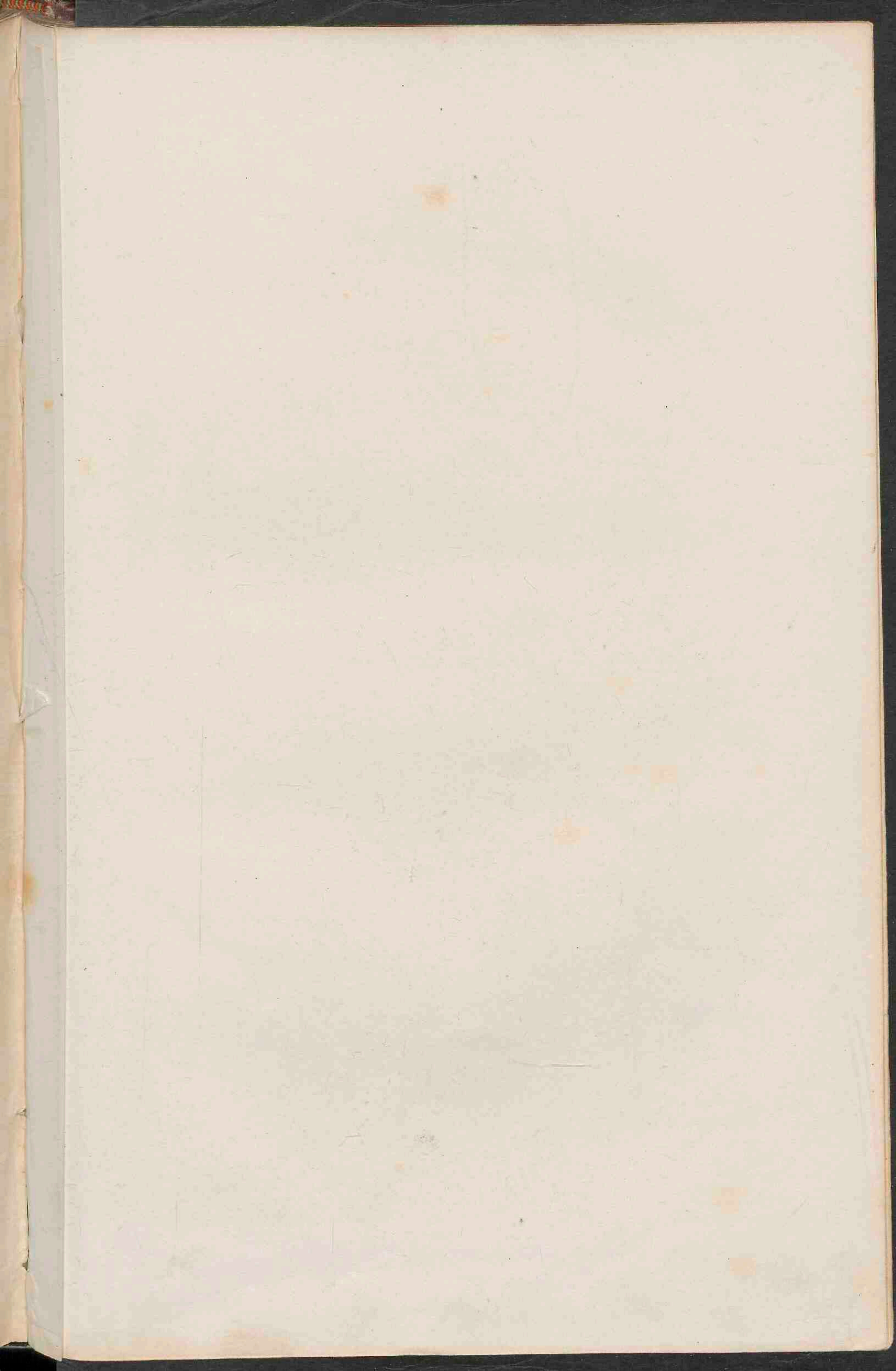
et schilderachtig Plantsoen en de starige Maliebaan mogen Utrechts inwoners en tallooze vreemdelingen in de lieflijke lente, den schoonen zomer en het fraaije herfstgetijde ter vriendelijke wandeling nopen in de grijze hoofdstad van het Sticht, nog een ander lustoord, aan een harer aangename cingels gelegen, trekt en boeit hen door velerlei afwisselend genot. Tivoli, tusschen de Wittevrouwen- en Maliebrug, tegenover 't Sint Lucas-holwerk, is de bij uitstek geliefde vergaderplaats der burgerij en der van elders gedurig toestroomende bezoekers, op zon- en feestdagen, ja, geheel het uitlokkend seizoen door. Het is dáár, dat de Heer Wolters zijn publiek vergast op keur van muziek, voorgedragen door de beste toonkunstenaars, zoo uit Utrecht-zelf, als van Duitschland en der hoofdstad van het Rijk. Dan vindt men er het ruime en smaakvol aangelegde buitenterrein, gelijk niet minder de omliggende lokalen en priëlen, wemelende van wandelaars, en met rustig neêrzittenden dicht bezet. Alle standen der fatsoenlijke bevolking mengen zich hier bont onder een, en, terwijl elk den afstand der maatschappelijke grenzen streng weet te oerbiedigen, wordt zoodoende hier het sprekend bewijs geleverd, dat de samenleving op het gebied der openbare uitspanning, onder de vormen der betamelijkheid, even ongeunsteld-aangenaam kan wezen, als zij bij den gang van het dagelijksch burgerlijk verkeer ernstig-afgebakend behoort te zijn.

De voorlaatste bestemming van het Park-Tivoli en der naast-aangelegen Buiten-Societeits-lokalen was eene Zoölogische Societeit, waarvan den thans Emeritus-Hoogleraar, Dr. Van Lidth de Jende, als Directeur en Eigenaar, de eer der stichting toekomt, en welke achtenswaardige Geleerde, voor weinige jaren, zelf nog aldaar zijne woning gevestigd had, in 't middelpunt eener verzameling van meer dan zestig-duizend stuks zoölogische voorwerpen, zeker, de rijkste Collectie, die ooit in particulier eigendom heeft berust, doch welk prachtig Museum thans uit-een zal geraken, dewijl het den ijverigen natuuronderzoeker, in weérwil zijner lofwaardige pogingen, helaas, niet mogt gelukken, daarvoor ergens een blijvend vereenigingspunt te kunnen vormen, tot luister der Wetenschap in het vaderland, maar, vooral, tot roem der Utrechtsche Hoogcschool.

Intusschen, wie het Sticht bezoekt, en zich in het Lustpark-Tivoli eenige uren van waar natuurgenoegen, onder het gelijktijdig genot van kunst en gezellig onderhoud, gaat verschaffen, trachte ook een blik te mogen werpen in het belendend Kabinet van Zoölogie, aan de Nachtegaalstecg, naast de tegenwoordige woning van Professor Van Lidth de Jende, die, volgaarne, belangstellende bewonderaars van het eeuwig-schoone der natuur den toegang tot de door hem, een leven lang, met diepe kennis, onvermoeide vlijt en verbazende opoffering, bijeengebragte schatten verleent.

Ook nog in andere opzigten, levert het Park van den Heer Wolters menig voordeel op, voor de bewoners der stad en omstreken, die, ter gelegenheid van meer uitgebreide familiefeesten, of voor andere vereenigingen, in besloten kring, de tuinen en lokalen dezer schoone Inrigting, een of meer dagen, in bijzonder gebruik verlangen; en meermalen ziet men op dat fraai terrein groote gezelschappen te zamen komen, met een of ander feestlijk doel, waartoe de plaats-zelve, met hare behoorlijke waranden en onbekrompen ruimte, de gemakkelijkste en lieflijkste gelegenheid oplevert, terwijl de ervaren Kastelein, in al, wat dergelijke bijeenkomsten vorderen, ruimschoots weet te voorzien. Wáár ook de Liefde of de Vriendschap de bekers mogen doen klinken, bij een geurig bruiloftsmaal, of aan een gullen en keurigen disch, nergens zullen zij een plek vinden, zóó lieflijk, zóó vriendelijk, zóó rustig en zóó vrij, als het Lustpark-Tivoli, waarvan de Heer Wolters, voorzeker, den Dichter Vondel zou doen getuigen, dat het, niet minder dan Utrecht-zelf, den naam verdient van: „*Paradijs vol weelde.*”

Steendr. P. W. J. Weyger, Drecht.

HET PLANTSOEN.

HET PLANTSOEN.

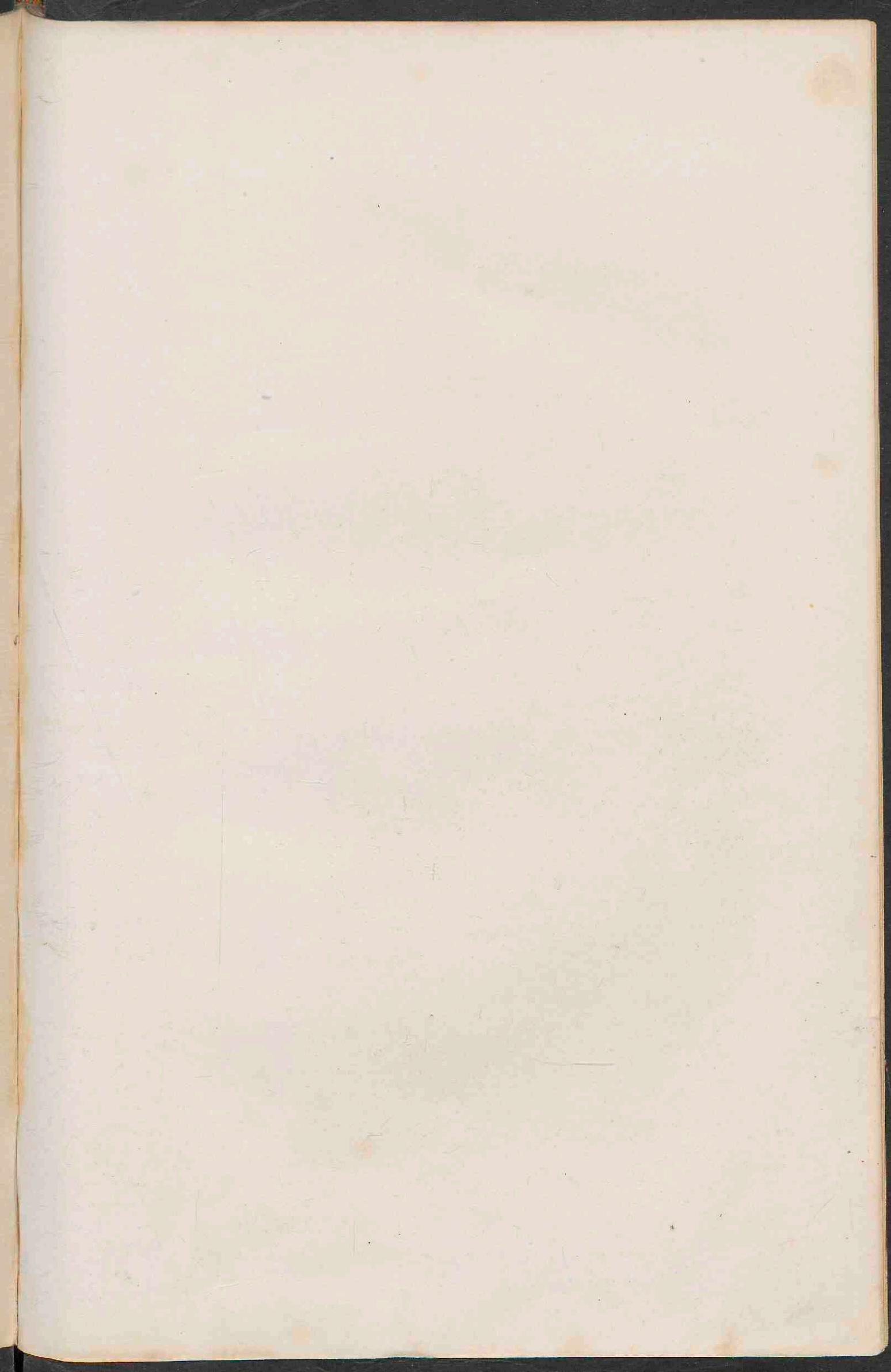

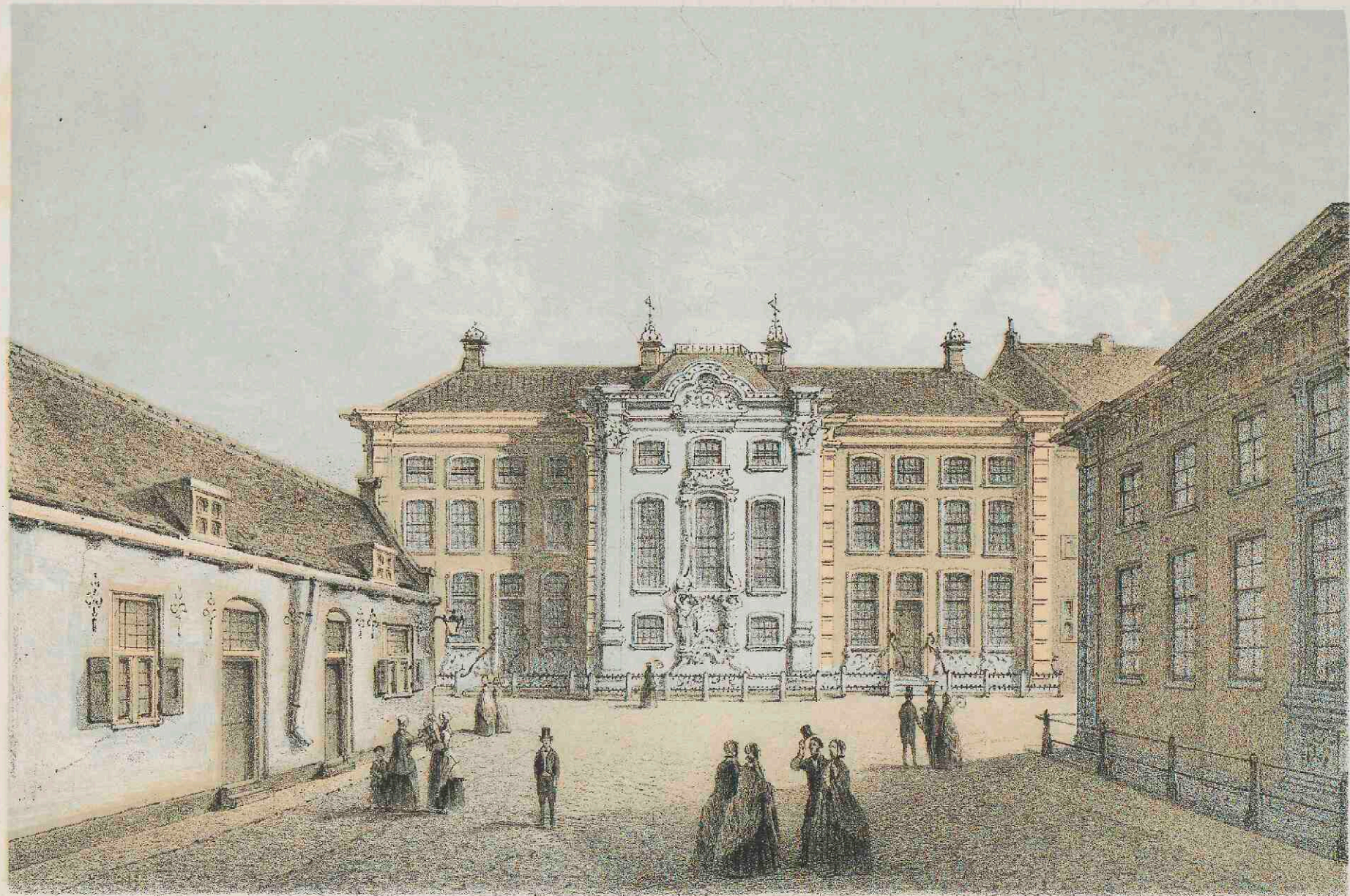
raaijer herschepping is wel niet denkbaar, dan die van Utrechts sombere wallen in Utrechts lagchend Plantsoen. Zocher, de geniale schepper, alom, van vriendlijk licht uit tastbre duisternis, heeft ook hier, rond deze eeuwenheugende stugge bolwerken en dompige krijgstorens, zijne krachtige tooverroede gezwaaid, en zie, daar zonken die graauwe muren in puin en tot stof, om plaats te maken voor bekoorlijke villa's, koepels en zomerhuizen, die hier, als 't ware, vrolijk opluiken tusschen het groen van de *accacia*, de *cypres* en den *populier*; daar hoog een log geboomte, ofschoon weérbarstig, het lang verweerde hoofd, om, eindelijk, het veld te ruimen voor jonge eiken- en iepen-stammen, slank en dartel omhoog schietende, te midden van geurig struikgewas en een veld van *reseda*, digt gezaaid over het slingerpad, dat met den frisschen grasboord, zich welig kronkelt langs het spiegelvlak van den breeden cingelstroom, die, links of regts, en wáár men ook zijn gezigtspunt vestigt, naar alle zijden heen, een waar lusttafereel ontrolt voor 't oog, dat, ruim een uur lang, nergens rust krijgt, maar, altijd onvermoeid en onverzadigd, telkens onthaald wordt op immer weér nieuwe partijen van allerlei landelijk schoon, die, nu eens beuvelig en dan weder vlak, de ver-

beelding zoodanig wekken en gaande houden, dat, op menige plek, de verrukte wandelaar zich in een Zwitsersche landouw, of althans verre buiten de grenzen der vaderlandsche moerasgronden verplaatst waant, en aan de grijze Mijterstad, zeker, niet meer zou denken, ware het niet, dat daar, hoog boven het bloeiend landschap uit, de statige Dom hem, nu en dan, met zijne metalen stem tot de wezenlijkheid terugriep, en een tevreden blik deed slaan naar 't hart der altijd naast hem liggende hoofdplaats van het Sticht.

Gewis, dat was een meesterstuk van Tuinbouwkunst, zulk eene herschepping te bewerkstelligen, uitgaande van af de onlangs gesloopte Wittevrouwenpoort, het Lucasbolwerk voorbij, de Heerenstraat langs, naar de Maliebrug heen, en vandaar tot aan de Tolsteegbarrière; om voorts, regt aanhoudende, op de Rijnkade te eindigen. Geen teekening, meer dan van één-enkel punt, is in staat, den aanblik van het Utrechtsche Plantsoen op het papier weêr te geven. Men moet dat schoone diorama aanschouwen met het levend oog, zoo als het zich daar voordoet, levend en onder allerlei licht, maar altijd even bekoorlijk, hetzij in lente- of herfstgewaad, hetzij in vollen zomerglans, ja, zelfs nog in het dons en kristal van den winter gchuld; door de vonkelende ochtendzon uit den slaap gewekt, of wegsluimerende in den zachten tintelgloed der maan. Zocher heeft al die toestanden voorzien en daarin meêgewerkt, bij het aanleggen van dezen uitgestreken lusttuin voor Utrechts burgerij, die dagelijks zich hier kan bewegen, in grooter of kleiner gang, al naar mate tijd of lust tot wandelen haar meer of minder ruimte beschikbaar geeft, van een paar honderd schreden af, tot duizende passen toe, terwijl, als men, nu en dan, zich enige rust wil verschaffen, daarvoor op tallooze lommertrijke punten gemakkelijke zitbanken staan geplaatst, die dan ook, bijzonder door ouderen van dagen, meestal zeer gezocht zijn en bezet.

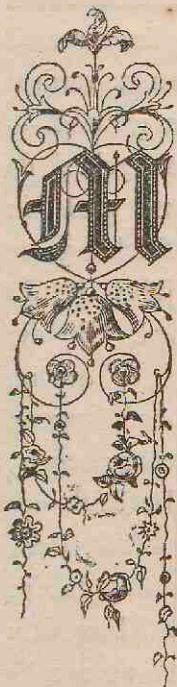
De Wetenschap heeft, hier en ginds, in deze lieflijke dreven zich mede meer dan één zetel opgeslagen, en de plaats ingenomen, waar eens Zonnenburg op louter wapengeweld bedacht was, en Leuwenberch, in vroeger eeuw, tot een Leprozenhuis werd bestemd: dáár heeft de Schei-, de Natuur- en de Sterrekunde zich thans gevestigd, en zet er, hare noeste navorschingen, in behaaglijke stilte, cindeloos voort. Voorwaar, men kan de ernstige Muzen wel nergens heimlijker met de bevallige Gratiën vereenigd vinden, dan hier, in het geurig lommer van Utrechts onvergelyklijk schoon Plantsoen.

FUNDATIERS

HET FUNDATIEHUIS.

aria Duyst van Voorhout, uit een oud-adelijk geslacht gesproten, zag den 22. Januarij, 1662, te Delft, waar haar vader Veertig-raad en Burgemeester was, het eerste levenslicht. Na, op negentien-jarigen ouderdom, met Mr. Dirk van Hoogeveen, Veertig-raad van Leyden, in den echt te zijn getreden, werd, twee jaren later, dit kinderloos gebleven huwelijk reeds ontbonden door den dood, terwijl, in 1685, Frederik Adriaan Baron van Reede, Vrijheer van Renswoude en Emmikhuyzen, hare hand verwierf, een man, in oorlog en vrede, aanzienlijk van rang en naam, die, gedurende negen-en-twintig jaren, Voorzitter was der Edelen en Ridderschap van het Sticht. Middelerwijl de Baron van Reede den Staat met eere diende, hield zijne edele gade zich, inzonderheid, met de beoefening van kunsten en wetenschappen, maar vooral met de wis- en natuurkunde, onledig, zoodat zij zelfs met den grooten Lccuwenhock in briefwissling stond, en juist daardoor aanleiding kreeg, om, meer bijzonder, de natuurkunde in bescherming te nemen. Toen haar echtgenoot, tachtig-jaren oud, was overleden, benoemde zij, na aftrek van verscheiden belangrijke, en hoogst-menschlievende legaten, tot hare erfgenamen het Stads-Kinderhuis'

te Utrecht, en de Weeshuizen van Delft en 's Gravenhage. Haar laatste wil ging haren dood, die den 26. April, 1754, plaats had, vijf jaren vooraf. Zij had, toen zij stierf, den gezegenden ouderdom van twee-en-negentig jaren bereikt.

Evenwel, bij de opening van haar Testament, bleek, dat de waardige overledene geene gewone erfmaking bedoeld had, maar zich voorstelde, om aan uitstekende jongelingen uit de drie genoemde Godshuizen eene wetenschappelijke opvoeding te doen geven, en wel hoofdzakelijk: „hen aan te zetten, hetzij in mathesis, teekenen of schilderkunst, beeldhouwen of beeldsnijden, hetzij tot oefening in groote dijkagiën, ter behouding van ons land tegen zware overstromingen van het water, of dergelijke libre kunsten meer.” — De fondsen, bij haar Testament — 11 Maart, 1749 — aangewezen, mogten niet vermengd worden met de overige inkomsten der gemelde Liefde-gestichten, maar moesten een op zich-zelf staand fonds blijven uitmaken; ook waren de Regenten verplicht, daarvan afzonderlijk boek te doen houden en jaarlijks aan de Executeuren rekening te doen. De wijze van keuze der te bevoorregten jongelingen werd bij een algemeen Reglement geregeld en vastgesteld, terwijl zij van de verdere weezen behoorden afgezonderd te worden, en ook anders te worden gekleed. — Twee jaren na den dood der waardige Stichteres — 1756 — was geheel de Fundatie op vaste grondslagen gevestigd en het groote liefdewerk reeds in vollen gang. — In 1781 werd het vijf-en-twintig-jarig bestaan der Stichting, te 's Gravenhage, met grooten luister gevierd. Het vijftig-jarig jubel is, in 1806, te Delft plegtig herdacht, en door eene Medalje verccuwigd. Bij die gelegenheid, hield de President-Regent der Delftsche Fundatie, Dr. A. van Stipriaan Luicius, eene rede over de dankbaarheid, als eene der hoofddeugden van een volk. Ook werden er verzen, Renswoudes Vrouwe ter eere, voorgedragen, en sloot een sierlijke maaltijd de vreugde van het feest. — De druk der tijden, doch vooral het nawee der groote staatsomwenteling van 1795, deed zich sterk gevoelen, óók op den bodem der Liefdadigheids-gestichten, zoo talrijk in ons vaderland, en de Fundatie van Renswoude deelde, met hare drie takken, niet weinig in het algemeen bezwaar, zoodat men een poos zelfs dacht aan de zamensmelting van Utrecht, Delft en 's Gravenhage tot één-enkel middelpunt van werking en beheer; maar, er werd veeleer tot de zorgvuldigste berekening en de grootste bezuiniging besloten, om zodoende te kunnen blijven geheel in den geest der liberale en schrandere Stichteres, die zoowel de geboorteplaats van haren echtgenoot en van zich-zelve, als de stad van haar langdurig oponthoud, ieder evenzeer, van den invloed harer weldadigheid wilde doen genieten. Intusschen maakten de onstuimige dagen van 1831 de

viering van het vijf-en-zeventig-jarig bestaan der Liefdadigheidsinstelling ongeraden en ongepast. Met des te meer geestdrift, echter, werd, in 1856, en toen te Utrecht, als op zijne beurt, het Eeuwfeest herdacht en gevierd.

De spreker, die daarbij optrad, deed, terecht, uitkomen, dat „eene erfmaking, zeker, aanzienlijk mag genoemd worden, waarvan het kapitaal zóó groot is, dat uit de renten een goed aantal jongelieden, in drie verschillende steden, met drie afzonderlijke gebouwen, in afgescheiden huishouding en beheer, kunnen opgevoed, en door zeer bekwame, ruim-bezoldigde leermeesters, onderwezen worden; ja, dat sommigen, teneinde zich in het door hen gekozen beroep te volmaken, naar elders, zelfs buiten 's lands, met niet geringe kosten, kunnen worden heengezonden, en allen, daarenboven, bij het verlaten van het Gesticht, een uitzet in geld en kleederen bekomen, dusdanig, dat ouders, ook uit den deftigen burgerstand, in den regel, niet bij magte zijn, zooveel aan de opvoeding hunner zonen te besteden.”

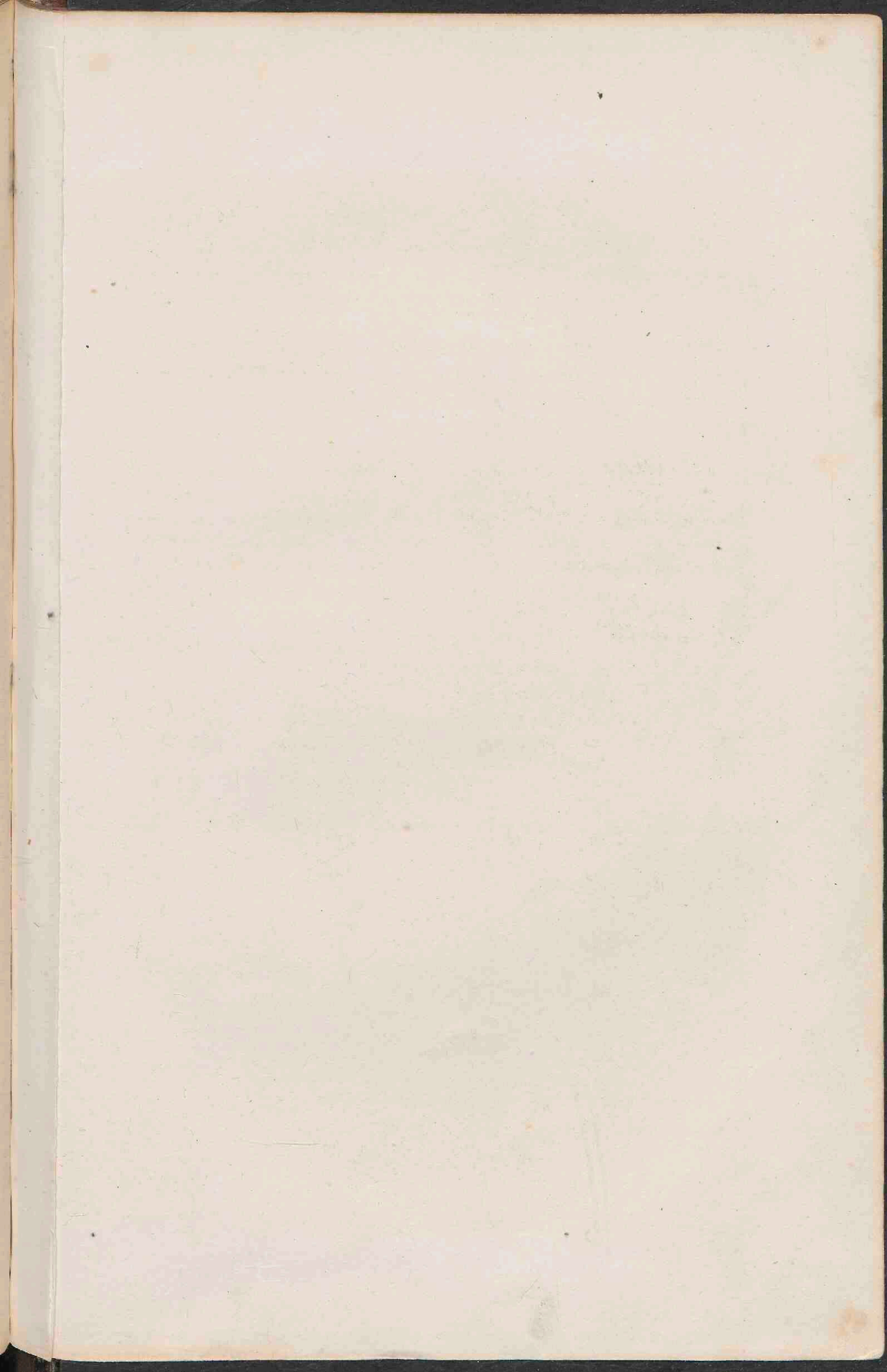
Bij de reeds genoemde vakken van opleiding, in de Renswouder Stichting, beoogd, kwamen voorts ook nog het scheepstimmeren, het maken van molens en sluizen, de civile en militaire architectuur, de navigatie, de stuurmanskunst, het vervaardigen van mechanische en astronomische instrumenten, het horologie-maken, de chirurgie, „en alle zoodanige andere, als Regenten met Executeuren, in het vervolg, zouden oordeelen te behooren.”

Den 23. Mei, 1856, vereenigde zich, des middags ten 1 ure, in het schoone gebouw der Utrechtsche Fundatie, Heeren Auditeurs van rekening met Regenten van Utrecht, Delft en 's Gravenhage, vergezeld van hunne Rentmeesters en Secretarissen, en opende de Hoogleeraar, Mr. A. van Goudoever, de vergadering met eene rede, die, met de daaraan toegevoegde historische bijdragen van den Rentmeester der Haagsche Fundatie, Mr. G. B. Emants, en van den Rentmeester der Delftsche Fundatie, Mr. M. A. Wynaendts, tot een degelijk geheel is gebracht, en, als Verslag der Eeuwfeestviering, door den druk, voor de geschiedenis, bewaard werd. Eene fraaije Medalje, door 's Rijks Eersten Stempelsnijder, D. van der Kellen, voor dat Jubilé vervaardigd, vertoont de beeldtenis van Maria van Duyst, die zich door Renswoude's weldadige Fundatie onsterflijk maakte, en tevens bij het vaderland, tot in de verste toekomst, eene blijvende verdienste verwierf, door het, reeds in de eerste eeuw der stichting, kwceken van drie-honderd-elf

waardige mannen in verschillende vakken van wetenschap en kunst, die allen den zetel hunner opleiding tot de grootste eere verstrekken, terwijl, wederkeerig, hunne namen in de geschiedenis, met een gulden stift, staan opgeteekend onder de keurlingen der maatschappij, die de hun ten deele gevallen gunst zich waardig wisten te maken, met aan Nederland, onder honderdvoudige rente, terug te betalen het weldadigheids-kapitaal, door Maria van Duyst op hunne hoofden, als weezen, uitgezet.

Men verzuime niet, het deftig gebouw der Stichting, aan het eind der Lange-Nieuwstraat gelegen, ook inwendig te gaan bezigtigen, hoofdzakelijk, om het daar aanwezig kabinet van physische en andere instrumenten, bouwkundige modellen, gravures en teekeningen, meest allen door Renswouder kweekelingen vervaardigd, en hier vereenigd, ter herinnering aan ieders talent. — Voor den gevel, leest men, in wit-marmer uitgebeiteld, een tiental dichtregelen, ten jare 1757, geschreven door Johan Stouw, en welke wij, ten slotte, hier laten volgen:

Der Duysten laatste telg, Renswoudes edle Vrouw,
 Schonk Utrechts Kinderhuis dit treffelijk Gebouw,
 Om de onderlooze jeugd in Kunsten te onderwijzen.
 Wie, die de Deugd bemint, moet niet het oogmerk prijzen?
 Die Weezen hulp verschaft, verdient te regt een kroon:
 Dus stelt erkentenis haar Wapenschild ten toon
 Met die van hen, die 't kroost met teedre zorg regeren.
 Laat vrij 't geweld des tijds dees marmersteen verteren,
 Haar nooit-volprezen lof, die 't woën der eeuwen tart,
 Blijft dankbaar leven in het kunstbeminnend hart.

Staat P. W. v. A. Weyer Trecht

NIJDERLANDSCH GASTHUIS VOOR BEHOEFTEIG EN MINVERMOGENDE OOGLIJDBERS.

HET NEDERLANDSCH GASTHUIS VOOR OOGLIJDERS.

rofessor Donders, de ontwerper en grondlegger van dit Liefdegesticht voor behoeftige en minvermogende Ooglijders, schetst ons, in een eerst Verslag, den oorsprong dier nog jongdige Instelling, en het is aan deze onopgesmukte Rede, door bedoelden Geleerde, den 2. Mei, 1859, in de eerste Bestuurdersvergadering gehouden, dat wij, over de geschiedenis van dit Nederlandsch Gasthuis, zaaklijk, het hier volgende ontleenen, als voor ons oogmerk voldoende geschikt.

De geachte Hoogleeraar, met het onderwijs der Oogheekunde, aan de Utrechtsche Academie, belast, gevoelde alras de behoefte, om zijne theoretische lessen te verbinden met practisch onderrigt. Het Nosocomium der Hoogeschool leverde, echter, daartoe geene afzonderlijk beschikbare ruimte op: hij bragt slechts eene poliklimiek (voor loopende patienten) tot stand; lijders, die, door zware oogziekte aangetast, regelmatige verpleging eischten, konden niet worden opgenomen, en tot het doen van kunstbewerkingen ontbrak de gelegenheid geheel. Wel kwamen de Regenten der Gods- en Gasthuizen wel-

willend tusschen beiden, en vergunden gaarne, dat als er, nu en dan, plaats was, enkele lijdens daarin mogten worden opgenomen; doch, men begrijpt ligtelijk, dat op deze wijze aan geene geregelde practische behandeling dier kranken ooit viel te denken of te doen. Intusschen, evenwel, nam het aantal van bij den Oogarts hulpzoekenden bestendig toe. Zelfs uit afgelegen oorden meldden sommigen zich aan, en meestal was de Heer Donders in de droevige verplichting, zonder baat of troost af te wijzen hen, die niet in staat waren, om toereikend in hun onderhoud te voorzien. — Het ledigstaande Stadsgebouw, dat tot verpleging van cholera-lijdens had gediend, en waarin het niet aan ruimte ontbrak, kwam nu, wel allereerst, in aanmerking, ten minste, om tijdelijk ter hulpe te strekken, en werd ook werkelijk, een tijdlang, met goed gevolg, tot het beoogde doel, zooveel mogelijk, ingerigt en, in de hoop op beter, gebruikt; maar dit huis was, echter, door het Stedelijk Bestuur slechts tijdelijk beschikbaar gegeven, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat, zoodra voor eenig ander doeleinde de behoefte zich daaraan mogt doen gevoelen, het terstond zou moeten worden ontruimd. Doch, zie! daar viel het oog en vestigde zich de blik des Hoogleeraars op een aangrenzend ruim en aanzienlijk gebouw, dat tot verkoop was aangeslagen; en, met het besef der wenschelijkheid, drong zich tegelijk de begeerte aan hem op, om dat gebouw tot Gasthuis voor Ooglijdens te zien ingerigt, en hij had den moed, de voldoening dier begeerte voor mogelijk te houden. Die moed nu was gegrond, vooreerst, op zooveel goeds, wat hij mogt zien tot stand komen, vervolgens, op de treffende bewijzen van onbekrompen liefdadigheid, waarvan hij zoo dikwerf getuige was geweest, en, eindelijk, op den nooit-volprezen milddadigen zin van 't Nederlandsche Volk. Die moed en dat vertrouwen zijn ook niet beschaamd geworden.

Naauwlijks toch had de Hoogleeraar Donders zijn denkbeeld aan een Vriend geopenbaard, of de levensvonk der Instelling was daar, om niet meer gedooft te worden. Een viertal mannen, altijd wakker, waar het geldt, een edel doel te bereiken, vormden zich in Commissie, doch om allereerst zich te vergewissen, dat de waardige Nestor der Geneeskundige Faculteit, de Hoogleeraar Suerman, hun Voorzitter zou willen zijn. Deze nam dat voorstel aan, omdat hij het hem voorgedragen plan niet slechts uitnemend, maar ook hoogst-weldadig achtte en voor de menschheid en voor de wetenschap; gelukkig zou hij zich alzoo achten, de beroemde grijsaard, daaraan nog eenige krachten te kunnen besteden; en, indedaad, wat hij op zich nam, heeft hij, in ruime mate, volbragt.

De Commissie besloot, dat het Gasthuis eene Nederlandsche Instelling zou wezen. Men riep, met bescheidenheid en vertrouwen, de ondersteuning van stad- en landgenooten in. Allerwege vormden zich neven-commissiën, als: te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage, Rotterdam, Zwolle en Dordt, terwijl ook nog elders bijzondere personen, door loflijken ijver gedreven, hunne medeburgers tot deelneming opwekten; en, onder deze omstandigheid, scheen de uitslag reeds bijna verzekerd; maar, krachtigen steun verkreeg de onderneming vooral door het blijk van belangstelling des Konings, weldra door dat van Prins Frederik der Nederlanden gevolgd: hierdoor toch werd zij als eene Nationale gekenmerkt, en, als zoodanig, aanbevolen bij het Nederlandsche Volk.

Bestuurders werden nu opgeroepen, Regenten benoemd, Statuten ontworpen, vastgesteld en met de Koninklijke goedkeuring bekrachtigd; — de van verschillende zijden ontvangen bijdragen waren voor de oprigting alvast voldoende, en zoo kon het Gebouw, dat de sluimerende gedachte had opgewekt, worden aangekocht en ingerigt naar den eisch, om, onder Gods zegen, zoo men hoopt, tot in verre toekomst, aan het heil der menschheid te blijven toegewijd. Tusschen de eerste vergadering der centrale Commissie en de opening van het Gasthuis verliep weinig tijds meer dan een jaar.

Men aarzelt niet, te verklaren, dat deze Instelling met de beste in Europa bestaande inrigtingen van dien aard wedijveren kan. Liefdadig hulpbetoon aan behoeftige en minvermogende Ooglijders, staat er bij op den voorgrond: zij worden kosteloos behandeld en kosteloos van geneesmiddelen voorzien, — ook, wanneer het noodig is, aan hunne huizen bezocht. Maar evenzeer moet het Liefdadigheid heeten, wanneer lijders, wier gebreken eene regelmatige verpleging in een Gasthuis, of zelfs eene kunstbewerking vereischen, tegen eene geringe betaling worden opgenomen, waardoor de kosten der verpleging slechts gedeeltelijk zijn gedekt. Van de middelen, duurzaam tot instandhouding der Instelling beschikbaar, zal het afhangen, in hoeverre die verpleging, vooral aan zoodanigen, die noch van gemeentenoeh van armbesturen ondersteuning te wachten hebben, geheel kosteloos kan worden verstrekt. Vooralsnog is het regel, dat van dezen eene geringe vergoeding wordt verlangd; maar, men kan er bijvoegen, dat dikwerf zelfs reeds op dien regel uitzondering gemaakt werd.

Doch, staat Liefdadigheid op den voorgrond dezer Instelling, zij kent echter ook nog een ander doel: zij wordt, namelijk, dienstbaar gemaakt aan het Onderwijs in de Oogheekunde en onmiddellijk met deze verwante takken,

en is voor toekomstige Geneeskundigen een ware Oefenschool, waarvan de Utrechtsche Academie, in de eerste plaats, de vruchten plukt; maar tevens voor iedere belangstellende, hetzij Nederlander, hetzij vreemdeling, staat de toegang tot het onderwijs open. Onbekrompen vrijgevigheid was ook daarin de leus, terwijl er, overigens, gezorgd is, dat er niets, wat tot grondig onderwijs in de Oogheekunde kan bijdragen, ontbreekt. Men vindt hier de werktuigen, die de wetten van het licht veraanschouwlijken, die de werking van het oog verklaren of ophelderen, die het inwendige oog, zoowel in gezonden als in ziekelijke toestand, voor onderzoek toegankelijk maken. Aan het bij-een-brengen van een Kabinet voor ontleedkunde, voor vergelijkende en voor ziektekundige ontleedkunde van het oog en zijne hulpwerktuigen, wordt vlijtig gearbeid, en uit onderscheiden Gasthuizen worden zieke oogen, gelijk ook uit de roemvol bekende Instelling „Natura Artis Magistra,” met toestemming van den bekwamen Directeur, de oogen van zeldzame gestorven dieren, als zoovele kostbare bouwstoffen, welwillend verstrekt. Er is reeds een begin gemaakt met het aanleggen eener verzameling van mikroskopische voorwerpen, tot het oog en bijkomende organen betrekking hebbende. Van de oogheekundige werktuigen, zoo als zij thans in Frankrijk, Engeland en Duitschland worden vervaardigd, bezit de Instelling eene volledige collectie. Voor eene Boekerij, eindelijk, van werken, die tot de leer van het licht en tot de ontleed- en natuurkunde, de heel- en ziektekunde van het gezichtsorgaan betrekking hebben, zijn, gedeeltelijk door geschenken ook van beroemde buitenlandsche oogheekundigen, de grondslagen gelegd.

Maar, vooral, het gewigtigste, het volstrekt-noodzaaklijke tot grondig practisch onderwijs, ontbreekt hier niet, te weten: talrijke lijdens hebben, met vertrouwen, zich tot deze Instelling gewend; meer dan acht-honderd personen zijn, vóór nog één jaar na de oprigting verlopen is, reeds op de polikliniek behandeld, en ongeveer twee-honderd in het Gasthuis verpleegd, waarbij niet minder dan honderd kunstbewerkingen hebben plaats gehad. Uit de Provinciën zijn de lijdens toegevloeid, en als inrigting van Onderwijs is de Instelling, zodoende, ook voor gevestigd te houden, terwijl zij, blijkens de bezoekers, buitenslands mede niet onbekend gebleven is. — De gelegenheid tot verpleging in het Gasthuis, aanvankelijk op kleine schaal begonnen, is thans tot voor veertig lijdens uitgebreid; en, wat nu de leerlingen betreft, die van de Instelling gebruik wenschen te maken, ook dat aantal is niet gering, en bepaalt zich geenszins alleen tot Studenten der Utrechtsche Hoogeschool, maar strekt zich veel verder

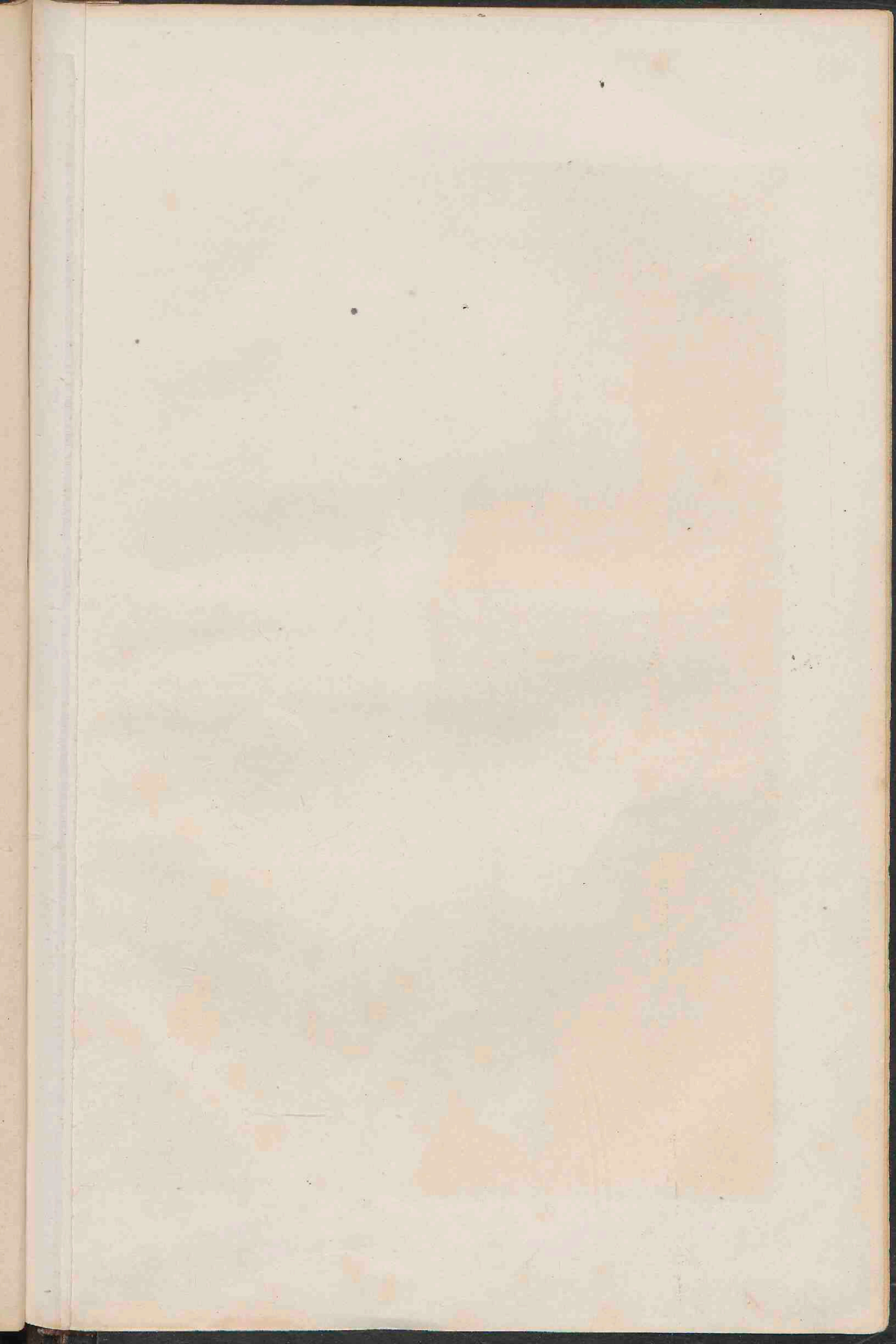
uit, en omvat, behalve genees- en heelkundigen der stad, tevens ook militaire geneeskundigen, leerlingen in de heekunde, zelfs artsen uit den vreemde, die, korteren of langeren tijd, er de lessen reeds hebben bezocht.

Ziedaar, wat één man van wetenschap, maar vooral van beleid en moed, vermag tot welzijn van 't algemeen. Jaren lang, was het des geachten Donders ernstig pogen, om, door woord en schrift, de kennis der Oogheekunde onder de Nederlandsche Artsen te helpen bevorderen; en, indedaad, hij is gelukkig te achten, dat hij dit zijn levensdoel, met hart en geest door hem omhelsd, zich met het heilrijk oogmerk dezer Instelling mogt zien vereenigen, en beiden aldus, tot één geheel gebragt, gelijklijk zal kunnen nastreven.

Zij het allereerst hem, en voorts hun, die met hem aan eene, in alle opzigten, zoo weldadige, zoo heilrijke Instelling zamenwerkten, gegeven, in overvloed daarvan vruchten te mogen plukken, even gezegend voor de menschheid, als kostbaar voor de wetenschap. Heeft, in een ander Gesticht binnen Utrechts muren, zich, door het behandelen van Ziehelijders, de Hoogleeraar Schroeder van der Kolk aanspraak verworven, niet slechts op den dank der tijdgenooten, maar zelfs op dien van 't verste nageslacht; heeft de Hoogleeraar Guyot, door het liefdcrijk behartigen van de belangen der ongelukkige Doofstommen, zich een onverganklijke eerczuil gesticht; voor den Hoogleeraar Donders is een niet minder schoone, onwelkbare krans weggelegd, die zijn beeld, als Oogarts en Menschenvriend, zal kroonen, tot bij Néerlands jongste nakomelingschap.

Mogen allen, die deze regels gelezen en op bijliggende Afbeelding van het Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogene Ooglijders een blik geworpen hebben, zich geroerd en genegen gevoelen, om óók een offer te brengen tot een zoo voortreflijk doel: immers, de toekomst dezer liefdadige Instelling van Onderwijs en Menschenmin is, zonder vaste en geregelde inkomsten, niet gewaarborgd; maar, wij vertrouwen, met de Stichters, dat het getal van Begunstigers nog beduidend zal aangroeijen, terwijl die Stichters en de Bestuurders-zelve, voorzeker, willig zullen blijven schragen een gebouw, door hunne hand zoo heilvol tot stand gebragt: immers, in 's menschen gemoed woont liefde voor wat het wrocht, koesterde en ontwikkelen deed; en zóó zal 't ook hier gaan: uit de vruchten, welke deze Instelling afwerpt, zal haar telkens nieuw voedsel toestroomen, en haar bestaan gewaarborgd blijven, — voor zoover de kennis van het menschlijke hart en van de menschlijke behoeften de toekomst peilen kan.

Wij zullen sluiten met een enkel woord over het gebouw, dat thans in een Gasthuis voor Ooglijders herschapen is. Ten jare 1646, werden aan zekeren Paulus Ruysch, Schout van de Bilt en Themaat, twee aan het Begijnhof gelegen percelen verkocht, waarop hij een paar sierlijke woningen timmerde, die afzonderlijk werden verhuurd; doch, in 1659, droeg hij, voor de toen aanzienlijke som van *f* 13,500, de beide huizen in koop over aan Jonkvr. Johanna Delcorne, weduwe van den Heer Daniel de Milan. De zoon dezer weduwe, de Heer Johannes de Milan, die, na den dood zijner moeder, deze huizen bewoonde, bragt ze, omstreeks 1683, in een veel beteren staat; doch, de grootste verfraaijing geschiedde door Daniel de Milan Visconti, Baron des Heiligen Rijks, Heer van Nyevelt, den Ouden Rijn en Heycop, Raad in de Vroedschap en Schepen der Stad-Utrecht. Deze kocht nog méér aangrenzenden grond, en verbouwde de twee huizen tot ééne woning, gelijk wij die nu nog kennen. In 1780 voegde hij, op den noordwesthoek van de rij huizen, aan de overzijde van zijn erf, een stal er bij, die nóg aan het huis behoort. Nadat het geslacht De Milan Visconti, in laatstgenoemd jaar, zonder manlijk oir was uitgestorven, gingen de goederen, bij erfmaking, over aan de Freule van Flodorph de Glabecque, die ze, door huwelijk, aan Friederich Johan Baron von Derfelden van Lautell bragt, na wiens overlijden het huis, ten jare 1808, in eigendom overging aan den Hoogleraar G. van Oort, die het ongeveer dertig jaren bewoonde. Zijn verscheiden, in 1837, bragt het in handen van L. R. Baron Taets van Amerongen, die, in staatsbetrekking, naar elders gecroepen, het wederom verkocht aan den zoon van den voormaligen eigenaar, den Heer Gijsbert Franco Baron Von Derfelden von Hinderstein, die het huis laatstlijk bezat, en na wiens dood het thans aan de Instelling van het Nederlandsch Gasthuis voor behoeftige en minvermogende Ooglijders, te Utrecht, als regtsligchaam, gevestigd, in eigendom is overgegaan.

KRANKZINNIGEN GESTICHT.

HET KRANKZINNIGEN-GESTICHT.

Christelijke liefde, overal, vertoont gij u, wáár wij de oogen ook laten weiden, en alomme treft gij diep het verstand en roert gij innig het hart: hier zijn het weezen, die, door uwe teedre zorgen, het gemis hunner ouders zich, zooveel mogelijk, zien vergoed; dáár zijn het ouden van dagen, of andere hulpbehoevenden, die gesteund en gesterkt worden door uwe voorkomende hand; ginds, wederom, trekt gij u de leiding, de vorming, het onderwijs, ja, de geheele opvoeding aan van het schamel ontluikende geslacht, en, met een woord, geen wonde, of gij hebt er balsem voor, geen lijden, of gij weet het te verzachten, geen nood, of gij schaft uitkomst, geen leed, of gij biedt lavenis aan, geen droefenis of gij schenkt troost: de ligchaamlijk-kranke niet alleen viudt aan uwen liefdevollen boezem genezing of heul, maar ook, bijzonder, den zieke naar den geest wijdt gij al uwe aandacht, en, zoo gij den zielslijder ook niet altijd volmaakt hersteld aan de maatschappij en aan zijne dierbaarste betrekkingen kunt wedergeven, toch weet gij zijn lot immer zoodanig te verzachten, en in zulk eene mate zijn beklagenswaardigen toestand te verbeteren, dat de vreeslijke ramp, die hem getroffen en voor de zamenleving, als 't ware, gedood heeft, voor 't minst draaglijk wordt, en althans niet meer, gelijk vroeger, den toeschouwer een afgrijslijk beeld der smadelijkste verdierlijking oplevert.

Aan Utrecht komt uitsluitend de eer toe, dat binnen hare muren zich allereerst voor ons vaderland krachtig eene stem verhief in het belang van aan verstandsverbijstering lijdende natuurgenoeten; en, met den blik op de Afbeclding van het hoogst-merkwaardig Gesticht, in onze stad, aan de genezing of verpleging dier ongelukkigen gewijd, willen wij hier een oogenblik stilstaan, om hulde te brengen aan den edelen Geleerde, die zijn geheele leven doorbrengt met de diepe studie van den menschlijken geest, zoo in den volmaakt krachtig-gezonden, als in een verzwakten, zicklijk-kwijnenden staat, waardoor er de magt aan wordt ontnomen, om zich naar buiten of voor zichzelf te openbaren, ja, die menigwerf de werking er van in een schrik der wereld doet ontaarden, en niet zelden tot een bron maakt van allerlei gruwelen, als zelfvernieling, of verwoesting van anderen, door het vuur en door het staal: immers, brand en moord zijn meestal de razende gezellen van den Waanzin, doch waarvoor de Wetenschap, met de Menschenliefde in verbond, thans kluisters weet te smeden, echter niet meer met rammelende schakels, maar boeijen, zacht als de liefderijke hand, die den rampzalige opbeurt uit den peilloozen afgrond van zijn lijden, om hem, van lieverlede en ongemerkt, terug te brengen tot de zegeningen en het genot des levens, namelijk, tot de Rede, Gods kostbaarst geschenk.

Den 16. Maart, 1837, sprak de Hoogleeraar Schröder van der Kolk, bij het nederleggen van het Academisch Rectoraat, over: „de verwaarloozing der vereischte zorg, ter leniging van het lot der krankzinnigen en te hunner genezing in ons Vaderland.” Ruim tien jaren vroeger reeds, bij zijne komst aan Utrechts Hoogeschool, hield die achtbare Geleerde zich met dat belangrijk onderwerp al evenzeer bezig, en, van toen af, werd nu de Hoofdstad van het Sticht het middelpunt der algeheele hervorming van het stelsel der Krankzinnigen-verpleging in ons land. Het dáár bestaande oude Gesticht voor zulke lijdens onderging, eerst van allen, de gewenschte reforme. De edele menschenvriend stond, trots alle hinderpalen en vooroordeelen, onwrikbaar vast in het heilig geloof, dat God zijne pogingen mildelijk zou zegenen, en dit was ook, inderdaad, boven alle verwachting, ja, zelfs boven zijne eigen vooruitzigten, werkelijk het geval, zoodat hij, in zijne straks bedoelde Redevoering, naar waarheid, zeggen kon: „Van harte verblijd ik mij, dat het mij mag gebeuren, een mijner vurigste wenschen vervuld te zien, namelijk, dat thans in ons Vaderland een Ziekenhuis bestaat, hetgeen tot het genezen van Krankzinnigen doelmatig is ingerigt, en, zonder oncer, met de bij vreemden bestaande kan vergeleken worden. Het is in Utrecht, dat een ellendige kerker

in een heilzaam Ziekenhuis is herschapen. In drie jaren, werden daar zestig zielskranken hersteld en aan zich-zelfen weêrgegeven." — Gewis, wij zeggen het Hippocrates en Boerhaave luide na: „een arts, die zijne roeping beseft, en haar zóó in 't leven brengt, is der Godheid meest gelijk."

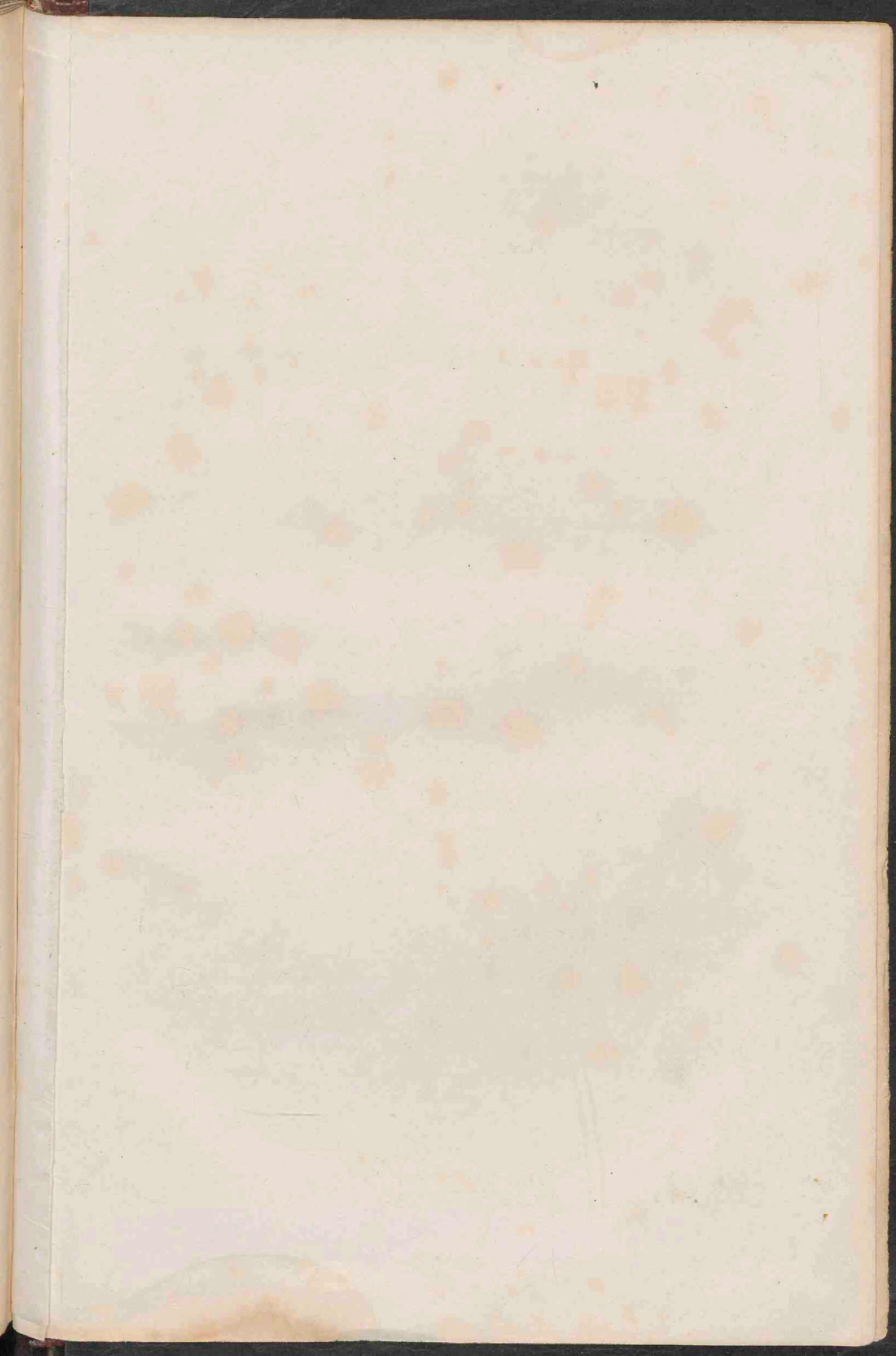
Professor Schröder van der Kolk bepaalde zich dus niet enkel bij het bespreken der zoo ernstige aangelegenheid, namelijk, de algheele en algemeene verbetering van het lot der Krankzinnigen in het Vaderland, dat is, hen, door eene goede geneeskundige behandeling en gepaste verzorging, zoo mogelijk, te herstellen; neen, na het kernachtig verhoog, volgde het krachtig handelen, en langzamerhand werd de vrucht zijner volharding rijp: van alle kanten trad men den wakkeren menschenvriend voorkomend te gemoet, en er verreezen, naar zijn plan, in korte jaren, — tot 1850 — Gestichten op nog twaalf andere plaatsen dan te Utrecht, en daaronder blonk niet weinig uit Meer-en-Berg, van welks bevolking de Arts, Dr. van Leeuwen, regt had, te zeggen:

Men vraagt: „ziju dat hier zinneloozen,
Of dwazen naar gemoed en geest?
Zijn dat bezeetnen van den boozen,
Of woestaards, wier geweld men vreesst?"
Neen! luidt ons antwoord: weg die namen,
Die angst, zoo niet verachting ámen:
Neen, weet, — in liefdebanden vrij,
Zijn 't menschenkindren, zoo als wij!

Hier zijn alle ketenen, ijzeren voet- en handboeijen, weleer, dagelijks en overal in gebruik, verbannen; het vunzig stroo en de morsige dekens van vroeger zijn hier vervangen door een zuiver nachtleger; de voorheen meest uit afzigtelijke lompen bestaande kleeding werd hier verwisseld voor een zindelijk en doelmatig pak; luchtige vertrekken, frisch in den zomer, en 's winters behoorlijk verwarmd, doen hier de duistere hokken vergeten, waarin eenmaal die rampzaligen lagen gekneveld en vervuild; gepaste spelen, ja, zelfs lectuur en godsdienstige toespraak brengen afleiding, verstrooiing, verpoozing en bemoediging, waar, in vroeger dagen, enkel wanhoopskreten, geraas, gejoel en gegil, nacht en dag door, vernomen werden, en waar thans gezond gespijsd wordt, aan een ordelijken disch, en vrolijke tuinen de geestkranken in de natuur het voorregt schenken van zich te kunnen vergasten en verkwikken aan de kleuren en geuren van bloem en van kruid. Maar, hoofdzakelijk, is het de geneeskundige zorg en hulp, die hier de eerste plaats inneemt, zoodat de statistiek, in een tijdvak van slechts zeven jaar, — 1844 tot 1851 — dan ook reeds

zegevierend een cijfer van duizend genezenen mogt opteekenen, en het oude Dolhuis, sedert, voor goed en voor altoos is herschapen in een tempel van Godsdienst, Menschenliefde en Wetenschap.

Wij sluiten, met wat een verdienstelijk Lid der Provinciale Staten van Utrecht, de Heer Jongeneel, in hunne vergadering van den 18. November, 1858, betrekkelijk dit onderwerp, onder anderen, zeide: „Ons Krankzinnigen-gesticht heeft zijn ontstaan te danken aan een gift van twaalf honderd gulden jaarlijksch inkomen, door zekeren Willem Arentszoon, ten jare 1461, verleend, onder beding, dat er te allen tijde twaalf onnoozele mannen in zouden worden opgenomen en onderhouden. In 1821, droeg het nog den naam van Dolhuis, waarin zich een twintigtal waanzinnigen bevonden, allen in hokken opgesloten, en waarvan sommigen zelfs aan ketenen waren geklonken; ja, zóó laag was het Gesticht toen in het oog der burgerij gezonken, en zóó weinig gevoel had men voor het lot dier ongelukkigen, dat aan de twee Paaschdagen zelfs een derde dag werd toegevoegd, onder den naam van „Paaschdol,” als wanneer de toegang voor iedereen was geopend, en het Gesticht tot een waar dierenspel werd verlaagd! Mogen er op dien dag al enkele bezoekers zijn geweest, die voor de ongelukkigen leedgevoel hadden, het grootste gedeelte werd evenwel door nieuwsgierigheid daarheen gedreven, en zoo stond dan ook, voorzeker, die dag als de ongelukkigste in de geschiedenis der Krankzinnigen aangeteekend. Ja, er behoorde zedelijke moed toe, om, in dien tijd, het Regentschap op zich te nemen: en toch die mannen zijn er geweest! De toestand van 1821 tot 1825 kenmerkt zich alreeds door velerlei verbeteringen, maar voor het jaar 1826 was het bewaard, een beteren dageraad voor het Gesticht te zien opgaan, en over alles een geheel nieuw licht en leven te verspreiden: toen werd tot Regent gekozen de Hooglceeraar Schroeder van der Kolk, een man, door de Voorzienigheid daartoe zichtbaar aangewezen, en wien het was gegeven, eene geheele hervorming hierin daar te stellen. Met allen ernst aanvaardde hij deze moeilijke taak: aan hem was het geschonken, om, in hooge mate, een blik te slaan in het leven en de beweging der waanzinnigen; aan de verbetering van hunnen toestand wijdde hij zijn geheele leven, en van hem ging de hervorming uit, niet alleen van dit Gesticht, maar van alle soortgelijken in ons Vaderland. — Openlijke hulde zij dan gebragt aan hem en aan al de mannen, die, met zooveel ijver en naauwgezetheid, hier werkzaam waren, en eene Inrigting, die, in vroeger dagen, den naam van Dolhuis droeg, hebben hervormd tot een Krankzinnigen-gesticht, waarop deze Stad trotsch is en het Vaderland zich beroemt.”

ST JANSKERKHOF

HET SINT-JANS-KERKHOF.

W svermaak en Sledevaart zijn in de hoofstad van het Sticht 's winters niet minder t' huis, dan overal elders in onze voorname steden, doch in 't bijzonder rinkelen te Utrecht de narrebellen langs en rond de statige wanden heen van de kerk, wier schutspatroon, Sint-Jan-de-Dooper, reeds vóór acht eeuwen, aan dit plein zijne nog altijd voortdurende benaming geschonken heeft. Des zomers, daarentegen, wordt daar, elken Zaterdag, bloemarkt gehouden en ook de kermis vindt er, sedert 1838, ecne gepaste ruimte tot het plaatsen van de fraaiste kramen en het te koop stollen van alles, wat, bij zulke gelegenheid, wandelaars en jaarmarktbezoekers tot den aangename slendergang, onder het lommerrijk lindendak, noopt, terwijl echter niemand daarbij denkt aan wat er op deze historisch-merkwaardige plek, in den loop der tijden, zoo al heeft plaats gegrepen, als waardoor zij, boven alle anderen uit, de aandacht harer bezoekers, in hooge mate zelfs, verdient. Hier toch woonden, al zeer vroeg, de vermaardste geslachten van het Sticht, en het was dus geen wonder, dat Keizer Karel V., tijdens zijn plegtig bezoek van Utrecht, er bij den Domdeken Jan van der Voorst zijn intrek nam, en zijne zuster,

de Koningin-Regentes, Maria van Oostenrijk, bij den Proost van Cuilemborg, Marcus van Wees. Toen, negen jaren later, 's Keizers zoon, Philippus II., zich, als Heer van Utrecht, kwam laten huldigen, werd ook hij door denzelfden Domdeken gehuisvest, en, den Vorst ter eere, een kunstig zinnebeeld voor die woning geplaatst. — In 1575 huisde er de Stadhouder Van Bossu, en in 1672, de kolonel Stoupa, onder het Fransche schrikbewind, als Kommandant der Stad. — Tijdens de Utrechtsche Vredesonderhandelingen, — 1712 en 1713 — betrokken eenige Gezanten, tegen eene maandhuur van achttien en veertienhonderd of duizend guldens, huizen, op dit Kerkhof gelegen, en toen, in het laatst van 1813, de Soevereine Vorst Utrecht met een bezoek vereerde; nam deze zijn intrek bij den Heer Van den Heuvel, wiens huis, sedert nu ruim dertig jaren, tot een fraai Logement is ingerigt, onder den naam van het „Hotel des Pays-Bas.”

Wat de kerk-zelve betreft, — wier koor, gelijk wij elders zeiden, in 1601, voor de Stads-Bibliotheek werd ingeruimd — zij dagteekent van de XIV. eeuw, en herrees uit de asch harer voorzaat, die, na in 1054 door den Bisschop Bernulphus gesticht, en, in 1148, door brand fel geteisterd te zijn, eindelijk, ten jare 1276, geheel een prooi der vlammen werd. De bouwvallige toren der tegenwoordige kerk is, in 1687, te gelijk met eenige tegen haar aanleunende kreupele huizen, voor goed gesloopt, en door geen anderen vervangen. Utrecht had eerder te veel torens, dan niet genoeg. — Behalve een paar Praalgraven, van niet veel beteekenis, levert dit Godshuis, zonder orgel, weinig of niets merkwaardigs ter bezigtiging op.

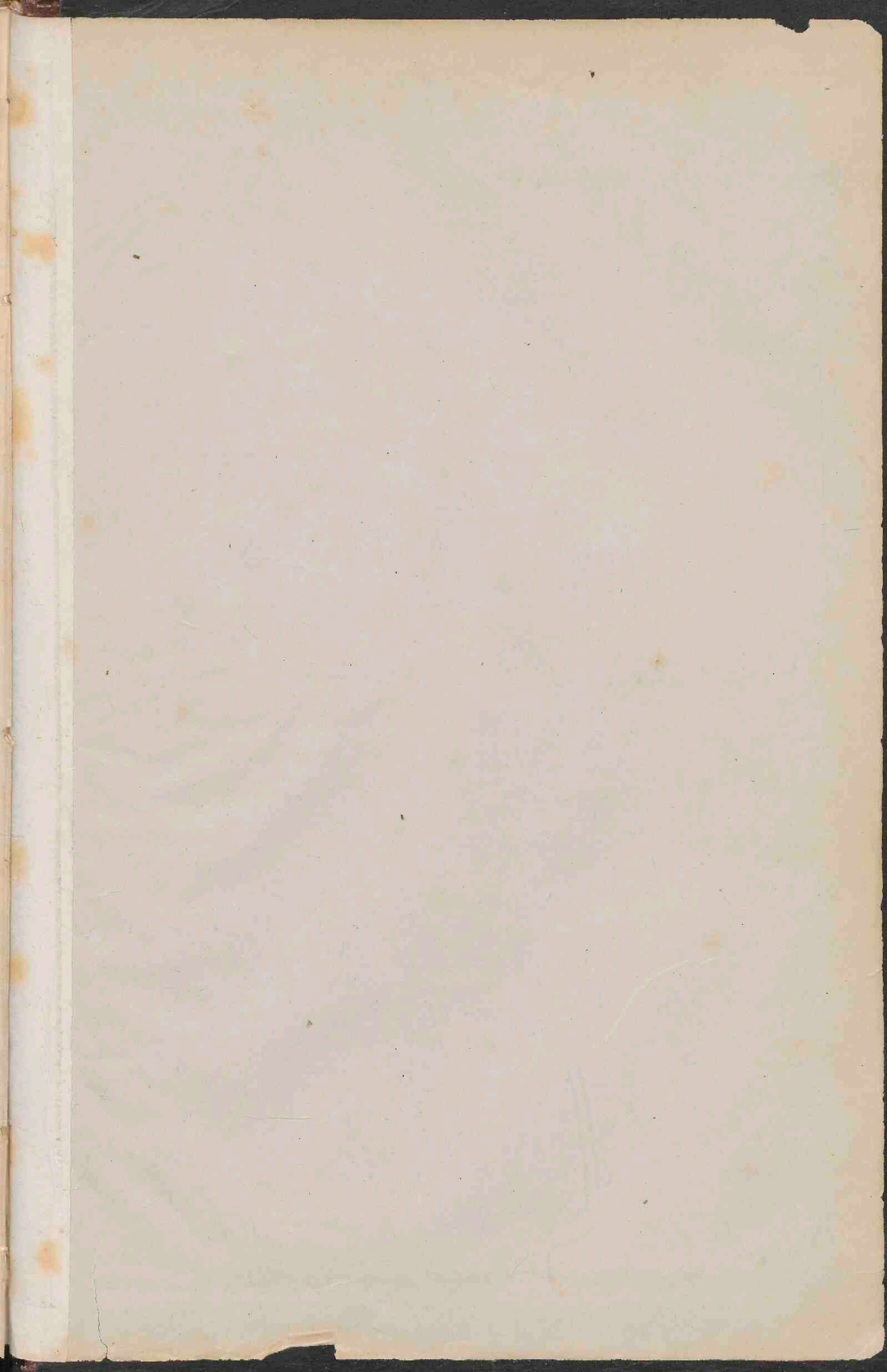
Historisch-belangrijk is het Jans-kerkhof echter vooral dáárdor, dewijl, in 't grijs verleden, de Gilden, met hunne Oudermannen, hier, viermalen 's jaars, onder den blooten hemel, hunne vergaderingen, of „gemeene morgenspraken,” kwamen houden, dat wil zeggen, den Raad der Stad benoemden, ongevallige Regenten afzetten, en anderen aanstelden, des noods, alles met wapengeweld. Carolus Quintus maakte, evenwel, in 1528, toen hij wereldlijk Heer van het Sticht werd, aan die wijze van raadplegen een einde, en deed het bewind voortaan door zijn Stadhouder aan- en afzetten, terwijl het houden van staatkundige bijeenkomsten aan Sint-Jans-kerkhof, op zware straf — door een dreigende krijgsmagt gesteund — voor altoos werd verboden.

Aan de westzijde der kerk is, — blijkens den ingemetselden gevelsteen — sedert 1660, voortdurend de Hoofdwacht gevestigd van het garnizoen, en zoo dan ook leverde, in het laatst van 1813, dit plein een levendig krijgs-

tafereel op, eerst van de dáár uit alle oorden des lands terugtrekkende Fransche troepen, en daarna, den 27. November, als bivouac der Noordsche krijgsheden, die het vaderland van het geweld des vreemdelings hadden verlost.

Mogt het opschrift van dien Hoofdwachtsteen niet slechts in het gemoed der Utrechtenaren, maar in het hart van alle Nederlanders diep staan gegrift: voorwaar, ook onze dagen hebben nog wel behoefte aan verlevendiging en verwezenlijking van der Vaders gulden spreuk, die daar te lezen staat: „Concordiâ res parvæ crescunt,” met andere woorden: „Eendragt maakt magt.”

28389

5

